

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ

ΒΥΖΑΝΤΙΑΚΑ

Τόμος 30ός

Αφιέρωμα στη Θεσσαλονίκη
για τα 100 χρόνια από την απελευθέρωσή της

Θεσσαλονίκη 2012-2013

Γεώργιος Α. Λεβενιώτης

**Η μεσαιωνική Μακεδονία και τα σλαβικά φύλα
στην ιστοριογραφία της FYROM
Προβλήματα και αντιφάσεις της σύγχρονης έρευνας**

Οι μεσαιωνικές σλαβικές εγκαταστάσεις στη Χερσόνησο του Αίμου και οι ιστορικές τους συνέπειες συναποτελούν ένα από τα πλέον ενδιαφέροντα αλλά παράλληλα πολυσύνθετα και αμφιλεγόμενα προβλήματα που απασχόλησαν την έρευνα ήδη από τον 19^ο αι. Οι ποικίλες απόψεις που εκφράστηκαν εκείνη την περίοδο για τη συνολική αποτίμηση αλλά και για τη διερεύνηση επιμέρους πτυχών του συγκεκριμένου προβλήματος υπήρξαν ωστόσο ιδιαίτερα αντικρουόμενες: Αρχικά ο Τυρολέζος πολιτικός, αρθρογράφος και ιστορικός Jakob Philip Fallmerayer (1790-1861) ανέπτυξε την ακραία θεωρία περί ολοκληρωτικής κατάρρευσης της βυζαντινής κυριαρχίας στα Βαλκάνια κατά τους 7^ο - 8^ο αι., η οποία μάλιστα ουσιαστικά αναπαράγεται, εσφαλμένα κατά τη γνώμη μας, στη σύγχρονη ιστοριογραφία - χαρτογραφία¹, αλλά και ουσιαστικής εξάλειψης του ελληνικού πληθυσμού στην ευρύτερη περιοχή μετά την άφιξη των Σλάβων².

1. G. A. Leveniotos, *Byzantine Dominion in the Balkans during the 7th - 8th C. and Its Modern Cartographic Representation*, *Proceedings of the 22nd International Congress of Byzantine Studies*. Sofia, 22-27 August 2011. Volume III. *Abstracts of Free Communications*, Sofia 2011, σ. 295-296. Επίσης, βλ. Ι. Ε. Καραγιαννόπουλος, *Το βυζαντινό διοικητικό σύστημα στα Βαλκάνια (4^ο-9^ο αι.)* [Ελληνική Επιτροπή Σπουδών Ν.Α. Ευρώπης - Κέντρο Σπουδών Ν.Α. Ευρώπης 32], Αθήνα 1994, σ. 8 κ.ε., ειδικά 47 κ.ε. (χάρτες).

2. J.-Ph. Fallmerayer, *Geschichte der Halbinsel Morea während des Mittelalters. Ein historischer Versuch. I. Untergang der peloponnesischen Hellenen und Wiederbevölkerung des leeren Bodens durch slavische Volksstämme*, Stuttgart - Tübingen 1830 (ανατ. Darmstadt 1965), ειδικά σ. xii-xiv. – Του ιδίου, *Welchen Einfluß hatte die Besetzung Griechenlands durch die Slaven auf das Schicksal der Stadt Athen und der Landschaft Attika?: Oder nähere Begründung der im ersten Bande der "Geschichte von Morea während des Mittelalters" aufgestellten Lehre über die Entstehung der heutigen Griechen*, München 1835. Ουσιαστικός «πατέρας» αυτής της θεωρίας υπήρξε ο Σλοβένος γλωσσολόγος και φιλόλογος J. B. Kopitar, ο οποίος ωστόσο αποδοκίμασε ανοικτά τις ακραίες απόψεις του Fallmerayer αποδεχόμενος παράλληλα την επιβίωση του αρχαίου ελληνικού στοιχείου. Βλ. P. Enepekides, *Kopitar und die Griechen. Nach ungedruckten Akten und Briefen aus den Archiven von Wien, München und Paris*, *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 5 (1953) 53-70, ειδικά 67. – Ingrid Merchiers, *Cultural Nationalism in the South Slav Habsburg Lands in the Early Nineteenth Century: The*

Στα αμέσως επόμενα χρόνια ωστόσο υποστηρίχθηκε η ακριβώς αντίθετη άποψη, ουσιαστικά ως απάντηση στην προηγούμενη θεωρία· επρόκειτο για την πλήρη άρνηση της σλαβικής εγκατάστασης ως ιστορικού γεγονότος ή (συνηθέστερα) για την ελαχιστοποίηση της έκτασης και των συνεπειών της, κυρίως από τον Γερμανό ιστορικό Karl Hopf (1832-1873) και ορισμένους Έλληνες συγγραφείς³.

Η *communis opinio* για το πρόβλημα των σλαβικών εγκαταστάσεων διαμορφώθηκε τελικά, εν πολλοίς, λίγο μετά τα μέσα του 20^{ου} αι., όταν η ιστορική έρευνα του θέματος είχε πλέον «ενηλικιωθεί» αποδεδειγμένη, ως ένα βαθμό, από άγονες αντιπαραθέσεις και διαμάχες του παρελθόντος, εθνικιστικές επιδιώξεις, πολιτικές ή προσωπικές σκοπιμότητες, φυλετικές προκαταλήψεις (βλ. κατωτ.) και φυσικά από εσφαλμένες ευρύτερες θεωρήσεις και παρανοήσεις των λεγομένων των πηγών. Παράλληλα είχε πλέον καταστεί εφικτή η αξιοποίηση και συγκριτική μελέτη όλων των συναφών διαθέσιμων πληροφοριών που προέκυψαν από την ιστορική και φιλολογική έρευνα του συνόλου των κειμένων (λ.χ. της παλαιότερα άγνωστης συλλογής των *Θαυμάτων* του Αγίου Δημητρίου) αλλά και των ερημάτων της αρχαιολογικής σκαπάνης καθώς και των οικωνυμίων και του λοιπού τοπωνυμικού υλικού⁴.

Scholarly Network of Jernej Kopitar (1780-1844), München 2007. Για την αντίκρουση της θεωρίας του Fallmerayer ήδη κατά τον 19^ο αι., βλ. Κ. Παπαρηγόπουλος, *Περί τῆς ἐποικίσεως σλαβικῶν τινῶν φύλων εἰς τὴν Πελοπόννησον* [Βιβλιοθήκη ἱστορικῶν μελετῶν 203], ἐν Ἀθῆναις 1843. – Κ. Hopf, *Geschichte Griechenlands vom Beginn des Mittelalters bis auf die Neuere Zeit*, Leipzig 1867 (ελλ. ἐκδ.: Κ. Χοπφ, *Οἱ Σλάβοι ἐν Ἑλλάδι. Ἀνασκευὴ τῶν θεωριῶν Φαλλμεράνρ*, μτφρ. Φρ. Ζαμβάλδης, ἐν Βενετίᾳ 1872). – Α. Rambaud, *L'Empire grec au dixième siècle: Constantine Porphyrogénète*, Paris 1870, σ. 209-240. Ἐπίσης, πρβλ. Α. Α. Vasiliev, *Slavjane v Grecii, Viz. Vrem.* 5 (1898) 404-434, 626-670.

3. Βλ. π.χ. Κ. Hopf, *Geschichte* (ὅπως σημ. 2), τ. 1, σ. 103-119 (Σλάβοι ἄποικοι υπῆρξαν στὴν Ἑλλάδα μόνο κατὰ τὴ χρονικὴ περίοδο 750-807). – C. Sathas, *Documents inédits relatifs à l'histoire de la Grèce au moyen âge*, Paris 1870, σ. ν-xxxiv, εἰδικά x (σλαβικὴ εγκατάσταση οὐσιαστικά δὲν πραγματοποιήθηκε ποτέ).

4. Για μία σύνοψη τῶν ερευνητικῶν προβλημάτων ἀλλὰ καὶ τῶν πορισμάτων, βλ. J. Koder, *Zur Frage der slavischen Siedlungsgebiete im mittelalterlichen Griechenland*, *BZ* 71 (1978) 315-371. – Γ. Ι. Μίντσης, *Ξενικές εγκαταστάσεις στὴ μεσαιωνικὴ Μακεδονία* (Τὸ πρόβλημα τῶν σλαβικῶν ἐποικισμῶν στὴ διεθνή βιβλιογραφία), *Βυζαντικά* 15 (1995) 155-176, εἰδικά 169-170. – Η. Ἀναγνωστάκης, *Οἱ πελοποννησιακοὶ σκοτεινοὶ χρόνοι: Τὸ σλαβικὸ πρόβλημα. Μεταμορφώσεις τῆς Πελοποννήσου ἢ τῆς ἐρευνας*, *Οἱ μεταμορφώσεις τῆς Πελοποννήσου (4^{ος}-15^{ος} αι.)* [Ἐθνικὸ Ἴδρυμα Ἑρευνῶν - «Ἐπιστήμης Κοινωνία». Εἰδικές μορφωτικὲς ἐκδηλώσεις], Ἀθήνα 2000, σ. 19-34. – J. Haldon, *Βυζάντιο. Μία ἱστορία*, - ἐπιμ. Σοφία Σφυρόερα, Ἀθήνα 2010 (α' ἐκδ. Stroud 2000), σ. 105. – T. E. Gregory, *A History of Byzantium*, Oxford 2010, σ. 169. – J.-Cl. Cheynet, *Τὰ Βαλκάνια, Ὁ βυζαντινὸς κόσμος. Τόμος Β'. Ἡ Βυζαντινὴ αυτοκρατο-*

Η άφιξη και η εγκατάσταση σλαβικών φύλων στον ελλαδικό χώρο και γενικότερα στα νότια Βαλκάνια κατά τον 7^ο αι. μ.Χ.⁵ αποτελεί αδι-αμφισβήτητο ιστορικό γεγονός, το οποίο είχε πολλαπλές πολιτισμικές και πολιτικές συνέπειες για τις συγκεκριμένες γεωγραφικές περιοχές. Η εγκατάσταση των Σλάβων τεκμαίρεται από τα λεγόμενα των σωζόμενων γραπτών πηγών της εποχής (αφηγηματικά κείμενα, έγγραφα, επιστολές, επισκοπικοί κατάλογοι κ.ά.) αλλά και από τα ποικίλα ανασκαφικά ευρήματα και το λοιπό αρχαιολογικό υλικό που εμπλούτισε και συνεχίζει να ενισχύει τις γνώσεις μας για το συγκεκριμένο θέμα, ειδικά από τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ού} αι. κ.ε. (μολυβδόβουλλα, νομισματικοί θησαυροί, έργα ή όστρακα κεραμικής, κτερίσματα νεκροπόλεων ή

ρία (641-1204), διεύθ. J.-Cl. Cheynet, μτφρ. Αναστασία Καραστάθη, Αθήνα 2011 (α' έκδ. Paris 2006), σ. 605-636, ειδικά 606-614. Επιπρόσθετη βιβλιογραφία κατωτ., σημ. 10. Για τις αρχαιολογικές μελέτες και τα τοπωνύμια, βλ. κατωτ. σημ. 6 και 7 αντίστοιχα.

5. F. Barišić, *Car Foka (602-610) i podunavski Avaro-Sloveni (De Avaro-slavis in Phocae imperatoris aetate)* (= Ο αυτοκράτωρ Φωκάς [602-610] και οι πέριξ του Δούναβι Αβαροσλάβοι), *ZRVI* 4 (1956) 73-88. – Του ιδίου, *Proces slovenske kolonizacije istocnog Balkana* (= Η διαδικασία του σλαβικού εποικισμού στα ανατολικά Βαλκάνια), *Simpozijum pred-slovenski etnički elementi na Balkanu u etnogenezi Južnih Slovena (Mostar, 24-26 oktobra 1968)*, επιμ. A. Benač - B. Čović [Centar za balkanološka istraživanja 4], Sarajevo 1969, σ. 11-27. – B. Ferjančič, *Invasions et installation des Slaves dans les Balkans, Villes et peuplement dans l'Illyricum protobyzantin. Actes du colloque organisé par l'École française de Rome, 12-14 mai 1982* [Collection de l'École française de Rome 77], Roma 1984, σ. 85-108, ειδικά 108. – F. Baratte, *Les témoignages archéologiques de la présence slave au sud du Danube, Illyricum* (ό.π.) 163-180, ειδικά 164. – R.-J. Lilie, *Kaiser Herakleios und die Ansiedlung der Serben. Überlegungen zum Kapitel 32 des Administrando Imperio, Südost-Forschungen* 44 (1985) 17-43, ειδικά 17 κ.ε., 42-43. – Thérèse Olajos, *Contribution à la chronologie des premières installations des Slaves dans l'Empire byzantin, Byz.* 55 (1985) 506-515. – J. F. Haldon, *Byzantium in the Seventh Century. The Transformation of a Culture*, Cambridge 1990, σ. 43 κ.ε. – M. Zahariade, *Scythia Minor. A History of a Later Roman Province (284-681)* [Pontic Provinces of the Later Roman Empire 1], Amsterdam 2006, σ. 231. – F. Curta, *The Making of the Slavs. History and Archaeology of the Lower Danube Region, c. 500-700*, Cambridge 2001, σ. 106-107. – Του ιδίου, *Barbarians in Dark Age-Greece: Slavs or Avars?*, *CIVITAS DIVINO-HUMANA in honorem annorum LX Georgii Bakalov*, επιμ. C. Stepanov - Veselina Vackova, Sofia 2004, σ. 513-550, ειδικά 538-539. – D. Ziemann, *Vom Wandervolk zur Großmacht. Die Entstehung Bulgariens im frühen Mittelalter (7.-9. Jh.)* [Kölner Historische Abhandlungen 43], Köln - Weimar - Wien 2007, σ. 115-123. – Cécile Morrisson, *Τα γεγονότα / χρονολογική περιδιάβαση, Ο βυζαντινός κόσμος. Τόμος Α': Η Ανατολική Ρωμαϊκή αυτοκρατορία (330-641)*, διεύθ. Cécile Morrisson et al., μτφρ. Αναστασία Καραστάθη - εισαγ. Τόνια Κιουσοπούλου, Αθήνα 2007 (α' έκδ. Paris 2004), σ. 77-125, ειδικά 120 κ.ε. – Γ. Θ. Καρδαράς, *Το Βυζάντιο και οι Άβαροι (Στ' - Θ' αι.). Πολιτικές, διπλωματικές και πολιτισμικές σχέσεις* [Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών / Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών - Μονογραφίες 15], Αθήνα 2010, σ. 103 κ.ε. – J.-Cl. Cheynet, *Βαλκάνια* (όπως σημ. 4) 607-608.

μεμονωμένων τάφων, ποικίλα ίχνη βίαιων καταστροφών ή τεκμήρια συνέχειας του αστικού βίου κ.ά.)⁶. Καταδεικνύεται ωστόσο και από τα

6. Για την παλαιότερη βιβλιογραφία, βλ. Θεώνη Μπαζαίου-Barabas - Κατερίνα Νικολάου, *Ελληνικός χώρος και πρώιμοι Σλάβοι, Βούλγαροι, Σέρβοι (6^{ος}-15^{ος} αι.)*. Αναλυτική βιβλιογραφία [Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών / Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών], Αθήνα 1992. Επιπρόσθετα, βλ. Ν. Κ. Μουτσόπουλος, Το κάστρο του Μολισκού, *Βυζαντιακά* 14 (1994) 159-177. – Του ιδίου, *Ρεντίνα II. Το βυζαντινό κάστρο της μυγδονικής Ρεντίνας. Η οχύρωση και η ύδρευση του οικισμού*, Αθήνα 2001, III. *Οι κατοικίες και τα εργαστήρια του οικισμού*, Θεσσαλονίκη 2002, IV. *Οι εκκλησίες του βυζαντινού οικισμού* [Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών], Θεσσαλονίκη 2000. – Μ. Φ. Παπακωνσταντίνου, *Το κάστρο της Λαμίας*, Αθήνα 1994. – *Catalogue of Byzantine Seals at Dumbarton Oaks and in the Fogg Museum of Art. Volume 2. South of the Balkans, the Islands, South of Asia Minor*, έκδ. J. Nesbitt - N. Oikonomides, Washington D.C. 1994. – Α. Παπαθανασίου, *Η βυζαντινή Δημητριάδα, 431-1204*, Βόλος 1995. – Βασιλική Αθανασοπούλου-Πέννα, *Η ζωή στις βυζαντινές πόλεις της Πελοποννήσου: η νομισματική μαρτυρία (8^{ος}-12^{ος} αι.)*, *Μνήμη Martin Jesson Price* [Bibliothèque de la Société Numismatique hellénique 5], Athènes 1996, σ. 195-264. – *The Archaeology of Medieval Greece*, επιμ. P. Lock - G. D. Sanders, Exeter 1996. – F. Curta, *Invasion or Inflation? Sixth- to Seventh-Century Byzantine Coin Hoards in Eastern and Southeastern Europe*, *Annali dell'Istituto Italiano di Numismatica* 43 (1996) 65-224. – Του ιδίου, *Making of the Slavs* (όπως σημ. 5). – Του ιδίου, *Female Dress and Slavic Bow Fibulae in Greece*, *Hesperia* 74 (2004) 101-146. – Του ιδίου, *The History and Archaeology of Early Medieval Eastern and East Central Europe (ca. 500-1000): A Bibliography*, *East Central and Eastern Europe in the Early Middle Ages*, επιμ. F. Curta, University of Michigan 2005, σ. 297-380. – Του ιδίου, *Byzantium in Dark-Age Greece. The Numismatic Evidence in its Balkan Context*, *BMGS* 29 (2005) 113-145. – Του ιδίου, *Text. Context, History and Archaeology. Studies in Late Antiquity and the Middle Ages*, επιμ. V. Spinei [Romanian Academy - Institute of Archaeology of Iași], București - Brăila 2009. – Anna Avraméa, *Le Péloponnèse du IVe au VIIIe siècle. Changements et persistances* [Byzantina Sorbonensia 15], Paris 1997, σ. 67 κ.ε. – Της ίδιας, *Les Slaves dans le Peloponnèse, Οι σκοτεινοί αιώνες του Βυζαντίου (7^{ος}-9^{ος} αι.)*, επιμ. Ελεωνόρα Κουντούρα-Γαλάκη [Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών / Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών - Διεθνή Συμπόσια 9], Αθήνα 2001, σ. 293-302. – Η. Αναγνωστάκης - Ναταλία Πούλου, *Η πρωτοβυζαντινή Μεσσηνή (5^{ος}-7^{ος} αι.) και τα προβλήματα της χειροποίητης κεραμικής στην Πελοπόννησο*, *Σύμμεικτα* 11 (1997) 229-322. – Η. Αναγνωστάκης, *Η χειροποίητη κεραμική ανάμεσα στην Ιστορία και την Αρχαιολογία*, *Βυζαντιακά* 17 (1997) 287-330. – Ευριδίκη Σ. Γεωργαντέλη, *Η νομισματική κυκλοφορία στο χώρο της Δυτικής Θράκης* [διδ. διατρ.], ΑΠΘ 1998. – Βασιλική Α. Παπαγεωργίου, *Το κάστρο της Δραγαμέστου*, *Ιστοριογεωγραφικά* 6 (1998) 97-121. – A. Dunn, *From "polis" to "kastron" in Southern Macedonia: Amphipolis, Khrysoupolis, and the Strymon Delta*, *CASTRUM 5. Archéologie des espaces agraires méditerranéens au Moyen Âge. Actes du colloque de Murcie (Espagne) tenu du 8 au 12 mai 1992*, επιμ. A. Bazzana [Collection de la Casa de Velázquez 55 - Collection de l'École française de Rome 105], Madrid - Rome - Murcie 1999, σ. 399-413. – T. E. Gregory, *Archaeology and Slavic Settlement in the Byzantine Peloponnesos*, *The Byzantine Studies Conference*, Dumbarton Oaks 1999, σ. 133-134. – Ch. Bakirtzis, *The End of Antiquity in Eastern Macedonia, Ancient Macedonia. 6th International Symposium* [Institute of Balkan Studies 2], Thessalonique 1999, σ. 123-128. – Αφέντρα Γ. Μουτζάλη, *Σλάβοι στη βυζαντινή Πελοπόννησο*, *Αρχαιολογία και Τέχνες* 74 (Μάρτιος 2000) 64-72. – Της ίδιας, *Η πόλη των Πατρών κατά τον 6^ο και 7^ο αιώνες*. Η μυθολογία της εγκατάλειψης, *Πρακτικά του Διεθνούς Συνεδρίου Πρωτοβυζαντινή Μεσσηνή και Ολυμπία. Αστικός και αγροτικός χώρος στη Δυτική Πελοπόννησο*, Αθήνα 29-30 Μαΐου 1998 [Εταιρεία Μεσσηνιακών Αρχαιολογικών Σπουδών - Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών / Ινστιτούτο Βυζαντινών Ερευνών], Αθήνα 2002, σ. 174-188. – T. Vida

γλωσσικά ίχνη και κατάλοιπά της (οικωνύμια, τοπωνύμια, ανθρωπωνύμια, δάνεια προσηγορικά στην ελληνική γλώσσα κ.ά.⁷).

Ο κυρίως αγροτικός και δευτερευόντως ποιμενικός χαρακτήρας των Σλάβων επήλδων και των απογόνων τους, τα μέτρα των αυτοκρατορικών κυβερνήσεων κατά τους 7^ο - 10^ο αι. (στρατιωτικές επιχειρήσεις, μετακοινοσίες πληθυσμών, διοικητικές και οικονομικές μεταρρυθμίσεις, μετα-

- Th. Völling, *Das slawische Brandgräberfeld von Olympia* [Archäologie in Eurasien 9], Rahden 2000.
- Th. Völling, *The Last Christian Greeks and the First Pagan Slavs in Olympia*, *Σκοτεινοί αιώνες* (ό.π.) 303-323. – Olga Karagiorgou, *Demetrias and Thebes: The Fortunes and Misfortunes of Two Thessalian Port Cities*, *Recent Research in Late Antique Urbanism*, επιμ. L. Lavan - W. Bowden [Journal of Roman Archaeology - Supplementary Series 42], Portsmouth, Rhode Island 2001, σ. 182-215. – Ευτέρπη Μαρκή, *Κίτρος*. Μια πόλη - κάστρο της βυζαντινής περιφέρειας. *Αρχαιολογική και ιστορική προσέγγιση*, Θεσσαλονίκη 2001. – *Continuity and Change in a Greek Rural Landscape. The Laconian Survey*, επιμ. W. Cavanagh et al. [British School at Athens - Supplementary Vol. 26-27], London 1996, 2002. – *Πρωτοβυζαντινή Μεσσηνή και Ελεύθερα - Τομέας I*, επιμ. Π. Θέμελης, Ρέθυμνο 2001. – Μ. Σ. Κορδώσης, *Τα βυζαντινά Γιάννενα. Κάστρο (πόλη) - ξώκαστρο - κοινωνία - διοίκηση - οικονομία*, Αθήνα 2003. – J. Vroom, *After Antiquity. Ceramics and Society in the Aegean from the 7th to the 20th Century: A Case Study from Boeotia, Central Greece*, Leiden 2003. – K. Kourelis, *Monuments of Rural Archaeology. Medieval Settlements in the NW Peloponnese* [ιδ. διατρ.], University of Pennsylvania 2003. – Olga Karagiorgou, *Urbanism and Economy in Late Antique Thessaly, 3rd-7th Century. The Archaeological Evidence* [ιδ. διατρ.], Trinity College, Oxford Univ. 2003. – Άννα Ι. Λαμπροπούλου - Αφέντρα Γ. Μουτζάλη, *Πρωτοβυζαντινό λουτρό στην Πάτρα*. Τεκμήριο για την επιβίωση της πόλης κατά τους σκοτεινούς αιώνες, *Σύμμεικτα* 16 (2003-2004) 315-336. – G. D. R. Sanders, *Problems in Interpreting Rural and Urban Settlement in Southern Greece, AD 365-700*, *Landscapes of Change. Rural Evolutions in Late Antiquity and the Early Middle Ages*, επιμ. N. Christie, Aldershot 2004, σ. 163-193. – *Les trésors monétaires byzantins des Balkans et d'Asie Mineure (491-713)*, επιμ. Cécile Morrisson - V. Popović - V. Ivanišević et al. [Réalités byzantines 13], Paris 2006. – Αικατερίνη Λοβέροδου-Τσιγαρίδα, *Το κάστρο του Πλαταμώνα*, Αθήνα 2006. – Ι. Νεραντζής, *Ιστορική αρχαιολογία Ναυπάκτου*, Αργείο 2007. – Σοφία Καλοπίση-Βέρτη, *Επιγραφικές μαρτυρίες από τη βυζαντινή Μάνη*, *Επιστημονικό Συμπόσιο στη μνήμη Νικολάου Β. Δρανδάκη για τη βυζαντινή Μάνη*. Καραβοστάσι Οιτύλου, 21-22 Ιουνίου 2008. *Πρακτικά*, επιμ. Ευαγγελία Π. Ελευθερίου [Υπουργείο Πολιτισμού και Τουρισμού - 5^η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων - Δήμος Οιτύλου], Σπάρτη 2008-2009, σ. 89-97. – *Archaeology and History in Roman, Medieval and Post-Medieval Greece. Studies on Method and Meaning in Honor of Timothy E. Gregory*, επιμ. W. R. Caraher - Linda Jones Hall - R. Scott Moore, Aldershot 2008. – *Medieval and Post-Medieval Greece. The Corfu Papers*, επιμ. J. Bintliff - Hanna Stöger [British Archaeological Reports 2023], Oxford 2009. – Φλώρα Καραγιάννη, *Οι βυζαντινοί οικισμοί στη Μακεδονία μέσα από τα αρχαιολογικά δεδομένα (4^{ος}-15^{ος} αιώνας)*, Θεσσαλονίκη 2010. – Vassiliki Sythiakakis-Kritsimalis - S. Voyadjis, *Redating the Basilica of Dormition, Kalampaka, Thessaly*, *JÖB* 61 (2011) 195-227. – Myrto Veikou, *Byzantine Epirus. A Topography of Transformation. Settlements of the Seventh-Twelfth Centuries in Southern Epirus and Aetoloacarnania, Greece*, Leiden - New York 2012. – *Οι βυζαντινές πόλεις (8^{ος}-15^{ος} αι.)*. Προοπτικές της έρευνας και νέες ερμηνευτικές προσεγγίσεις, επιμ. Τόνια Κιουσοπούλου [Πανεπιστήμιο Κρήτης, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας], Ρέθυμνο 2012.

7. Γ. Α. Λεβενιώτης, *Οι πληροφορίες των οικωνυμίων και τοπωνυμίων για τις μεσαιωνικές σλαβικές εγκαταστάσεις στον ελλαδικό χώρο*, *Εγνατία* 16 (2012) (υπό έκδ.).

βολές και μετέπειτα διευθετήσεις, ίδρυση επισκοπών και ιεραποστολική δράση κλπ.) καθώς και η σαφής πολιτισμική και ενίοτε και αριθμητική υπεροχή του γηγενούς ελληνόφωνου πληθυσμού, ο οποίος αρχικά ζούσε ξεχωριστά και αργότερα, σε πολλές περιπτώσεις, συμβίωσε ειρηνικά με τους απογόνους των Σλάβων («στον κόσμο της αγροτικής καλύβας», όπως αναφέρει εύστοχα ο Φ. Μαλιγκούδης), υπήρξαν ωστόσο σημαντικοί παράγοντες, καθώς μετέβαλαν τελικά την ευρύτερη κατάσταση που είχε διαμορφωθεί στα νότια Βαλκάνια γύρω στα μέσα του 7^{ου} αι.⁸

Οι συγκεκριμένες συνθήκες δεν υφίσταντο στις εν πολλοίς λατινόφωνες έως τότε βορειότερες και δυτικότερες περιοχές της Χερσονήσου του Αίμου, οι οποίες τελικά εκσλαβίστηκαν μόνιμα για διάφορους λόγους: Επρόκειτο για περιφέρειες πιο αραιοκατοικημένες, λιγότερο αστικοποιημένες αλλά και προηγμένες οικονομικά και πολιτιστικά, είχαν υποστεί πολύ μεγαλύτερες καταστροφές και, εν αντιθέσει με τις νοτιότερες ελληνόφωνες περιοχές, αποσπάστηκαν για μεγάλο χρονικό διάστημα (7^{ος} - αρχές 11^{ου} αι.) από τη βυζαντινή κυριαρχία⁹.

Οι προαναφερθέντες παράγοντες οδήγησαν προοδευτικά αρχικά στην ένταξη των Σλάβων επήλυδων των νοτίων Βαλκανίων στο ελληνόφωνο αυτοκρατορικό διοικητικό και οικονομικό περιβάλλον και αργότερα στον εκχριστιανισμό και τελικά στο γλωσσικό εξελληνισμό και στην εθνολογική αφομοίωση των απογόνων τους. Αν και ορισμένοι ερευνητές, όπως λ.χ. ο Σ. Ν. Λιάκος, αμφισβήτησαν με ποικίλα επι-

8. Φ. Μαλιγκούδης, *Σλάβοι στη μεσαιωνική Ελλάδα. Οικονομική οργάνωση. Πολιτειακή δομή. Εθνολογική προέλευση. Παράγοντες εξελληνισμού* [Βιβλιοθήκη Σλαβικών Μελετών 1], Θεσσαλονίκη 1991, σ. 10 κ.ε. Πρβλ. Π. Γιαννόπουλος, Βυζάντιο και Σλάβοι: από την αντιπαράθεση στη συμβίωση, *Βυζαντινός Δόμος* 17-18 (2009-2010) 15-32. Η συμβίωση και η ύπαρξη μικτών χωριών ή γειτονικών οικισμών με ελληνικούς και σλαβικούς πληθυσμούς προκύπτει κυρίως από αναφορές των αφηγηματικών κειμένων (βλ. π.χ. *Ιωάννου κληρικού και κουβουκλεισίου τοῦ Καμινιάτου εἰς τὴν ἄλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης*, ἐκδ. G. Böhlig, *Ioannis Caminiatae de expugnatione Thessalonicae* [CFHB 4], Berlin 1973, σ. 8.81-82: «ἀμφιμίκτους κώμας». – *Κωνσταντίνου ἐν Χριστῷ βασιλεῖ αἰωνίῳ βασιλέως Ῥωμαίων πρὸς τὸν ἴδιον υἱὸν Ῥωμανὸν τὸν θεοστεφῆ καὶ πορφυρογέννητον βασιλέα*, ἐκδ. G. Moravcsik, ἀγγλ. μτφρ. R. J. H. Jenkins, *Constantine Porphyrogenitus. De Administrando Imperio* [Dumbarton Oaks Center for Byzantine Studies, Trustees for Harvard University - CFHB 1], Washington DC 1967, κεφ. 49, σ. 228.5-6) αλλά και από πληροφορίες εγγράφων από τα αρχεία των μονών του Αγίου Όρους (10^{ος} - 15^{ος} αι.), τα οποία αναφέρουν, μεταξύ άλλων, οικωνύμια, (μικρο)τοπωνύμια και ανθρωπωνύμια. Βλ. F. Brunet, *Sur l'hellénisation des toponymes slaves en Macédoine byzantine*, *TM* 9 (1985) 235-265, ειδικά 257. – J. Lefort, *Toponymie et anthroponymie: le contact entre Grecs et Slaves en Macédoine*, *Castrum 4. Frontière et peuplement dans le monde méditerranéen au Moyen Âge*, επιμ. J.-M. Poisson, Rome - Madrid 1992, σ. 161-171 (= *Société rurale et histoire du paysage à Byzance* [Bilans de recherche 1], Paris 2006, αρ. XI, σ. 265-278). – Γ. Λεβενιώτης, *Πληροφορίες* (όπως σημ. 7).

9. Γ. Λεβενιώτης, *Πληροφορίες* (όπως σημ. 7). Βλ. και κατωτ., σημ. 10.

χειρήματα τη σλαβική προέλευση ορισμένων πληθυσμιακών ομάδων που μνημονεύονται στα Θαύματα του Αγίου Δημητρίου και χαρακτηρίζονται συνήθως ως σλαβικές στη σύγχρονη έρευνα, τα φύλα που εγκαταστάθηκαν στις νοτιότερες περιφέρειες της Χερσονήσου του Αίμου και τελικά τέθηκαν σε μία μακροχρόνια διαδικασία αφομοίωσης υπήρξαν κυρίως τα εξής:

Οι λεγόμενοι «Σκύθες» που εγκαταστάθηκαν στην κοιλάδα του Στρυμόνα, στην περιφέρεια της Θεσσαλονίκης, στην Ηλεία και αλλού, οι Δρο(υ)γούβιτες, οι Σαγουδάτες, οι Στρυμονίτες, οι Ρυγχίνοι ή Ρηχίνοι ή Ρήχιοι ή Βλαχορηχίνοι (ίσως λατινοβλαχικής καταγωγής), οι «ρωμαϊκών» καταβολών Σερμησιάνοι (βλ. κατωτ.), οι μεταγενέστεροι (ca. α΄ μισό 10^{ου} αι.) αποκαλούμενοι «Σλαβοβούλγαροι» στη βορειοανατολική Χαλκιδική και στην περιοχή εκβολών του Στρυμόνα καθώς και οι κάτοικοι της λεγόμενης «Σουβδελιτίας» (όλοι αυτοί είχαν εγκατασταθεί κυρίως στη νότια και κεντρική Μακεδονία), οι Βελεγεζήτες στη Θεσσαλία, οι Βαϊουνήτες στην Ήπειρο (πρβλ. *Βαγενετία*) καθώς και οι Μελιγγοί και Εζερίτες στην Πελοπόννησο. Σε πολύ μικρότερο βαθμό ωστόσο αφομοιώθηκαν ενδεχομένως οι Σμολεάνοι και οι κάτοικοι της επισκοπής Βελικείας στην ευρύτερη Ροδόπη και μεταξύ των ποταμών Νέστου - Άρδα καθώς και οι Βερζήτες που είχαν εγκατασταθεί σε περιοχές της σημερινής FYROM¹⁰.

10. Για την παλαιότερη ειδική βιβλιογραφία, βλ. Μπαζαίου-Barabas - Νικολάου, *Βιβλιογραφία* (όπως σημ. 6). Επιπρόσθετα, βλ. Άννα Ι. Λαμπροπούλου - Αφέντρα Γ. Μουτζάλη, Νέα στοιχεία για την επισκοπή Κερνίτζας, *Proceedings of the IVth International Congress of Peloponnesian Studies, Corinth 9-16 September 1990* [Πελοποννησιακά - Παράρτημα 19], Athens 1992-1993, τ. 2, σ. 373-386. – H. Ditten, *Ethnische Verschiebungen zwischen der Balkanhalbinsel und Kleinasien vom Ende des 6. bis zur zweiten Hälfte des 9. Jahrhunderts* [Berliner byzantinische Arbeiten 59], Berlin 1993. – G. Schramm, Venedi, Antes, Slaveni, Scavi: Frühe Sammelbezeichnungen für slawische Stämme und ihr geschichtlicher Hintergrund, *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas* 43 (1995) 161-200. – Α. Παπαθανασίου, Ο κόσμος των Σλάβων στη βυζαντινή Μαγνησία του 7^{ου} αι. μ.Χ., *Αρχαίον Θεσσαλικών Μελετών* 11 (1995) 131-171. – Γ. Ι. Μίντσης, Εγκαταστάσεις (όπως σημ. 4). – Χ. Μπακιτζής - Αλόη Σιδέρη, *Αγίου Δημητρίου θαύματα. Οί συλλογές αρχιεπισκόπου Ιωάννου και ανωνύμου. Ο βίος, τὰ θαύματα και ἡ Θεσσαλονίκη τοῦ Αγίου Δημητρίου*, Αθήνα 1997. – P. Yannopoulos, Métropoles du Peloponnèse méso-byzantin: un souvenir des invasions avaro-slaves, *Byz.* 63 (1997) 388-400. – Του ιδίου, Σλάβοι (όπως σημ. 8). – Α.-Α. Tachiaos, *Greeks and Slavs*, Thessaloniki 1997. – Του ιδίου, *Cyril and Methodius of Thessalonica: the Acculturation of the Slavs*, Crestwood 2001. – Thérèse Olajos, Quelques remarques sur une peuplade slave en Hellade, *Viz. Vrem.* 55 (80.2) (1998) 106-110. – N. Oikonomidès, L'archonte slave de l'Hellade au VIIIe siècle, *Viz. Vrem.* 55 (80.2) (1998) 111-118. – W. Seibt, Neue Aspekte der Slawenpolitik Justinians II. Zur Person des Nebulos und der Problematik der andrapoda-Siegel, *Viz. Vrem.* 55 (80.2) (1998) 126-132. – Α. Avraméa, *Péloponnèse* (όπως σημ. 6). – Της ίδιας, Slaves dans le Peloponnèse (όπως σημ. 6). – Η. Αναγνωστάκης, Σλαβικό πρόβλημα (όπως σημ. 5). – Α. Avenarius, *Die byzantinische Kultur und die Slawen. Zum Problem der Rezeption und Transformation (6. bis 12. Jahrhundert)* [Verröfentlichungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 35], Wien - München 2000. – Μαρία Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, *Σλαβικές εγκαταστάσεις στη μεσαιωνική Ελλάδα. Γενική επισκόπηση* [Όψεις της βυζαντινής κοινωνίας 8 - Ίδρυμα Γουλανδρή-Χορν], Αθήνα 1993 (= *Βυζάντιο και Σλάβοι*

Η αφομοιωτική διαδικασία υπήρξε μεν ιδιαίτερα αργή και μακροχρόνια. Υποβοηθήθηκε ωστόσο από την ποικίλη επίδραση που ασκούσαν τοπικά οι μεγάλες βυζαντινές πόλεις (Θεσσαλονίκη, Σέρρες, Φιλιππούπολη, Δημητριάδα, Πάτρα, Θήβα, Κόρινθος, Αθήνα, Μυστράς κλπ.) και ολοκληρώθηκε κατά τόπους από τον 10^ο έως τον 15^ο αι. Το γεγονός αυτό διαφάνεται κυρίως από την ίδρυση πολυάριθμων επισκοπών ήδη από τον 9^ο ή τον 10^ο αι. Χαρακτηριστικές περιπτώσεις αποτελούν οι πρωιμότερες επισκοπές Δρουγουβιτείας, Ερκούλων ήτοι Αρδαμερίου, Λητής και Ρεντίνης, Πέτρας και Σαγουδανείας, Σμολιάνων, (Ο)μολισκού (ή Μολυσκού), Εζερού (ή Εζηρού), Έλους και Κερ(μι)νίτζας, Βελικείας, Δρεβενίτζας ήτοι Βελίτζας καθώς και οι μεταγενέστερες Σερβίων, Σ(θ)λανίτζης ή Πελλών, Βοδενών, Μογλενών, Οστρόβου, Δεύρης κ.ά., οι οποίες στις αρχές περίπου του 11^{ου} αι. υπήχθησαν στη νεοσύστατη αυτοκέφαλη αρχιεπισκοπή Αχρίδος, όπως και η παλαιότερη επισκοπή Ιωαννίνων που υπαγόταν ίσως έως τότε στη μητρόπολη της Ναυπάκτου (η α' πιθανή μαρτυρία της ανάγεται στο 879). Ο εκχριστιανισμός και ο προοδευτικός γλωσσικός εξελληνισμός διαφάνεται ωστόσο και από τα ανθρωπώνυμια που αναφέρονται σε έγγραφα και κτητορικές επιγραφές αλλά και από τις πληροφορίες των αφηγηματικών κειμένων και του σφραγιστικού υλικού (για τη διοίκηση)¹¹.

Η έναρξη, η απρόσκοπτη συνέχιση και η ολοκλήρωση της προαναφερθείσας μακροχρόνιας διαδικασίας αφομοίωσης των επήλυδων και των απογόνων τους θα ήταν βεβαίως αδύνατες, εάν δεν συνέτρεχαν δύο βασικές προϋποθέσεις: (α) Η κακώς αμφισβητούμενη, όπως προείπαμε,

- Ελλάδα και Βαλκάνια [6^{ος}-20^{ος} αι.], Θεσσαλονίκη 2001, αρ. 4, σ. 61-104). - Ιω. Χ. Ταρνανίδης, «Οι κατά Μακεδονίαν Σκλαβήνοι»: Ιστορική πορεία και σύγχρονα προβλήματα προσαρμογής, Θεσσαλονίκη 2001. - F. Curta, *Making of the Slavs* (όπως σημ. 5). - Του ίδιου, *Slavs or Avars?* (όπως σημ. 5). - Αμαλία Κ. Ηλιάδη, Τα «Θαύματα» του Αγίου Δημητρίου ως ιστορικές πηγές. Επιδρομές και σλαβικές αποικίσεις εντεύθεν του Δονάβειου, Τρίκαλα 2003. - Π. Γ. Παπαδημητρίου, Θεσμικές σχέσεις και στάδια της ενσωμάτωσης των σλαβικών πληθυσμών στη Βυζαντινή αυτοκρατορία κατά το δεύτερο μισό του 7^{ου} αιώνα, *Βυζαντινά* 24 (2004) 167-218. - E. Chrysos, *Settlements of Slavs and Byzantine Sovereignty in the Balkans*, *BYZANTINA MEDITERRANEA. Festschrift für Johannes Koder zum 65. Geburtstag*, επιμ. K. Belke - E. Kislinger - A. Külzer, Wien - Köln - Weimar 2007, σ. 123-135. - Ν. Δαπέργολας, *Σλαβικές εγκαταστάσεις στη Μακεδονία από τον 7^ο έως και τον 9^ο αιώνα* [ιδ. διατρ.], Θεσσαλονίκη 2008. - T. Živković, *Forging Unity. The South Slavs Between East and West: 550-1150*, Belgrade 2008. - F. M. Morfakidis - Olea M. Casas, *Fuentes griegas sobre los eslavos. I. Expansión y establecimiento de los eslavos en la Península Balcánica* [Centro de Estudios Bizantinos Neogriegos y Chipriotas - Biblioteca de Textos Bizantinos], Granada 2009. - G. A. Leveniotis, *Dominion* (όπως σημ. 1). - Του ίδιου, Πληροφορίες (όπως σημ. 7). - Ελισάβετ Χατζηαντωνίου, Συμβολή στον εντοπισμό της σλαβικής εγκατάστασης των Δρουγουβιτών, *ΦΙΛΟΤΙΜΙΑ. Τιμητικός τόμος για την ομότιμη καθηγήτρια Αλκμήνη Σταυρίδου-Ζαφράκα*, επιμ. Θ. Κορρές - Πολύμνια Κατσώνη - Ι. Λεοντιάδης - Α. Γκουτζουκώστας, Θεσσαλονίκη 2011 σ. 105-133. Βλ. και ανωτ., σημ. 5, 6.

11. Γ. Λεβενιώτης, Πληροφορίες (όπως σημ. 7).

συνέχεια της βυζαντινής κυριαρχίας στα νότια Βαλκάνια μετά τις αρχές του 7^{ου} αι. από ορισμένους ερευνητές. (β) Η ιστορικά συνεχής και ισχυρή πληθυσμιακή, οικονομική, γλωσσική και πολιτιστική παρουσία του ελληνικού ή ελληνόφωνου στοιχείου στη συγκεκριμένη γεωγραφική περιοχή. Ο αδιάσπαστος ιστορικός βίος και η συνέχεια του τελευταίου στις νότιες (και όχι μόνο) περιοχές της Χερσονήσου του Αίμου υπήρξαν συνεπώς, τουλάχιστον για τον μεγάλο κορμό της σύγχρονης έρευνας, αδιαμφισβήτητα και αδιάκοπα από την ύστερη αρχαιότητα στους νεότερους χρόνους¹².

Παρά την ουσιαστική υποχώρηση της ανάπτυξης ποικίλων θεωριών περί «φυλετικής καθαρότητας» και μη ιστορικής συνέχειας του ελληνισμού στα Βαλκάνια, οι ιστορικές ανακρίβειες για το ζήτημα των σλαβικών εγκαταστάσεων και των αποτελεσμάτων τους συνεχίζουν, όπως θα διαπιστώσουμε παρακάτω, να υφίστανται και να αναπαράγονται. Οι παλαιότερες απόψεις του 19^{ου} αι. θα πρέπει εν πολλοίς να αποδοθούν στις τότε τάσεις της λεγόμενης «φυλετικής επιστήμης» (γερμ. *Rassenkunde*) αλλά και στη θεώρηση του ιστορικού παρελθόντος υπό ένα ρομαντικό ή και εθνικιστικό πρίσμα, το οποίο ενίοτε συσκότιζε ή και αλλοίωνε τα ιστορικά δεδομένα και επηρέαζε αρνητικά την κρίση ερευνητών και φυσικά ακόμη περισσότερο των μη ειδικευμένων αναγνώστων. Οι τάσεις αυτές λοιπόν

12. Την ιστορική συνέχεια του ελληνικού έθνους ουσιαστικά επισήμανε πρώτος ο J.-W. Zinkeisen, *Geschichte Griechenlands vom Anfänge geschichtlicher Kunde bis auf unsere Tage*, τ. 1-4, Leipzig 1832, αν και ο ίδιος (βλ. τ. 1, σ. 703 κ.ε., 741-742) υποστήριξε επίσης ότι οι Σλάβοι κατέκλυσαν τις ελληνικές περιοχές στα τέλη του 6^{ου} αι., των οποίων οι γηγενείς κάτοικοι χάθηκαν σχεδόν ολοκληρωτικά. Ουσιαστικά όμως τη σύλληψη αυτή περάτωσε και θεμελιώσε ο Κ. Δ. Παπαρηγόπουλος, *Ιστορία του ελληνικού έθνους*, τ. 1-3 (βιβλία 1-15), Αθήναι 1860-1876. Πρβλ. Αικατερίνη Χριστοφιλοπούλου, Ο Κωνσταντίνος Δ. Παπαρηγόπουλος και το σλαβικό ζήτημα, *Νέα Εστία* 130 (1991) 1561-1567 (= *Βυζαντινή αυτοκρατορία. Νεότερος ελληνισμός. Συμβολή στην έρευνα*, Αθήνα 2006, τ. Γ', σ. 119-130). – Δ. Α. Σταματόπουλος, *Το Βυζάντιο μετά το έθνος. Το πρόβλημα της συνέχειας στις βαλκανικές ιστοριογραφίες*, Αθήνα 2009, σ. 17 κ.ε. Από τη νεότερη έρευνα, βλ. M. W. Weithmann, *Strukturkontinuität und -diskontinuität auf der griechischen Halbinsel im Gefolge der slavischen Landnahme*, *Münchener Zeitschrift für Balkankunde* 2 (1979) 141-176. – Του ίδιου, *Die slavische Bevölkerung auf der griechischen Halbinsel. Ein Beitrag zur historischen Ethnographie Südosteuropas* [διδ. διατφ.], München 1978, σ. 253 κ.ε., ειδικά 272 (για την εθνογένεση και εξέλιξη των Ελλήνων ακολουθεί τον J. L. Angel, *A Racial Analysis of the Ancient Greeks*, *American Journal of Physical Anthropology* 11 [1944] 328-376). Πρβλ. Judith Herrin, *Aspects of the Process of Hellenization in the Early Middle Ages*, *The Annual of the British School at Athens* 68 (1973) 113-126. – A. Vasilopoulos, *Byzantinism and Hellenism. Remarks on the Racial Origin and the Intellectual Continuity of the Greek Nation*, *Balkan Studie* 9.1 (1968) 101-126. – Διονυσία Μισίου, «Μνημονευτέον ύμιν έστιν ότι Ῥωμαίοι έσμεν, ὅτι ἡ Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου ύμιν ύπάρχει πατρίς». Η ιστορική συνέχεια του Ελληνισμού, *Β' Διεθνές Συμπόσιο για τη Μακεδονία. Η Μακεδονία κατά την εποχή των Παλαιολόγων* (Θεσσαλονίκη 14-20 Δεκεμβρίου 1992), επιμ. Θ. Ζήσης et al., Θεσσαλονίκη 2002, σ. 105-122. Βλ. πάντως αντιθ. κατωτ., σημ. 14.

δεν υπήρξαν και τόσο «αθώες», ούτε οφείλονταν αποκλειστικά σε επιστημονική «ανωριμότητα», παρά τις τότε αδιαμφισβήτητες βασικές ελλείψεις σε πηγές και ερευνητικά εργαλεία, στις οποίες έγινε ήδη λόγος (πολλά κείμενα, επιγραφές και κατάλογοι ήταν ακόμη ανέκδοτα, τα ανασκαφικά ευρήματα ήταν ελάχιστα, ενώ η ανάπτυξη βασικών ή επιμέρους επιστημονικών ερευνητικών κλάδων, όπως λ.χ. η νομισματική, η σιγίλλογραφία, η γλωσσολογία και η ανθρωπολογία, βρισκόταν ακόμη στα σπάργανα). Αντιθέτως, ήταν τάσεις που υπέκρυπταν, συχνά όχι και τόσο επιτυχημένα, ή ακόμη υποδήλωναν και εξυπηρετούσαν κατά τρόπο σαφή και προφανή συγκεκριμένους ιδεολογικούς σκοπούς και πολιτικούς στόχους.

Τα προαναφερθέντα φαινόμενα υπήρξαν βεβαίως απότοκα των ολοένα και μεγαλύτερων, κατά την πορεία του 19^{ου} αι., εθνικών αντιθέσεων και διενέξεων που ανέκυψαν ανάμεσα στα νεοσύστατα βαλκανικά κράτη και στους αλύτρωτους ακόμη λαούς της Χερσονήσου του Αίμου. Οι βαλκανικές ειδικά ιστοριογραφίες εκείνης της περιόδου, αλλά εν πολλοίς και μεγάλο μέρος του 20^{ου} αι., χαρακτηρίζονταν, και σε ορισμένες περιπτώσεις, όπως θα δούμε, εξακολουθούν να διακρίνονται, από τη στοχευμένη καλλιέργεια ή ενίσχυση ήδη υπάρχουσών εθνικιστικών ή αλυτρωτικών τάσεων και από την αγωνιώδη προσπάθεια αντιμετώπισης βασικών «εθνογενετικών» προβλημάτων ή ακόμη και υποβοήθησης τρεχουσών πολιτικών επιδιώξεων¹³.

Κατά τις τελευταίες δεκαετίες συνεχίζουν λοιπόν να εμφανίζονται, αν και σχετικά σποραδικά πλέον, μελέτες σύγχρονων «νεοφαλμεραϊστών», τρόπον τινά, βυζαντινολόγων και σλαβολόγων¹⁴. Κατ' αυτόν τον

13. *The Balkans in Transition. Essays on the Development of Balkan Life and Politics Since the Eighteenth Century*, επιμ. Ch. Jelavich - Barbara Jelavich [Russian and East European Studies 12], Berkeley 1963. – *Balkan Identities. Nation and Memory*, επιμ. Maria Todorova, London 2004. – Θ. Βερέμης, *Βαλκάνια, από το 19^ο ως τον 21^ο αιώνα. Δόμηση και αποδόμηση κρατών*, Αθήνα 2005.

14. D. Obolensky, *Ἡ αὐτοκρατορία καὶ οἱ βόρειοι γείτονές της (565-1018), Πανεπιστήμιο τοῦ Καίμπριτζ. Ἡ ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας*, πρόλ. Γ. Καραγιαννόπουλος - μτφρ. Ντ. Σαούλ - θεώρ. Τζίνα Πολίτη, Αθήνα 1979 (α' έκδ. Cambridge 1966), τ. Α', σ. 354-389, ειδικά 358 κ.ε., 362-363 (παραδέχεται ωστόσο ότι η επιρροή του Βυζαντίου και, κατά τον ίδιο, σε ορισμένες περιοχές και το ελληνικό στοιχείο διατηρήθηκαν). – Του ιδίου, *Ἡ βυζαντινὴ κοινοπολιτεία. Ἡ ανατολικὴ Ευρώπη, 500-1453*, μτφρ. Γ. Τσεβρεμέζ, Θεσσαλονίκη 1991 (α' έκδ. London 1971), σ. 100 κ.ε., 139. – Του ιδίου, *Continuity and Discontinuity in the Balkans: the Ninth Century Syndrome*, *Études Balkaniques* 1 (1990) 38-41. – R. Jenkins, *Byzantium and Byzantinism, Lectures in Memory of Louise Taft Semple delivered November 5 and 6, 1962*, The University of Cincinnati 1963, σ. 1-43, ειδικά 11, 24 (επιαναφορά των απόψεων του Fallmerayer). – Του ιδίου, *Byzantium. The Imperial Centuries, A.D. 610-1071*, London 1971, σ. 12 κ.ε. – C. Mango, *Byzantinism and Romantic Hellenism*, *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* 28 (1965) 29-43 (= *Byzantium and its Image. History and Culture of the Byzantine Empire and its Heritage*, London 1984, αρ. Γ: ελλ. μτφρ. στο *Εποχές* 46 [Φεβρ. 1967] 133-143). Πρβλ. και G. Ostrogorsky, *The Byzantine Empire in the World of the Seventh Century*, *DOP* 13 (1959) 1-21, ειδικά 4 κ.ε. – A. A. Vasilev, *Justin the First*, Cambridge Mass. 1950, σ. 303-304.

τρόπο εμφανίζονται ωστόσο ως υποστηρικτές, όπως και οι παλαιότεροι M. Drinov και R. Carpenter, της θεωρίας του υποτιθέμενου «χάσματος» στην ελληνική ιστορία¹⁵. Σε ορισμένες περιπτώσεις πρόκειται μάλιστα για υπέρμαχους των πιο ακραίων θέσεων της παλαιότερης «σλαβικής ιστορικής σχολής», η οποία έκανε λόγο περί (εθνικής) ιστορικής ασυνέχειας στα Βαλκάνια (τουτέστιν περί ουσιαστικής εξάλειψης του γηγενούς ελληνικού στοιχείου) και για πλήρη εκσλαβισμό της ευρύτερης περιοχής κατά τους μεσαιωνικούς χρόνους. Η «στροφή» αυτή είχε παρατηρηθεί αρχικά στο α΄ μισό και στα μέσα του 20^{ου} αι. σε έργα ιστορικών από την πρώην Σοβιετική Ένωση, αλλά αντικρούστηκε άμεσα το 1960 από τον επιφανή ανθρωπολόγο A. N. Πουλιανό, στη διεθνώς αναγνωρισμένη διδακτορική διατριβή που ο ίδιος εκπόνησε στο Πανεπιστήμιο της Μόσχας υπό την επίβλεψη του διαπρεπούς καθηγητή G. F. Debec¹⁶.

Μετά το 1944 σημειώθηκε ωστόσο μία επιπρόσθετη και, όπως αποδείχθηκε τελικά, πιο πολυσήμαντη εξέλιξη, οι σημερινές επιπτώσεις της οποίας και οι διαμάχες που πυροδότησε στο ιδεολογικό, πολιτισμικό, επιστημονικό και πολιτικό επίπεδο είναι, αν μη τι άλλο, γνωστές. Στις 2 Αυγούστου 1944 πραγματοποιήθηκε η ιδρυτική διακήρυξη του λεγόμενου «Antifašističko sobranie za narodno osloboduvanje na Makedonija» (= Αντιφασιστικό συμβούλιο λαϊκής απελευθέρωσης της Μακεδονίας) ή εν συντομία A.S.N.O.M. από τους αποκαλούμενους «πατέρες του μακεδονικού έθνους» (sic). Ως πρωταρχικός στόχος τέθηκε η ενοποίηση της ευρύτερης γεωγραφικής Μακεδονίας με βάση το δικαίωμα στην αυ-

15. M. Drinov, *Izbrani sâčinienia. 1. Trudove po bâlgarska i slavjanska istorija* (= Επίλεκτα συγγράμματα. 1. Μελέτες για τη βουλγαρική και τη σλαβική ιστορία), επιμ. I. Dujčev, Sofija 1971, σ. 92-93. – R. Carpenter, *Discontinuity in Greek Civilization*, Cambridge 1916. Για τον Drinov, πρβλ. Δ. Α. Σταματόπουλος, *Βυζάντιο* (όπως σημ. 12) 151 κ.ε. Για μία γενικότερη θεώρηση της ιστορικής συνέχειας και παράλληλη αντίκρουση των απόψεων των C. Mango και R. Jenkins, βλ. G. Arnakes, *Byzantium and Greece. A propos of Romilly Jenkins, "Byzantium and Byzantinism"*, *Balkan Studies* 4 (1963) 379-400. – S. Vryonis, Jr., *The Recent Scholarship on Continuity and Discontinuity of Culture: Classical Greeks, Byzantine, Modern Greeks*, *Byzantina και Metabyzantina. I. The «Past» in Medieval and Modern Greek Culture*, Malibu 1978, σ. 237-256. Πρβλ. D. A. Zakythinos, *La grande brèche dans la tradition historique de l'Hellénisme, du septième au neuvième siècle*, *ΧΑΡΙΣΤΗΡΙΟΝ εις Αναστάσιον Κ. Ορλάνδον*, τ. 3, Αθήναι 1966, σ. 300-324. Επίσης, βλ. ανωτ., σημ. 12 και κατωτ., σημ. 16.

16. Ο A. N. Πουλιανός στηρίχθηκε στις μεθοδολογικές αρχές της παλαιάς σοβιετικής ανθρωπολογικής σχολής και σε πολυάριθμες μετρήσεις και εξετάσεις για να αποδείξει τη συγγένεια αρχαίων και σύγχρονων Ελλήνων. Βλ. του ίδιου, *Η προέλευση τῶν Ελλήνων. Ἐθνογενετική ἔρευνα* [Βιβλιοθήκη τῆς Ἀνθρωπολογικῆς Ἐταιρείας Ἑλλάδος 1], Αθήναι 1962, κυρίως σ. 16, 18, 109 κ.ε. Επιπρόσθετα, βλ. I. Koumaris, *La caractere autochtone du peuple Grec, Cahiers Ligures de Préhistoire de d'Archéologie* 10 (1961) 212-219. – Θ. Κ. Πίτσιος, *Ἀνθρωπολογικὴ μελέτη τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Πελοποννήσου* [BAEE 2], Αθήναι 1978. – N. Xirotyres, *Rassengeschichte von Griechenland, Rassengeschichte der Menschheit. VI.*, επιμ. I. Schwidetzky, München 1979, σ. 157-183. – Δ. Δημόπουλος, *Η καταγωγή των Ελλήνων*, Αθήνα 1996.

τοδιάθεση¹⁷. Έκτοτε, παλαιότεροι και σύγχρονοι συγγραφείς που κατάγονται ή εγκαταστάθηκαν κατά το κοντινό παρελθόν¹⁸ στη FYROM / Π.Γ.Δ.Μ.¹⁹ επιχείρησαν να υπερκαλύψουν με πραγματικά «ταχυδακτυλουργικό», όπως έχει εύστοχα σημειωθεί²⁰, τρόπο την εννοιολογική απόσταση μεταξύ του γεωγραφικού και του εθνολογικού περιεχομένου που διαθέτει ο ιστορικός όρος *Μακεδονία*: χρησιμοποίησαν και συνεχίζουν να χρησιμοποιούν τον τελευταίο όρο και τα λεκτικά παράγωγά του για να προσδιορίσουν εθνικά τα σλαβικά φύλα που εγκαταστάθηκαν κατά τους μεσαιωνικούς χρόνους σε τμήματα της συγκεκριμένης γεωγραφικής περιφέρειας²¹. Στην πραγματικότητα ωστόσο, όταν οι συγ-

17. E. Kofos, *The Making of Yugoslavia's People's Republic of Macedonia*, *Balkan Studies* 3 (1962) 375-396. Για τις μετέπειτα εξελίξεις, βλ. *ASNOM. Pedeset godini Makedonska Država, 1944-1994* (= ASNOM. Πενήντα χρόνια «Μακεδονικού» κράτους, 1944-1994), επιμ. E. Dimitrov, Skopje 1995. – I. Δ. Μιχαηλίδης, *Αλυτρωτισμός και πολιτική: επίσημα κρατικά ντοκουμέντα της FYROM, 1944-2006, Μακεδονισμός. Ο ιμπεριαλισμός των Σκοπίων 1944-2006*, επιμ. I. Δ. Μιχαηλίδης [ΕΜΣ - Καρίππειον Ίδρυμα Μελετών Μακεδονίας - Θράκης], Θεσσαλονίκη 2007, σ. 17-55 (πιο περιορισμένη αγγλ. έκδ.: *Macedonianism. FYROM's Expansionist Designs against Greece after the Interim Accord [1995]*, επιμ. I. D. Michailidis, Athens 2007). – Του ιδίου, Ποια «Μακεδονία για τους Μακεδόνες»; Πολιτική και ιστορία στη Γιουγκοσλαβική Μακεδονία, *Μακεδονικές ταυτότητες στο χρόνο. Διεπιστημονικές προσεγγίσεις*, επιστ. επιμ. I. Στεφανίδης - Β. Βλασίδης - Ε. Κωφός [Ίδρυμα Μουσείου Μακεδονικού Αγώνα - Κέντρο Έρευνας Μακεδονικής Ιστορίας και Τεκμηρίωσης], Αθήνα 2008, σ. 278-295.

18. I. D. Michailidis, *Searching for a Motherland: Slav-Macedonian Political Refugees in the People's Republic of Macedonia (1944-2003)*, *Greek Diaspora and Migration since 1700. Society, Politics and Culture*, επιμ. D. Tziouvas, Farnham - Burlington 2009, σ. 73-82.

19. Για τη FYROM, βλ. Γιάννα Κατσόφσκα-Μαλιγκούδη, *Οι Σλάβοι των Βαλκανίων. Εισαγωγή στην ιστορία και τον πολιτισμό τους*, Αθήνα 2004, σ. 255-290. Αξίζει επίσης να εξεταστεί η οπτική των D. M. Perry, *The Republic of Macedonia: Finding Its Way, Politics, Power, and the Struggle for Democracy in Southeast Europe*, επιμ. Karen Dawisha - B. Parrot, Cambridge 1997, σ. 226-281. – *Makedonien. Geographie, Ethnische Struktur, Geschichte, Sprache und Kultur, Politik, Wirtschaft, Recht*, επιμ. W. Lukan - P. Jordan [Österreichische Osthefte 40.1-2], Wien 1998. – J. Phillips, *Macedonia. Warlords and Rebels in the Balkans*, New York 2004.

20. Γ. Ι. Μίντσης, *Εγκαταστάσεις* (όπως σημ. 4) 163, σημ. 16.

21. Για τη μεσαιωνική Μακεδονία, βλ. Κ. Ι. Αμαντος, *Μακεδονικά. Συμβολή εις τήν μεσαιωνικήν ιστορίαν και έθνολογίαν τής Μακεδονίας*, Αθήναι 1920. – Γ. Ι. Θεοχαρίδης, *Ιστορία τής Μακεδονίας κατά τούς μέσους χρόνους (285-1354)* [ΕΜΣ - Μακεδονική Βιβλιοθήκη 55], Θεσσαλονίκη 1980. – J. Lefort, *Villages de Macédoine. Notices historiques et topographiques sur la Macédoine orientale au Moyen Age. 1. La Chalcidique occidentale* [Travaux et Mémoires du Centre de recherche d'histoire et civilisation de Byzance - Monographies 1], Paris 1982. – Αικατερίνη Χριστοφίλοπούλου, *Βυζαντινή Μακεδονία. Σχεδιάγραμμα για την εποχή από τα τέλη του Στ' μέχρι τα μέσα του Θ' αιώνα*, *Βυζαντινά* 12 (1983) 9-63. – Αγγελική Κωνσταντακοπούλου, *Ιστορική γεωγραφία της Μακεδονίας (4^{ος} - 6^{ος} αι.)* [ιδ. διατρ.], Γιάννενα 1984. – P. Bellier - R.-C. Bondoux - J.-Cl. Cheynet - B. Geyer - J.-P. Gréloix - Vassiliki Kravari, *Paysages de Macédoine: Leur caractères, leur évolution à travers de documents et les récits des voyageurs* [TMCRHCB - Monographies

κεκρωμένοι όροι απαντούν και χρησιμοποιούνται στις πηγές της εποχής αφορούν καθαρά και μόνο την ελληνόφωνη βυζαντινή πλευρά²².

Θα πρέπει να σημειωθεί σε αυτό το σημείο ότι παλαιότεροι καθηγητές του Πανεπιστημίου των Σκοπίων, όπως π.χ. ο B. Rusić²³, και ορισμένοι σύγχρονοι μελετητές από τη FYROM, όπως π.χ. οι B. Aleksova, P. Chr. Plevski, St. Antoljak και K. Adjievski, επιχειρούν, τουλάχιστον σε ορισμένες δημοσιεύσεις τους, να εμφανιστούν περισσότερο μετριοπαθείς και προσεκτικοί²⁴. Αν συνοψίσει κανείς ωστόσο την ουσία των ισχυρισμών τους και

3], Paris 1986. – *Ιστορικοί ελληνικοί χώροι. ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ, 4000 χρόνια ελληνικής ιστορίας και πολιτισμού*, γεν. εποπτεία Μ. Β. Σακελλαρίου, Αθήνα 1992. – *Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου «Βυζαντινή Μακεδονία 324-1430 μ.Χ.»*, Θεσσαλονίκη 29-31 Οκτωβρίου 1992 [ΕΜΣ - Μακεδονική Βιβλιοθήκη 82], Θεσσαλονίκη 1995. – *Macedonia during the Byzantine Period, Macedonian Hellenism*, επιμ. Α. Μ. Tamis, Melbourne 1995. – *Μακεδονία. Ιστορία και πολιτισμός. Διημερίδα (20 και 21 Οκτωβρίου 1995)* [Παιδαγωγική Σχολή Φλώρινας - ΑΠΙΘ], Φλώρινα - Θεσσαλονίκη 1997. – *Byzantine Macedonia. Identity, Image and History. Papers from the Melbourne Conference, July 1995*, επιμ. J. Burke - R. Scott [Byzantina Australiensia 13], Melbourne 2000. – *Β' Διεθνές Συμπόσιο «Βυζαντινή Μακεδονία»*, Δίκαιο, Θεολογία, Φιλολογία, Θεσσαλονίκη 26-28 Νοεμβρίου 1999 [ΕΜΣ - Μακεδονική Βιβλιοθήκη 95], Θεσσαλονίκη 2003. – Ιω. Χ. Ταρνανίδης, *Στα βόρεια της Μακεδονίας*, Θεσσαλονίκη 1995 (α' έκδ. 1992), σ. 55 κ.ε. – Του ιδίου, *Σκλαβήνοι* (όπως σημ. 10). – *Η Μακεδονία κατά την εποχή των Παλαιολόγων* (όπως σημ. 12). – Ν. Νικολούδης, *Μεσαιωνική Μακεδονία, Θράκη και Μικρά Ασία. Προσεγγίσεις και αντιπαραθέσεις Βυζαντινών, Σλάβων και Τούρκων*, Θεσσαλονίκη 2005. – Φ. Καραγιάννη, *Οικισμοί* (όπως σημ. 6). – P. Soustal, *Makedonien, südlicher Teil* [TIB 11], Wien (υπό έκδ.). – M. Popović, *Makedonien, nördlicher Teil* [TIB 16], Wien (υπό έκδ.).

22. Βλ. λ.χ. Θεοφάνους *ἀμαρτωλοῦ μοναχοῦ καὶ ἡγουμένου τοῦ Ἄγρου καὶ ὁμολογητοῦ Χρονογραφία ἐτῶν φκη' (...)*, έκδ. C. de Boor, *Theophanis Chronographia. Volumen I. Textum graecum continens*, Lipsiae 1883 (ανατ. Hildesheim - New York 1980), σ. 65.1-2 και passim. Χαρακτηριστική η αναφορά «κατὰ Μακεδονίαν Σκλαυηνίας», όπου οι σκλαβηνίες προφανώς δεν ταυτίζονται με την ευρύτερη Μακεδονία. Πρβλ. Χ. Ζαχόπουλος, Οι πηγές της μεσοβυζαντινής περιόδου και η νεοπλασία «Σλάβοι - Μακεδόνες», *Πρακτικά ΙΔ' Πανελληνίου Ιστορικού Συνεδρίου (28-30 Μαΐου 1993)* [Ελληνική Ιστορική Εταιρεία], Θεσσαλονίκη 1994, σ. 171-200 (= Του ιδίου, *Τα Βυζαντινά*, Θεσσαλονίκη 2007, ενότ. β'), ειδικά 194-195, με παραπομπές στον Θεοφάνη.

23. B. Rusić, λ. Makedonci / Makedonski Sloveni, *Narodna Enciklopedija Jugoslavije*, τ. 5, Zagreb 1962, σ. 600.

24. Blaga Aleksova, *Materijalna kultura na Slovenite vo Makedonija* (= Ο υλικός πολιτισμός των Σλάβων στη «Μακεδονία»), *Naroden muzej vu Ochrid. Slovenska pismenost, 1050 godišnina na Kliment Ochridski*, Ochrid 1966, σ. 141-148. – Της ίδιας, *Loca Sanctorum Macedoniae: The Cult of Martyrs in Macedonia from the 4th to the 9th Centuries*, αγγλ. μτφρ. Ana Lazarevska [Editio Monumenta Macedoniae II], Skopje 1997 (α' σλαβ. έκδ. 1995). – K. Adjievski, *Pelagonija vo sredniot vek* (= Η Πελαγονία κατά τον μεσαιώνα), Skopje 1994. – St. Antoljak, *Military and Administrative Organization of the Macedonian Slavenes, Macedonian Review* 16 (1986) 275-279. – Του ιδίου, *Militär-administrative Organisation der makedonischen Sklavinien*, *JÖB* 32.2 (1982) 383-390. – Του ιδίου, *Die makedonischen Sklavinien, La Macédoine et les macédoniens dans le passé*, Skopje 1970, σ. 27-44. – Του ιδίου, *Unsere "Sklavinien"*, *Actes du XIIe Congrès International d'Études Byzantines, (Ochride 10-16 septembre 1961)*, Beograd 1964, τ. 3, σ. 9-13. – P. Chr. Plevski, *Grčko-*

κυρίως τα λεγόμενα άλλων συγγραφέων, όπως π.χ. οι D. Tăskovski, D. Vlahov, R. A. Našledova, O. Ivanovski, M. Jovanović, V. Veskovici-Vangeli, B. Panov και M. B. Panov (πατέρας και υιός αντίστοιχα), M. Apostolski, D. Zografski, A. Stojanovski, G. Todorovski, M. Pavlović και M. Bōskoski, καταλήγει στις εξής γενικές θέσεις, οι οποίες αναπαράγονται πλέον συνεχώς στις δημοσιεύσεις που προέρχονται (κυρίως) από τη FYROM²⁵:

Slovenska kulturna simbiosis vo Makedonija (= Η ελληνο-σλαβική πολιτιστική συμβίωση στη Μακεδονία), *Slovenska pismenost, 1050 godišnina na Kliment Ochridski*, Ochrid 1967, σ. 45-55 (ελλην. περίλ. *Δελτίον Σλαβικής Βιβλιοθήκης* 15 [1967] 30-31) (αναφέρεται επιπρόσθετα στη δραστηριότητα των Κυρίλλου - Μεθοδίου, στον μαθητή τους Κλήμη, στα ελληνικά και σλαβικά χειρόγραφα του 13^{ου} αι. ως μαρτυρίες, κατά τον ίδιο, συνύπαρξης). Βλ. όμως αντιθέτως τις ακραίες αναφορές εν St. Antoljak, "Makedonija i Makedoncite" vo sredniot vek (Prilog kon etnogenezata na makedonskiot narod) (= Η «Μακεδονία» και οι «Μακεδόνες» κατά τον μεσαίωνα. Συμβολή στην εθνογένεση του «μακεδονικού» λαού), *Glasnik na Institutot za Nacionalna Istorija* 16.1 (1972) 111-124. – Του ιδίου, *Samuel and his State*, Skopje 1980 (α' έκδ. ως *Samuilovata država* [Institut za nacionalna istorija], Skopje 1969. – Του ιδίου, *Samuilovata država*, στο St. Antoljak - B. Panov, *Srednovekovna Makedonija. Od Makedonskata srednovekovna istorija* (= Μεσαιωνική «Μακεδονία». Η «μακεδονική» μεσαιωνική ιστορία), τ. 1-3, Skopje 1985, τ. 1, ειδικά σ. 305 κ.ε.

25. D. Vlahov, *Makedonija. Momenti od istorijata na makedonskiot narod* (= Μακεδονία. Στιγμιότυπα από την ιστορία του «μακεδονικού» έθνους), Skopje 1950 (ελλην. μτφρ. στο *Βαλκανική Βιβλιογραφία* [IMXA]). – R. A. Našledova, *Gorod Fessalonika i Makedonskie Slavjane (po dannym Ioanna Kameniaty)* (= Η πόλη της Θεσσαλονίκης και οι «Μακεδόνες» Σλάβοι σύμφωνα με τον Ιωάννη Καμινιάτη) [ιδ. διατρ.], Leningrad 1954. – Της ίδιας, *Remeslo i trgovnja Fessalonki konca IX - nacala X v. po dannym Ioanna Kameniaty* (= Βιοτεχνία και εμπόριο στη Θεσσαλονίκη στα τέλη του 9^{ου} - αρχές του 10^{ου} αι. σύμφωνα με τον Ιωάννη Καμινιάτη), *Viz. Vrem.* 8 (1956) 61-84. – Της ίδιας, *Makedonskie Slavjane konca IX - načala X v. po dannim Ioanna Kamenjati* (= Σλάβοι της Μακεδονίας στα τέλη του 9^{ου} - αρχές 10^{ου} αι. σύμφωνα με τον Ιω. Καμινιάτη), *Viz. Vrem.* 11 (1959) 82-97. – B. Panov, *Opštstveno-političkite priliki vo Strumičkata oblast od krajot na VI do početokot na X vek* (= Κοινωνικο-πολιτικές συνθήκες στην περιοχή της Στρώμνιτσας από το τέλος του 6^{ου} έως την αρχή του 10^{ου} αι.), *GINI* (όπως σημ. 24) 5 (1961) 201-243. – Του ιδίου, *Za etnogenezata na makedonskiot narod* (= Για την εθνογένεση του «μακεδονικού» λαού), *GINI* (όπως σημ. 24) 16.3 (1972) 73-97. – O. Ivanovski, *Borbite na Makedonskite Sloveni za zavladuvanje na gradot Solun vo VI-VII vek* (= Ο αγώνας των «Μακεδόνων» Σλάβων για την κατάκτηση της Θεσσαλονίκης κατά τους 6^ο - 7^ο αι.), *GINI* (όπως σημ. 24) 3 (1959) 237-269. – Του ιδίου, *Kamenjat i negovoto delo kako važen izvor za makedonskata srednovekovna istorija* (= Ο Καμινιάτης και το έργο του ως σημαντική πηγή για τη «μακεδονική» μεσαιωνική ιστορία), *GINI* (όπως σημ. 24) 4 (1960) 317-332. – Του ιδίου, *Makedonskite Sloveni od VI do IX vek*, Skopje 1962 [= Οι «Μακεδόνες» Σλάβοι από τον 6^ο έως τον 9^ο αι. - ελλ. περίλ. *Δελτίον Σλαβικής Βιβλιοθήκης* 2 [1964] 14-16]. – Του ιδίου, *Karakterot na dejnosta na brak'ata Kiril i Metodija vo Makedonija* (= Ο χαρακτήρας της δραστηριότητας των οσίων Κυρίλλου και Μεθοδίου στη «Μακεδονία»), *Prosvetno delo* 19 (1963) 7-8, 375-388. – D. Tăskovski, *Samuilstovto carstvo* (= Το βασίλειο του Σαμουήλ), Skopje 1961. – Του ιδίου, *Radjanjeto na makedonskata nacija* (= Η γένεση του «μακεδονικού» έθνους), Skopje 1967. – Του ιδίου, *Rojstvo makedonskega naroda* (= Ιστορία του «μακεδονικού» έθνους), Ljubljana 1968, ειδικά σ. 19-32 (ελλην. περίλ. Ιω. Παπαδριανός, *ΔΣΒ* [ό.π.] 24 [1969] 28-44). – Του ιδίου, *Samuel's Empire*, *Macedonian Review* 3 (1973) 34-38. – Του ιδί-

(α) Οι σημερινοί κάτοικοι της ευρύτερης γεωγραφικής Μακεδονίας είναι υποτιθέμενα εν μέρει απόγονοι των Σλάβων επήλυδων

ου, *Kon etnogenezata na makedonskiot narod* (= Η εθνογένεση του «μακεδονικού» λαού) [Istoriska biblioteka], Skopje 1974. – Του ιδίου, *Za makedonskata nacija* (= Το «μακεδονικό» έθνος), Skopje 1975. – Του ιδίου, *Car Samuil* (= Ο τσάρος Σαμουήλ), Skopje 2005. – Μ. Jovanović, *Vostanijata na makedonskiot narod vo XI vek* (= Οι εξεγέρσεις του «μακεδονικού» λαού κατά τον 11^ο αι.), Skopje 1963 -βλ. ελλην. περίλ. ΔΣΒ (ό.π.) 2 (1964) 18-19. – V. Vesković-Vangeli, *Samostojnite feudalni vladeteli vo Makedonija: Dobromir Hris i Dobromir Strez* (= Ανεξάρτητοι φεουδάρχες στη Μακεδονία: Δοβρομηρός Χρύσος και Δοβρομηρός Στρέαζος), Skopje 1963 -βλ. ελλην. περίλ. ΔΣΒ (ό.π.) 2 (1964) 21. – *Istorija na makedonskiot narod* (= Ιστορία του «μακεδονικού» λαού), Skopje 1969, ειδικά τ. Α', Μέρος Β', κεφ. Β' («Η εγκατάσταση των Σλάβων στη Μακεδονία και η ίδρυση των σκλαβηνιών»). Το ίδιο έργο σε αγγλική επίτομη έκδοση: *A History of the Macedonian People*, επιμ. έκδ. Μ. Apostolski - D. Zografski - A. Stojanovski - G. Todorovski, Skopje 1979, ειδικά σ. 23-77, για τη μεσαιωνική Μακεδονία (βλ. σχετικά Ν. Νικολούδης, Η μεσαιωνική Μακεδονία και η ιστοριογραφία τῶν Σκοπίων, *Τετράμηνα* 53 [Άμφισσα 1994] 3876-3885 [= *Μακεδονία* (όπως σημ. 21), αρ. 1, σ. 13-24]). – Μ. Pavlović, *Najstariji makedonsko-plemenski nazivi i principi nastanka etnonima* (= Τα παλαιότερα «μακεδονικά» φυλετικά ονόματα και οι απαρχές του σχηματισμού των εθνοφυλιών), *Četvrto zasjedanje na Međunarodna Komisija za slovenska onomastika*, Skopje 1971, σ. 115-138. – *Makedonija i Makedonci v prošlom* (= Η Μακεδονία και οι «Μακεδόνας» κατά το παρελθόν) [Institut za nacionalna istorija], Skopje 1971. – Μ. Apostolski, *Historical Development of the Macedonian People*, Skopje 1974. – Του ιδίου, *Makedonija. Strategiska, ekonomska i kulturna položba, Spomenici za srednovekovnata i povonata istorija na Makedonija* 5 [Institut za istražuvanje na staroslovenskata kultura] (Prilep 1988) 9-24. – Μ. Apostolski - Η. Polenaković, *The Socialist Republic of Macedonia*, Skopje 1974. – D. Dragojlović, «Η αιρετική Εκκλησία της Δρογουβιτίας και οι "Μακεδόνας" Δρογουβίτες» (στα σλαβ.), *GINI* (όπως σημ. 24) 19 (1975) 157-171. – St. Antoljak - B. Panov, *Srednovekovna Makedonija* (όπως σημ. 24). – Sl. Dimevski, *Istorija na Makedonskata pravoslavna crkva*, Skopje 1989. – Μ. Pauer, *Etnogeneza na makedonskiot narod* (= Η εθνογένεση του «μακεδονικού» λαού), *Etnologija na Makedoncite* (= Η εθνολογία των «Μακεδόνας»), επιμ. Κ. Tomovski - Galaba Palikruševa - Angelina Krsteva [Makedonska Akademija na Naukite i Umetnostite], Skopje 1996, σ. 15-21. – Β. Panov - Galaba Palikruševa - Μ. Apostolski, *Etnogeneza na makedonskiot narod. Etnologija na Makedoncite* [= Εθνογένεση του «μακεδονικού» λαού. Εθνολογία των «Μακεδόνας»), Skopje 1996. – I. Mikulčić, *Srednovekovni gradovi i tvrdini vo Makedonija*, Skopje 1996. – Μ. Böskoski, *Makedonija vo XI i XII vek: Nadvorešni upadi na teritorijata na Makedonija* (= «Η Μακεδονία» κατά τους 11^ο - 12^ο αι. : Οι εξωτερικές επιδρομές στην περιοχή της «Μακεδονίας») [Institut za nacionalna istorija], Skopje 1997 (βλ. ωστόσο την εύλογη κριτική του P. Petrov, *Ništo novo v edna nova kniga, Makedonski Pregled* 21.1 [1998] 152-156, για τη χρήση του όρου «Μακεδονία» στις μεσαιωνικές πηγές). – Του ιδίου, *Iminjata Makedonija i Makedonci vo srednovekovnite izvori / The Names Macedonia and Macedonians in Medieval Sources*, επιμ. έκδ. Β. Panov - Μ. Georgievski [Kulturno Istorisko Nasledstvo na Republika Makedonija - Cultural and Historic Heritage of Republic of Macedonia 47], Skopje 2003, ειδικά σ. 47 κ.ε. – T. Tomoški, *Makedonija niz vekovite* (= Η «Μακεδονία» ανά τους αιώνες), Skopje 1999 (περιέχει και παλαιότερες δημοσιεύσεις του). – Μ. Β. Panov, *On the Slav Colonization and the Ethnic Changes in Macedonia by the End of the 6th and the First Half of the 7th Century*, *Balcánica Posnaniensia* 11-12 (2001) 23-33. – Aneta Šukarova - Μ. Β. Panov - D. Georgiev - K. Bitovski - I. Katardziev - V. Stojcev - Novica Veljanovski - T. Chepreganov, *History of the Macedonian People*, επιμ. T. Chepreganov, μτφρ.-προσαρμ. Biljana Mufisovska - διορθ. Emily

του 6^{ου} αι. (και όχι του 7^{ου} αι. όπως είναι το ιστορικά ορθό και δεχόταν εξάλλου στο παρελθόν και ο Β. Rusić²⁶). οι τελευταίοι μάλιστα ονομάζονται κατά τρόπο αυθαίρετο στις μελέτες των Σκοπιανών (και όχι μόνο²⁷) ερευνητών «Σλάβοι-Μακεδόνες» («*Makedonci-Slavjani*»)²⁸ ή ακόμη και «Πρωτομακεδόνες» (sic)²⁹.

(β) Οι λεγόμενοι «Σλάβοι-Μακεδόνες» αφομοίωσαν ή αναμίχθηκαν, υποτιθέμενα, με το «εναπομείναν» (sic) τοπικό μακεδονικό-«ιλλυρικό» (κυρίως κατά τους αλβανικής καταγωγής συγγραφείς της FYROM), «θρακο-ιλλυρικό» σύμφωνα με τον παλαιό Βούλγαρο αρχαιολόγο και ιστορικό G. Iv. Kacarov (1874-1958)³⁰ ή απλώς «μακεδονικό» (αλλά μη ελληνικό) στοιχείο, όπως υποστηρίζει (ειδικά μετά το 1991) σχεδόν το σύνολο των μη αλβανόφωνων συγγραφέων της FYROM. Το «μακεδονικό» στοιχείο αποτελούσε δήθεν ένα *sui generis* έθνος, με διαφορετική γλώσσα και γενικά ξεχωριστό από τους Έλληνες, τους Ιλλυριούς (πράγμα που υποστηρίζεται σε μέρος της αλβανικής ιστοριογραφίας) ή άλλα «παλαιο-βαλκανικά» έθνη και κατοικούσε στην περιοχή από την αρχαιότητα (οι υποτιθέμενοι

Ellis Nikoloski [Institute of National History], Skopje 2008. Για επιπρόσθετη βιβλιογραφία, βλ. στις επόμενες υποσημειώσεις.

26. Β. Rusić, *Makedonci* (όπως σημ. 23). Για τη χρονολόγηση στον 7^ο αι., βλ. ανωτ., σημ. 5.

27. Πρβλ. G. Ostrogorsky, *Ιστορία του Βυζαντινού κράτους*, μτφρ. Ι. Παναγόπουλος, επιστ. εποπτ. Ε. Κ. Χρυσός, τ. 1-3, Αθήνα 2002 (α' έκδ. München 1940), τ. 2, σ. 184. – Μ. Β. Ανάστος, *Ἡ εικονομαχία καὶ ἡ πολιτικὴ τῶν αὐτοκρατόρων (717-842), Καίμπριτζ. Ἱστορία* (όπως σημ. 14), τ. Α', σ. 76-105, ειδικά 84. – J. Ferluga, *Les insurrections des Slaves Macédoniens au XIe siècle, Makedonija i Makedonci v proslom* (όπως σημ. 25) 71-84.

28. Στον D. Vlahov, *Makedonija* (όπως σημ. 25) 44, απαντά μια περίπτωση χαρακτηριστικής παραποίησης των λεγομένων των πηγών: η αναφορά «Σκλάβων Βουλγάρων» σε έγγραφο του αρχείου της μονής Ιβήρων (βλ. *Actes d'Iviron. II. Du milieu du XIe siècle à 1204*, έκδ. J. Lefort - N. Oikonomidès - Denise Papachryssanthou, συνεργ. Vassiliki Kravari - Hélène Mètrènvèli [Archives de l'Athos 16], Paris 1990, αρ. 32, σ. 85.13) μετατρέπεται σε «*Makedonci-Slavjani*», αν και πρόκειται για (υποτιθέμενη) κατά λέξη μετάφραση του περιεχομένου του εγγράφου. Βλ. και κατωτ., σημ. 29, 54, 104, 105, 167 (και κυρίως κείμ.).

29. Ο Χ. Ζαχόπουλος, *Νεοπλασία* (όπως σημ. 22) 194 κ.ε., παρουσιάζει 27 ανάλογες αυθαίρετες ονομασίες για τον χαρακτηρισμό των Σλάβων επήλυδων στη Μακεδονία στη βιβλιογραφία από τη FYROM. Ωστόσο, και άλλοι συγγραφείς υιοθετούν άκριτα αυτόν το χαρακτηρισμό. Βλ. π.χ. J. Ferluga, *Slaves Macédoniens* (όπως σημ. 27).

30. G. Iv. Kacarov, *Ellinizm v drevnëj Frakii i Makedonii* (= Ο ελληνισμός στην αρχαία Θράκη και Μακεδονία) [Godišnik na Sofijskija Universitet - Ist.-Filol. Fakultet. XIII-XIV 1], Sofija 1920. Πρβλ. του ίδιου, *Beiträge zur Kulturgeschichte der Thraker*, Sarajevo 1916. – Του ίδιου, *Prinosi kām istorijata na drevnosta* (= Συμβολή στην ιστορία της αρχαιότητας), Sofija 1920. – Του ίδιου, *Car Filip II Makedonski*, Sofija 1922. – Του ίδιου, *Die Denkmäler des thrakischen Reitergottes in Bulgarien*, Budapest 1938. Επίσης, βλ. G. Iv. Kacarov - D. Dečev et al., *Izvori za starata istorija i geografija na Trakija i Makedonija* (= Πηγές για την αρχαία ιστορία και γεωγραφία της Θράκης και της Μακεδονίας), Sofia 1948. Για τον ίδιο, βλ. *Gavril Iliev Kacarov*, Sofia 1953. – V. I. Velkov, *Revue archéologique* 1 (1959) 94-96 (νεκρολογία).

«*starosedelci Makedonci*», δηλαδή «γηγενείς Μακεδόνες»). ο P. J. T. Boškoski υποστηρίζει μάλιστα σε μια εντελώς ψευδοϊστορική δημοσίευση, χρηματοδοτημένη όμως από το Υπουργείο Πολιτισμού της FYROM, ότι επρόκειτο για σλαβικό λαό, ενώ το όνομα *Πελασγοί* προέρχεται από τις «μακεδονικές», δηλαδή σλαβικές, λέξεις *beli lugje* (= λευκοί άνθρωποι)!³¹

Αξίζει να τονιστεί εδώ ότι επιχειρηματολογία πολλών νεότερων ερευνητών από τα Σκόπια, παρά την ανατροπή στο μεγαλύτερο μέρος από την ελληνική και διεθνή βιβλιογραφία των ανεδαφικών ισχυρισμών και παντελώς εσφαλμένων θεωριών περί μη ελληνικότητας των αρχαίων Μακεδόνων, παρακάμπτει αυτήν τη βασική αλήθεια και επιχειρεί πλέον συχνά να εμφανίσει τον σλαβικό πληθυσμό της FYROM ως εξ επιμιξίας απόγονο των παλαιών Μακεδόνων³².

31. *Documents on the Struggle of the Macedonian People for Independence and a Nation-State. 1. From the Settlement of the Slavs in Macedonia up to the End of the First World War*, επιμ. H. Andonov-Poljanski [The University of "Cyril and Methodius" Faculty of Philosophy and History], Skopje 1985, σ. 26, σημ. 55. – P. J. T. Boškoski, *Otkopuvanje na istorijata: Atlantida vistinskata i Makedonija* (= Αποκαλύπτοντας την Ιστορία: η πραγματική Ατλαντίδα και η Μακεδονία), Skopje 1998, σ. 10 κ.ε., 112, 135. Ωστόσο, πρβλ. S. Troebst, *Historical Politics and Historical "Masterpieces" in Macedonia before and after 1991*, *New Balkan Politics* 6 (2003) (= ιστότοπος http://www.newbalkan-politics.org.mk/oldsite/Issue_6/troebst.historical.eng.asp). – Nade Proeva, *Savremeni makedonski mit kao odgovor na nacionalne mitovi suseda: albanski panilirizam, bulgarski pantrakizam i grčki panhelenizam* (= Ο σύγχρονος «μακεδονικός» μύθος ως απάντηση στους εθνικούς μύθους των γειτόνων: αλβανικός πανιλλυριανισμός, βουλγαρικός πανθρακισμός και ελληνικός πανελληνισμός), *Zgodovinski časopis* 64.1-2 (2010) 176-219. – M. Lomonosov, *National Myths in Interdependence: The Narratives of the Ancient Past among Macedonians and Albanians in the Republic of Macedonia after 1991*, Budapest 2012 (περιέχει τις δημοσιεύσεις των Αλβανών συγγραφέων της FYROM [σ. 67 κ.ε.] με τη διαφορετική θεώρηση του ιστορικού παρελθόντος). Γενικότερα, πρβλ. Σπ. Σφέτας - Κ. Κεντρωτής, *Οι Αλβανοί των Σκοπίων. Θέματα εθνοτικής συνύπαρξης*, Θεσσαλονίκη 1995.

32. Βλ. π.χ. Bl. Ristovski, *Prilog kon proučuvanje na pojavata i razvitokot na makedonskiot narod* (= Η συμβολή στις μελέτες της εμφάνισης και της εξέλιξης του «μακεδονικού» έθνους), *Pogledi V* 1-2 (1968) 145-194. – Του ιδίου, *Makedonskiot narod i makedonskata national svest* (= Ο «μακεδονικός» λαός και η «μακεδονική» εθνική αυτογνωσία), Skopje 1969. – Του ιδίου, *Stoletija na makedonskata svet* (= Αιώνες της «μακεδονικής» συνείδησης), Skopje 2001. – Του ιδίου, *Zemlia Aleksandra. Paradoksy makedonskoj istorii* (= Η γη του Αλεξάνδρου. Παράδοξα της «μακεδονικής» ιστορίας), *Rodina* 1-2 (2001) 188-191. – Του ιδίου, *Istorija na Makedonskata nacija* (= Ιστορία του «μακεδονικού» έθνους), Skopje 2011 (α' έκδ. 1999). – *Makedonija i Makedonci v proslom* (όπως σημ. 25). – Hr. Andonovski, *The Ancient Macedonians and Alexander the Great*, *Macedonian Review* 8 (1978) 10-15. – Του ιδίου, «*Η νότια Μακεδονία από τους αρχαίους στους σύγχρονους Μακεδόνες*», Skopje 1995 (στα σλαβικά). – *Macedonia and its Relations with Greece* [Makedonska Akademiya na Naukite i Umetnostite], Skopje 1993. – *Istoriski atlas za osnovno uciliste* (= Ιστορικός Άτλας του βασικού σχολείου), Skopje 1992 (ανατ. 1997, 1998, 2006) (βλ. φωτογρ. των χαρτών στο *Μακεδονισμός* [όπως σημ. 17] 48 κ.ε.). – Lidija Slaveska, *Etnogenezata na makedonskiot narod: kontinuitet i tradicija* (= Η εθνογένεση του «μακεδονικού» λαού: συνέχεια και παράδοση), Skopje 1992, σ. 11 κ.ε., 19 κ.ε. – P. Chr. Ilievski, *Mestoto na antičkiot makedonski medju drugite*

Πιο συγκεκριμένα, υποστηρίζει ότι οι πολίτες που ονομάστηκαν τελικά και επισήμως «*Makedonci*» είναι μεν σλαβικής καταγωγής, αλλά διατηρούν παράλληλα την «ανάμνηση» και «στοιχεία» από το παλαιό μακεδονικό «έθνος» και πολιτισμό σε θρύλους, δημοτικά τραγούδια, χειρόγραφα

indoenropski jazici (= Η θέση της αρχαίας μακεδονικής ανάμεσα στις λοιπές ινδοευρωπαϊκές γλώσσες), *Živa Antika* 44.1-2 (1993) 73-93. – S. Pandovski, *Makedonija: začetoci na prvata nacija vo Evropa* (= Μακεδονία. Οι απαρχές του πρώτου «έθνους» στην Ευρώπη), Skopje 1993. – V. Turpurkovski, *Istorija na Makedonija od drevnina do smrtta na Aleksandar Makedonski* (= Ιστορία της Μακεδονίας από την αρχαιότητα μέχρι το θάνατο του Αλέξανδρου του Μακεδόνα), Skopje 1993. – Του ιδίου, *Istorija na Makedonija od smrtta na Aleksandar Makedonski do makedonsko-rimskite vojni* (= Ιστορία της Μακεδονίας από το θάνατο του Αλέξανδρου του Μακεδόνα έως τους μακεδονο-ρωμαϊκούς πολέμους), Skopje 1994. – N. Neldarov - V. Lilič, *Kralovite na Antička Makedonija i nivni monetii vo Republika Makedonija* (= Οι βασιλείς της αρχαίας Μακεδονίας και τα νομίσματά τους στη «Δημοκρατία της Μακεδονίας»), Skopje 1994. – Nade Proeva, *Studii za antičkite Makedonci* (= Μελέτες για τους αρχαίους Μακεδόνες) [Historia Antiqua Macedonica 5], Skopje 1997, passim και ειδικά σ. 17-32 (για την παλαιότερη βιβλιογραφία), 269-278 (γαλλ. περίλ.). – Της ίδιας, *Istorija na Argeadite* (= Ιστορία των Αργεαδών), Skopje 2011. – Eleonora Petrova, *Pajonija vo II i I milenium pred n.e.* (= Η Παιονία κατά την 2^η και την 1^η χιλιετία π.Χ.), Skopje 1999. – *Istorija na makedonskiot narod. 1. Makedonija od prairoriskoto vreme do potpagjaneto pod turska vlast (1371 godina)* (= Ιστορία του «μακεδονικού» έθνους. 1. Η Μακεδονία από την προϊστορική εποχή μέχρι την υποταγή της στους Τούρκους [1371]), επιμ. B. Panov [Institut za nacionalna istorija], Skopje 2000 (πλήρως αναθεωρημένη έκδοση της παλαιάς του 1969, με 200 σσ. για την αρχαιότητα αντί των 20 μόλις σελίδων της α' έκδοσης!). – *Makedonski istoriski rečnik* (= «Μακεδονικό» ιστορικό λεξικό) [Institut za nacionalna istorija], Skopje 2000. – M. Böskoski, *Names* (όπως σημ. 25) 21 κ.ε. – Aneta Šukarova, *Macedonia in the Ancient World, Alexander III of Macedonia (336 BC-323 BC). Macedonia the World Empire, The Formation of Macedonia Empires (sic) after the Dead (sic) of Alexander III of Macedonia, History of Macedonian People (2008)* (όπως σημ. 25) 11-38, 39-46, 47-57, αντίστοιχα. – A. Vangeli, *Antiquity musing. Reflections on the Greek-Macedonian Symbolic Contest over the Narratives of the Ancient Past* [μεταπτ. διπλωμ. εργ., Central European University], Budapest 2009. – Του ιδίου, *Nation building Ancient Macedonia Style: the Origins and the Effects of the so-called Antiquization in Macedonia, Nationalities Papers* 39.1 (2011) 13-32. – *Makedonska enciklopedija. I. A-Lj, II. M-Š*, επιμ. Bl. Ristovski [Makedonske akademije nauka i umetnosti], Skopje 2009. – *Makedonskiot identitet niz istorijata* (= Η «μακεδονική» ταυτότητα διαμέσου της ιστορίας), Skopje 2010. – Katerina Kolozova - M. B. Panov - I. Milcevsy, *Ancient Macedonia between Academic Knowledge, State Policy and Public Discourse (1991-2009), The Nation-State and the Institutions of Academic Knowledge: Production and Legitimation of Dominant Discourses of / on Knowledge About Society*, Skopje 2010, σ. 2-77.

Ανάλογες απόψεις περί αρχαίας Μακεδονίας και «Μακεδονικού» εκφράζουν όμως και άλλοι νεότεροι μελετητές (E. N. Borza, E. Badian, P. Green, R. L. Fox, L. M. Danforth κ.ά.). Βλ. σχετικά, I. K. Ευδόπουλος, *Κοινωνικές και πολιτιστικές σχέσεις των Μακεδόνων και των άλλων Ελλήνων. Συμβολή στην έρευνα της γραμματειακής και επιγραφικής παραδόσεως για την αρχαία Μακεδονία* [ιδ. διατρ.] [ΕΜΣ - Μακεδονική Βιβλιοθήκη 96], Θεσσαλονίκη 2006, σ. 17 κ.ε. (βιβλιογραφία), 32 κ.ε. (σχόλια). – L. M. Danforth, *Η μακεδονική διαμάχη. Ο εθνικισμός σε έναν υπερεθνικό κόσμο*, μτφρ. Σ. Μαρκέτος - επιμ. Ε. Παπαταξιάρχης [Εθνογραφίες], Αθήνα 1999 (α' έκδ. Princeton 1995), σ. 269 κ.ε. – M. B. Χατζόπουλος, *Η αντίληψη του εαυτού και του άλλου: Η περίπτωση της Μακεδονίας, Ταυτότητες* (όπως σημ. 17) 51-52, σημ. 14, 64-65.

και βιβλία! «Κληρονόμησαν» τα τελευταία κατά τις «σλαβο-μακεδονικές επιμιξίες» (;) που σημειώθηκαν μετά την κάθοδο των προγόνων τους στα Βαλκάνια κατά το μεσαίωνα³³. Η προσπάθεια σύνδεσης της αρχαίας μακεδονικής ιστορικής κληρονομιάς με την ιστορία των Σλάβων της FYROM και κατασκευής της υποτιθέμενης διαχρονικής συνέχειας του «μακεδονικού έθνους» από την αρχαιότητα έως τη σημερινή εποχή ξεκίνησε ουσιαστικά στη δεκαετία του 1960 και εντάθηκε ιδιαίτερα κατά τους τελευταίους χρόνους³⁴. Μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του 1960 οι ειδικοί εθνολόγοι και ιστορικοί του σλαβικού χώρου δεν έκαναν λόγο για «σλαβο-μακεδονικές επιμιξίες», ούτε για «μακεδονική» εθνική συνείδηση των Σλάβων κατοίκων της περιοχής. Τα σλαβικά φύλα που είχαν πρωτοεγκατασταθεί στην περιοχή τον 7^ο αι. συσχετίζονται με τη Μακεδονία μόνο γεωγραφικά³⁵.

(γ) Από τους γηγενείς πληθυσμούς «εξαιτίας των βαρβαρικών επιδρομών ελάχιστοι είχαν απομείνει» κατά τους 6^ο - 7^ο αι. (sic). Κατά τη διάρκεια του σλαβικού εποικισμού ορισμένοι από τους απογόνους των αρχαίων Μακεδόνων υποτάχθηκαν και αφομοιώθηκαν από τους επήλυδες, άλλοι αναζήτησαν καταφύγιο σε ορεινές περιφέρειες και πολλοί κατέφυγαν στη Θεσσαλονίκη, στη Θράκη και ειδικά στην περιοχή της Αδριανούπολης, όπου υποτιθέμενα συγκρότησαν το λεγόμενο θέμα Μακεδονίας³⁶! Η ονομασία του τελευταίου υποδήλωνε, κατά τον Μ. Β. Ρανον, τη βούληση της αυτοκρατορίας να ανακτήσει τον στρατιωτικό και πολιτικό έλεγχο της ιστορικής Μακεδονίας, από την οποία ήλεγχε ουσιαστικά μόνο τη Θεσσαλονίκη³⁷ (sic)!

Στην πραγματικότητα ωστόσο το θέμα Μακεδονίας, αρχικά τούρμα του Θρακικού θέματος (πρώην στρατηγίας), είχε προκύψει από τη διά-

33. Βλ. π.χ. L. Slaveska, *Etnogenezata* (όπως σημ. 32). Για σχόλια, πρβλ. Ιω. Χ. Ταρνανίδης, *Βόρεια της Μακεδονίας* (όπως σημ. 21) 17 κ.ε. – Του ιδίου, *Σκλαβήνοι* (όπως σημ. 10) 7-8, 121 κ.ε., 126 κ.ε., 166-167. – Σταυρούλα Μαυρογένη, *Τα σχολικά εγχειρίδια ιστορίας της FYROM για την πρωτοβάθμια εκπαίδευση* (έκδοσης 2005), *Μακεδονισμός* (όπως σημ. 17) 57-76, ειδικά 63.

34. Ι. Δ. Μιχαηλίδης, *Αλυτρωτισμός* (όπως σημ. 17) 288 κ.ε. Βλ. και τα χαρακτηριστικά σχόλια των Α. Vangeli, *Antiquity musing* (όπως σημ. 32) 23 κ.ε. – Β. Georgievsky, *Ghosts of the Past endanger Macedonia's Future. The Drive to forge a New Identity, as Heir to the World of Classical Antiquity, creates Identity Crisis at Home and worsens Tensions with Neighbours*, ιστότοπος <http://www.balkaninsight.com/en/article/ghosts-of-the-past-endanger-macedonia-s-future>.

35. Βλ. π.χ. Β. Rusic, *Makedonci* (όπως σημ. 23).

36. *Documents* (όπως σημ. 31) 26, σημ. 55. Αναλυτικότερα, βλ. Α. Μ. Τάμης, *Η πλαστογραφία της ιστορίας της Μακεδονίας στην Αυστραλία, Το παιχνίδι με την ιστορία: Ιδεολογικά στερεότυπα και υποκειμενισμός στην ιστοριογραφία*, επιμ. Φ. Μαλιγκούδης [Βιβλιοθήκη Σλαβικών Μελετών 4], Θεσσαλονίκη 1994, σ. 83-119, ειδικά 91-92.

37. Μ. Β. Panov, *Macedonia and the Slavs (the middle of the VI century - the middle of the IX century)* (sic), *History of Macedonian People* (2008) (όπως σημ. 25) 73-84, ειδικά 81.

σπαση της τελευταίας διοίκησης (ca. 797-802), προκειμένου να ενισχυθεί ο στρατιωτικός έλεγχος των περιφερειών / περασμάτων που βρίσκονταν ανάμεσα στο Νέστο και τον Έβρο. Επειδή ακριβώς ένα τμήμα των εδαφών της καινούριας μονάδας αποτελούσε ιστορικά μακεδονική περιοχή (ανήκε στο αρχαίο ελληνικό Μακεδονικό βασίλειο) επιλέχθηκε τελικά η ονομασία θέμα Μακεδονίας, ώστε να αποφεύγεται η σύγχυση με τα εδάφη του παλαιότερου θέματος Θράκης (η κυρίως γεωγραφική Μακεδονία υπαγόταν εξάλλου διοικητικά και στρατιωτικά στο ήδη υπάρχον θέμα Θεσσαλονίκης)³⁸. Αξίζει να αναφερθεί εδώ ωστόσο ότι σε άλλα έργα που προέρχονται από τη FYROM υποστηρίζεται ότι η δημιουργία του θεματικού διοικητικού και στρατιωτικού συστήματος στα Βαλκάνια επέτρεψε τη σταδιακή επαναφορά του αυτοκρατορικού ελέγχου στην ευρύτερη περιοχή (η άποψη αυτή απηχεί ουσιαστικά παλαιότερη θέση του G. Ostrogorsky³⁹) και δεν επέτρεψε στις σκλαβηνίες που είχαν δημιουργηθεί, ειδικά στη Μακεδονία, να εξελιχθούν σε σαφή κρατικά σχήματα (sic)⁴⁰.

Κατ' αυτόν τον τρόπο λοιπόν η ευρύτερη Μακεδονία απέκτησε τελικά, σύμφωνα πάντοτε με τους συγγραφείς των Σκοπίων, «σλαβική εθνική και πολιτιστική όψη»⁴¹, ενώ οι Βλάχοι αποτελούν «σύγχρονα υπολείμματα των αρχαίων Μακεδόνων»⁴², οι οποίοι προφανώς ήταν κατ' αυτούς λατι-

38. Αλκμήνη Σταυρίδου-Ζαφράκα, Τα θέματα του μακεδονικού χώρου. Το θέμα Θεσσαλονίκης ως τις αρχές του 10^{ου} αι., *Βυζαντινά* 19 (1998) 157-170. Για την ίδρυση του θ. Μακεδονίας, βλ. P. St. Koledarov, *Obrazuvane na tema "Makedonija" v Trakija, Izvestija na Institutata za Istorija* 21 (1970) 219-243 (ελλ. μτφρ. Ι. Λαμψίδης - επιμ. Κ. Δημάδης, Η ίδρυση του θέματος Μακεδονίας στη Θράκη, *Βαλκανική Βιβλιογραφία* 1 [supplement], *IMXA* [1973] 233-277). – Ι. Ε. Καραγιαννόπουλος, *Διοικητικό σύστημα* (όπως σημ. 1) 12 κ.ε. – Alkmene Stavridou-Zafra, *Slav Invasions and the Theme Organization in the Balkan Peninsula, Βυζαντινά* 12 (1992) 165-179, ειδικά 172 κ.ε. – Της ίδιας, *The Development of the Theme Organisation in Macedonia, Byzantine Macedonia* (όπως σημ. 21) 128-138. Για την έκταση της βυζαντινής κυριαρχίας στα Βαλκάνια, πρβλ. G. A. Leventis, *Dominion* (όπως σημ. 1) 295-296.

39. G. Ostrogorsky, *Ιστορία* (όπως σημ. 27), τ. 2, σ. 64.

40. *History of Macedonian People* (1979) (όπως σημ. 25) 32. Για τις σκλαβηνίες, βλ. κατωτέρω.

41. D. Vlahov, *Makedonija* (όπως σημ. 25) 43. – M. Pauer, *Etnogeneza* (όπως σημ. 25). – M. B. Panov, *Ethnic Changes* (όπως σημ. 25) 23 κ.ε. Για το ζήτημα, πρβλ. ωστόσο Μαρία Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, *Το «μακεδονικό ζήτημα». Ιστορική θεώρηση του προβλήματος* [Ελληνική Επιτροπή Σπουδών Ν.Α. Ευρώπης. Κέντρο Σπουδών Ν.Α. Ευρώπης], Αθήνα 31993, σ. 18-19. – Αγγελική Δεληκάκη, Η εικόνα της Μακεδονίας και η έννοια της «μακεδονικότητας» στους σλαβικούς λαούς κατά τη βυζαντινή περίοδο, *Ταυτότητες* (όπως σημ. 17) 134-184. – Σπ. Σφέτας, Κατευθύνσεις της σύγχρονης σλαβομακεδονικής ιστοριογραφίας, *Ταυτότητες* (όπως σημ. 17) 196-316, ειδικά 298 κ.ε.

42. B. Panov, *Etnogenezata* (όπως σημ. 25) 82. – (St. Antoljak -) B. Panov, *Srednovekovna Makedonija* (όπως σημ. 24), τ. 3, σ. 16, 380, 463. – M. Böskoski, *Names* (όπως σημ. 25) 65. Για επιπρόσθετη βιβλιογραφία, βλ. επίσης ανωτ., σημ. 25. Πρβλ. Σταυρούλα Μαυρογένη, Μακεδονική σάρισα και δικέφαλος αετός. Τα νέα σχολικά εγχειρίδια της ΠΓΔΜ, *Ταυτότητες* (όπως σημ. 17) 437-462, ειδικά 446. – Της ίδιας, *Εγχειρίδια* (όπως σημ. 33) 63.

νόφωνοι (η άποψη αυτή ίσως απηχεί την παλαιότερη γνώμη του R. Pinon που θεωρούσε τους Βλάχους εκλατινισμένους «Μακεδόνες»⁴³). Σύμφωνα μάλιστα με τους O. Ivanovski, M. Böskoski και άλλους μελετητές από την FYROM, οι οποίοι επιχειρούν μάλιστα μία κατά τα άλλα ψευδομαρξιστική θεώρηση της κοινωνικής διάστασης των ιστορικών φαινομένων στην ευρύτερη περιοχή⁴⁴, οι «καταπιεσμένοι Σλάβοι Μακεδόνες» δεν υπέκυψαν ποτέ εντελώς στους «ξένους κατακτητές» (Έλληνες, Βουλγάρους κ.ά.)⁴⁵!

Η συγκεκριμένη θεώρηση αποτελεί κοινό τόπο και όχι μεμονωμένη και ακραία εξαίρεση στις δημοσιεύσεις των ερευνητών από τα Σκόπια. Όπως σημειώνει εύστοχα η Α. Δεληκάρη, «προσπαθώντας να αντλήσουν πληροφορίες που αποδεικνύουν την ιστορική τους συνέχεια ως “μακεδονικό έθνος” (...) στηρίζονται κατά κύριο λόγο στους Βυζαντινούς συγγραφείς⁴⁶. Συχνά παρερμηνεύουν διάφορα γεγονότα ή δίνουν πλασματικές διαστάσεις σε περιστατικά, επιδιώκοντας να τεκμηριώσουν τον αγώνα των “Μακεδόνων” Σλάβων για τη δημιουργία ανεξάρτητου “μακεδονικού” κράτους ήδη από το μεσαίωνα»⁴⁷.

Η δίτομη έκδοση «*Documents on the Struggle of the Macedonian People for Independence and a Nation-State*» του Τμήματος Φιλοσοφίας και Ιστορίας του πανεπιστημίου «Κύριλλος και Μεθόδιος» των Σκοπίων βρίθκει πραγματικά από ανάλογο τύπου παραδείγματα. Η (α)μεθοδολογική προσέγγιση που ακολουθείται ή καλύτερα εφαρμόζεται συνειδητά σε αυτήν είναι η σκόπιμη ελλιπής παράθεση των πρωτογενών πηγών, η «εργαστηριακού τύπου»

43. R. Pinon, *L'Europe et l'Empire Ottoman*, Paris 1910, σ. 115-116.

44. Ν. Νικολούδης, Ιστοριογραφία (όπως σημ. 25) 3878 κ.ε. – Του ιδίου, *Μακεδονία* (όπως σημ. 21) 14-15, 43.

45. O. Ivanovski, *Borbite* (όπως σημ. 25). – Του ιδίου, *Makedonskite Sloveni* (όπως σημ. 25). – M. Böskoski, *Names* (όπως σημ. 25) ειδικά 62. Πρβλ. J. Ferluga, *Slaves Macédoniens* (όπως σημ. 27). – M. Γιουβανόνι, *Vostanijata na makedonskiot narod vo XI vek* (= Οι εξεγέρσεις του «μακεδονικού» λαού κατά τον 11^ο αι.), *Skopje* 1963 -βλ. ελλην. περίλ. ΔΣΒ (όπως σημ. 25) 2 (1964) 18-19. Χαρακτηριστικός είναι και ο τόμος *Documents* (όπως σημ. 31). Για τη σύγχρονη περίοδο, βλ. τις ακραίες αναφορές των S. Dimevski, *Makedonskoto nacionalno osloboditelno dviženje i egzarnijata (1893-1912)* (= Το «μακεδονικό» απελευθερωτικό εθνικό κίνημα και η Εξαρχία [1893-1912]), *Skopje* 1963. – R. Poplazarov, *Grckata politika sprema Makedonija vo vtorata polovina na XIX i početokot na XX vek. Vooruženi, propagandni diplomatski i drugi antimakedonski akcii i borbata protiv niv na terenot* (= Η ελληνική πολιτική έναντι της «Μακεδονίας» κατά το β' μισό του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αι. Στρατιωτικές, προπαγανδιστικές και διπλωματικές «αντιμακεδονικές» ενέργειες και η αντίκρουση τους) [Institut za nacionalna istorija], *Skopje* 1973 (= ιστότοπος http://macedonian.atspace.com/knigi/rp_gpsm_ru.htm). – Του ιδίου, *The National Liberation Movement of Macedonians in Southern Macedonia, Makedonija* (Melbourne, 9-11-1982). Βλ. και τις μελέτες του A. W. Rossos (κατωτ., σημ. 87). Για τα παραπάνω, πρβλ. Ν. Νικολούδης, Ιστοριογραφία (όπως σημ. 25) 3876 κ.ε. – Χ. Ζαχόπουλος, *Νεοπλασία* (όπως σημ. 22) 179-183.

46. Για βιβλιογραφία, βλ. ανωτ., σημ. 25, 37, 45.

47. Α. Δεληκάρη, *Εικόνα* (όπως σημ. 41) 179-180.

επεξεργασία και τελικά η υποκειμενική, ουσιαστικά διαστρεβλωτική, ερμηνεία επιλεγμένων αναφορών και χωρίων από τις πηγές⁴⁸.

Το πλέον χαρακτηριστικό έργο είναι ίσως η λεγόμενη «*Istorija na makedonskiot narod*» (= *Ιστορία του «μακεδονικού» έθνους*). Πρόκειται για τρίτομη συλλογική έκδοση του «Institut za nacionalna istorija» ή εναλλακτικά «Institut Nacionalnoj Istorii» (= Ινστιτούτο Εθνικής Ιστορίας) των Σκοπίων. Κυκλοφόρησε για πρώτη φορά το 1969⁴⁹, επανεκδόθηκε σε επίτομη συνοπτική αγγλική έκδοση μία δεκαετία αργότερα⁵⁰ και δημοσιεύθηκε εκ νέου σε αναθεωρημένη (υπό τους B. Panov και I. Katardziev) πεντάτομη έκδοση υπό τον ίδιο τίτλο («*Istorija na makedonskiot narod*») ανάμεσα στα 1998 - 2003⁵¹. Το έργο δεν διαθέτει παραπομπές σε πηγές ή σε ειδική βιβλιογραφία αλλά ούτε χάρτες ή ακόμη και εικόνες. Η «ανάλυση» του εκάστοτε θέματος πραγματοποιείται με πρόδηλο σκοπό τον επηρεασμό του αδαούς ή μη ειδικού αναγνώστη, ενώ η απόδοση / μεταγραφή πάμπολλων τοπωνυμίων και υδρωνυμίων (λ.χ. Καστοριά → *Kostur*, Έδεσσα → *Voden*, Στρυμών → *Struma*), ονομάτων / ανθρωπωνυμίων (λ.χ. Βελισάριος → *Velizar*, Ιωάννης → *Ivan*, Καμύτζης → *Kamits*, Χωματιανός → *Homatian*, Κουκουζέλης → *Cucusel*) και ειδικών όρων (λ.χ. κληρονομήσιμη περιουσία → *stas*, δουλπαρόικοι → *metopsi, sokalnitsi* ή *otrotsi*) είναι επιστημονικά αδόκιμη, αν όχι ύποπτη. Η γενικότερη θεώρηση της μεσαιωνικής Μακεδονίας πραγματοποιείται υπό ένα ψευδομαρξιστικό πρίσμα, πράγμα αναμενόμενο, αν λάβει κανείς υπ' όψιν τα ευρύτερα πολιτικά και ιδεολογικά πλαίσια της εποχής έκδοσης· αν και προβάλλεται η κοινωνική διάσταση των ιστορικών φαινομένων, το έργο βρίθει ταυτόχρονα από αναφορές περί ενός υποτιθέμενου «καταπιεσμένου μακεδονικού έθνους»⁵². Όπως γίνεται εύκολα αντιληπτό, οι συγγραφείς⁵³ του συγκεκριμένου εκλαϊκευτικού και οπωσδήποτε μη επιστη-

48. Α. Μ. Τάμης, Πλαστογράφηση (όπως σημ. 36) 91 κ.ε., με σχετικά παραδείγματα.

49. *Istorija na makedonskiot narod* (= *Ιστορία του «μακεδονικού» έθνους*), Skopje 1969 (ελλην. μτφρ. Σ. Μυστακίδης, σειρά μεταφράσεων του γιουγκοσλαβικού τμήματος του ΙΜΧΑ, αρ. 41, Θεσσαλονίκη 1971).

50. *History of Macedonian People* (1979) (όπως σημ. 25).

51. B. Panov - I. Katardziev, *Istorija na makedonskiot narod* [Institut za nacionalna istorija], Skopje 1998-2003.

52. Αθ. Αγγελόπουλος, *Μακεδονικά* 11 (1971) 459-479 (κυρίως για τους τ. 2-3). – P. Charanis, *Balkan Studies* 13.1 (1972) 166-168 (για τον πρώτο τόμο). – Ν. Κωφός, *Η Μακεδονία στην γιουγκοσλαβική ιστοριογραφία* [ΕΜΣ - Δημοσιεύματα 24], Θεσσαλονίκη 1974. – Ν. Νικολούδης, *Ιστοριογραφία* (όπως σημ. 25) 3876 κ.ε. – Του ίδιου, *Μακεδονία* (όπως σημ. 21) 13 κ.ε., 51 κ.ε. (με τα ανωτέρω παραδείγματα).

53. Υπεύθυνη για το έργο του 1969 (και την μετέπειτα αγγλόφωνη επιτομή του 1979) παρουσιάζεται εκδοτική επιτροπή με πρόεδρο τον ακαδημαϊκό και απόστρατο στρατηγό του πρώην ενιαίου γιουγκοσλαβικού στρατού Μ. Apostolski και μέλη τους δόκτορες D. Zografski - A. Stojanovski - G. Todorovski. Ο Stojanovski συνέγραψε το τμήμα του έργου μέχρι τον 18^ο αι.

μονικού έργου είχαν προφανώς ως μοναδικό στόχο να προπαγανδίσουν την υποτιθέμενη παρουσία στον ευρύτερο μακεδονικό γεωγραφικό χώρο ενός ξεχωριστού έθνους, των αποκαλούμενων «Μακεδόνων» («*Makedonci*»⁵⁴)· οι τελευταίοι μάλιστα κατοικούν, σύμφωνα με τους ίδιους, στην περιοχή ήδη από την αρχαιότητα⁵⁵, ενώ το τοπικό ελληνικό στοιχείο, όπως και το βουλγαρικό ή το σερβικό στις βορειότερες περιοχές, αποτελούσε, και συνεχίζει να αποτελεί, πληθυσμιακή μειονότητα⁵⁶!

Όπως ήταν και είναι αναμενόμενο, για τη «θεμελίωση» των ανωτέρω απόψεων υιοθετήθηκε η προβολή ισχυρισμών από αμφίβολης αξίας ιστορικές πηγές, η παραποίηση πάμπολλων μαρτυριών των πηγών αλλά και θέσεων παλαιότερων και σύγχρονων ερευνητών (όπως λ.χ. του G. Ostrogorsky⁵⁷), η αποσιώπηση των υπολοίπων αξιόπιστων τεκμηρίων και ευρημάτων, η χρήση αδόκιμων όρων και νεολογισμών και φυσικά η μη χρησιμοποίηση των πορισμάτων της σύγχρονης έρευνας που αντικρούουν σαφώς τα ευφάνταστα λεγόμενα των συγγραφέων⁵⁸. Σύμφωνα

54. Βλ. ανωτ., σημ. 25. Αν και ο όρος «*Makedonci*» χρησιμοποιήθηκε υστερόβουλα από τον στρατάρχη Τίτο, δεν υπήρξε δική του επινοήση. Αρχικά υποδήλωνε στα σλαβικά γενικά τους κατοίκους, ανεξαρτήτως εθνικής προέλευσης, της νεότερης Μακεδονίας, ενώ από το β' μισό του 19^{ου} κ.ε. μόνο τους Σλάβους και ιδιαίτερα τους Βούλγαρους της περιοχής. Για ξεχωριστή των Βουλγάρων σλαβική κοινότητα στην περιοχή έκανε λόγο ο V. Ρορονιέ (βλ. *Narodna enciklopedija Srpsko - Hrvatsko - Slovenačka*, τ. 2, Zagreb 1927, σ. 649)· χαρακτήρισε τα μέλη της ως *Makedonci*, επιχειρώντας να συνδέσει τους τελευταίους περισσότερο με τους Σέρβους. Βλ. Ιω. Χ. Ταρνανίδης, *Σκλαβήνοι* (όπως σημ. 10) 164 κ.ε. Κατά τον B. Ρουσίτ, *Makedonci* (όπως σημ. 23) επρόκειτο για απογόνους των Σλάβων επήλυδων του 7^{ου} αι. που διαμόρφωσαν εθνική συνείδηση στους νεότερους και αποκαλούνται έτσι εξαιτίας της παραμονής τους στις γεωγραφικές μακεδονικές περιοχές.

55. Αντιθ. βλ. B. Ρουσίτ, *Makedonci* (όπως σημ. 23): «*Makedonci* (...) po teritoriji anticke Makedonije» (= «Μακεδόντσι» [...] με βάση [το όνομα] της περιοχής της αρχαίας Μακεδονίας) -βλ. Ιω. Χ. Ταρνανίδης, *Σκλαβήνοι* (όπως σημ. 10) 166-167.

56. Πρβλ. N. Νικολούδης, *Μακεδονία* (όπως σημ. 21) 43 κ.ε. Γενικά, οι όροι *Μακεδόνες* και *Σλάβοι-Μακεδόνες* χρησιμοποιούνται εντέχνως και ξεχωριστά (άλλοτε ο ένας και άλλοτε ο άλλος), ώστε να δημιουργήσουν σύγχυση στον αναγνώστη και τελικά να γίνουν αποδεκτοί (ειδικά οι όροι *Μακεδονία - Μακεδόνες*) ως δηλωτικοί μιας ξεχωριστής εθνότητας, ενώ πρόκειται για καθαρά γεωγραφικούς όρους με ελληνική προέλευση και περιεχόμενο. Βλ. M. Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, *Μακεδονικό ζήτημα* (όπως σημ. 41) 22. Χαρακτηριστική είναι η χρήση των παραπάνω όρων από τον L. M. Danforth, *Διαμάχη* (όπως σημ. 32) *passim*.

57. N. Νικολούδης, *Παραποίηση των απόψεων του Γεωργίου Ostrogorsky περί βυζαντινής Μακεδονίας στην ιστοριογραφία των Σκοπίων*, *Βυζαντινά Μελέται* 6 (1995) (= Του ίδιου, *Μακεδονία* [όπως σημ. 21], αρ. 4, σ. 51-64).

58. *Istoriya makedonskiot narod* (όπως σημ. 25, 49), τ. 1, σ. 79-80 («*Glava II: Naselunija na Slovenite vo Makedonija i sozdavanje na Makedonskite Sklavinii*» [= κεφ. Β': Η εγκατάσταση των Σλάβων στη Μακεδονία και η ίδρυση των «Μακεδονικών» σκλαβηνιών]). Στην αγγλ. έκδ. (βλ. σημ. 25), βλ. σ. 23 κ.ε., ειδικά 28.

λ.χ. με το προαναφερθέν έργο, η σλαβική εγκατάσταση στην ευρύτερη Μακεδονία, η συγκεκριμένη ιστορική εξέλιξη τοποθετείται, με απόλυτη ακρίβεια, στο 580!⁵⁹ Προκάλεσε, πάντοτε κατά τους συγγραφείς του ίδιου τόμου, «βαθείς εθνικές και κοινωνικές μεταβολές. Μέρος των παλαιών κατοίκων αφανίστηκε στις συγκρούσεις, άλλοι αποσύρθηκαν στις παράλιες πόλεις, ενώ άλλοι κατακτήθηκαν και συμβίωναν αναγκαστικά με τους Σλάβους. Η ανάμιξη αυτή των τελευταίων με τον αυτόχθονο πληθυσμό και με τους Έλληνες κατοίκους (sic) των παραθαλάσσιων αστικών κέντρων είχε μεγάλη σημασία (...). Ως κατακτητές, οι Σλάβοι ζητούσαν από τους παλαιούς κατοίκους να υπακούουν σε αυτούς και να τους πληρώνουν φόρους».

Στην πραγματικότητα ωστόσο συνέβαινε ακριβώς το αντίθετο: Οι λεγόμενες σκλαβηνίες⁶⁰ τελούσαν υπό την ξεχωριστή διοίκηση ενός άρχοντος⁶¹ υπαγόμενου στις τοπικές θεματικές αρχές (βλ. λ.χ. κατωτέρω για την περίπτωση του Ακάμηρου και του θέματος Ελλάδος) και φυσικά υποτελούς στον αυτοκράτορα (ενίοτε μάλιστα διοικούνταν από Ρωμαίους αξιωματούχους και μετά τον 8^ο αι. από φέροντες ελληνικά χριστιανικά ονόματα⁶²). Οι Σλάβοι επήλυδες στρατολογήθηκαν για πρώτη φορά το 665, επί Κώνσταντος Β' (641-668), ενώ οι απόγονοί τους επί Ιουστινιανού Β' (685-695) και αργότερα· έκτοτε παρείχαν στρατιωτική υποχρεωτική

59. Για τη χρονολόγηση των εγκαταστάσεων στον 7^ο αι., βλ. ανωτ., σημ. 5.

60. Κατά τον E. Chrysos, Settlements (όπως σημ. 10) 130, ο προβληματικός αυτός όρος απαντά μόνο σε πηγές των 8^{ου} - 9^{ου} αι. Βλ. Θεοφάνης (όπως σημ. 22) 347.6-7: «ἐπεστράτευσεν ὁ βασιλεὺς κατὰ Σκλαβινίας καὶ (...) ὑπέταξεν» (α. 658), 430.21-22: «τὰς κατὰ τὴν Μακεδονίαν Σκλαβινίας ἠχμαλώτευσεν καὶ τοὺς λοιποὺς ὑποχειρίους ἐποίησεν» (ca. 758/59), 486.11-13: «Χριστιανὸς ἀποικίσας ἐκ παντὸς θέματος ἐπὶ τὰς Σκλαβινίας γενέσθαι προσέταξεν, τὰς δὲ τούτων τὰς ὑποστάσεις πιπράσκεσθαι» (α. 810). – *Annales Tiliari, Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*, ἐκδ. G. H. Pertz, τ. 1, Hannover 1826, σ. 6-8, 219-224, ειδικά 221: «*Carolus rex permotus partibus Sclaviniae, quorum vocabulum est Wiltze*» (α. 789). Πρβλ. D. Wojtecki, Slavica beim Annalisten von Quedlinburg, *Zeitschrift für Ostforschung* 30 (1981) 161-194, για σχόλια σε άλλες αναφορές λατινικών κειμένων. Ο F. Curta, "Sklaviniai" and Ethnic Adjectives: A Clarification / "Sklavinios" y Adjetivos Étnicos: una clarificación, *Byzantion - Nea Hellás* 30 (2011) 85-98, κάνει ωστόσο λόγο για προγενέστερες αναφορές του όρου στις πηγές.

61. Το σωζόμενο σφραγιστικό υλικό Σλάβων αρχόντων στο θέμα Ελλάδος (Θηβιτών ή Βηγητών κλπ.) και σε άλλες περιοχές (π.χ. Κερμινίτζα) είναι αρκετά πλούσιο και αποκαλυπτικό, αν ληφθούν υπ' όψει και οι αναφορές άλλων αρχοντιών στα κείμενα (π.χ. Βελζητίας, περιφέρειας Θεσσαλονίκης, Μεθοδίου και Σουβδελιτίας στη Μακεδονία, μγν. αρχοντία Λογγαβίτζας στα δυτικά των Ιωαννίνων [α. 1181] κλπ.). Για βιβλιογραφία, βλ. κατωτ. σημ. 167.

62. Π.χ. ο Θεσσαλονικεύς μετέπειτα απόστολος των Σλάβων Μεθόδιος ίσως στην περιοχή του Στρυμόνα (ca. 843-856), ο βασιλικός σπαθάριος και άρχων Κερμινίτζας (στη βόρεια Πελοπόννησο) Μιχαήλ (9^{ος} ή 10^{ος} αι.), ο βασιλικός σπαθαροκανδιδάτος και άρχων των Βηγητών Νικήτας (10^{ος} αι.), ο Μιχαήλ του Καρσέρη, άρχων Σκλαβοαρχοντίας στην περιοχή του Στρυμόνα καταγόμενος από τον κάστρο Σερρών (ca. 1062), ορισμένοι γνωστοί άρχοντες της ηπειρωτικής Βαγενετίας κ.ά.

στρατιωτική υπηρεσία στα θέματα Θεσσαλονίκης, Στρυμόνος, Ελλάδος και Πελοποννήσου, ενώ συμμετείχαν ακόμη και στις επιχειρήσεις ανακατάληψης της Κρήτης από τους Σαρακηνούς κατά τον 10^ο αι. Οι σκλαβηνίες ήταν γενικά «κατεσπαρμένες» ανάμεσα στο παλαιότερο πληθυσμιακό υπόστρωμα και ενταγμένες στο ευρύτερο διοικητικό, οικονομικό και στρατιωτικό πλαίσιο της αυτοκρατορίας (ορισμένες παλαιές περιοχές σλαβικής εγκατάστασης, όπως λ.χ. οι μετέπειτα γνωστές ως *Δρογουβιτία* και *Βαγενετία*, αποτέλεσαν αργότερα ακόμη και ξεχωριστά θέματα, άλλες, όπως λ.χ. οι *Γλαβινίτσα*, *Δοβροχουβίστα* και *Σ[θ]ιλάνιτζα* υπήρξαν *χαρτουλαράτα*)⁶³. Οι σχέσεις της βυζαντινής διοίκησης με τους σλαβικούς πληθυσμούς, που είχαν εγκατασταθεί σε διάφορες γεωγραφικές περιφέρειες που εκτεινόταν από τον κάτω ρου του Δούναβη έως και την Πελοπόννησο, καθώς και το νομικό, οικονομικό και διοικητικό καθεστώς των τελευταίων ήταν βεβαίως ποικίλα και ετερογενή. Διαφοροποιούνταν μεν ανάλογα με την περιοχική εγκατάσταση και την εκάστοτε χρονική, οικονομική και πολιτική - στρατιωτική συγκυρία, αλλά περιγράφονται στις μεσαιωνικές πηγές (αφηγηματικά κείμενα, επιστολές, επίσημα έγγραφα, μολυβδόβουλλα κλπ.) με τους εξής δηλωτικούς τεχνικούς όρους: *υπό πάκτον*, *υπήκοοι*, *ανδράποδα*, *εναπόγραφοι* (*πάροικοι*), *υπόφοροι*, *υποτεταγμένοι δουλοπρεπώς* (ή *δουλικώς*) αλλά και *δουλεία*, *δούλωσις*, *υποταγή*, *οικείωσις* κ.ά. η προσπάθεια αμφισβήτησης της αυτοκρατορικής εξουσίας από πληθυσμούς σλαβικής προέλευσης χαρακτηριζόταν ως *απόστασις* κλπ.⁶⁴.

Η συγγραφή, δημοσίευση και προώθηση ανάλογων μελετών και απόψεων συνεχίζει βεβαίως να αναπαράγεται, με ολοένα ενισχυτική μάλιστα τάση και ακόμη περισσότερο στο διαδίκτυο⁶⁵, κατά τα τελευταία χρόνια. Ουσιαστικά πρόκειται για μία πολιτικά στρατευμένη ιστοριογραφική παραγωγή. Οι μελέτες αυτές συνεισφέρουν στη θεμελίωση του κρατικού ιδεολογήματος της FYROM που είναι γνωστό ως «μακεδονισμός» (η σύνδεση με τους αρχαίους Μακεδόνες χαρακτηρίζεται ωστόσο από ορισμένους

63. Π. Γ. Παπαδημητρίου, *Σχέσεις* (όπως σημ. 10) 192. – E. Chrysos, *Settlements* (όπως σημ. 10). Αυτό γίνεται ουσιαστικά αποδεκτό και στο *History of Macedonian People* (1979) (όπως σημ. 25) 32. Αντιθ. βλ. V. Popović, *Aux origines de la slavisation des Balkans. La constitution des premières sklavinies macédoniennes vers la fin du 6e siècle*, *Comptes rendus de l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres*, Paris 1980, σ. 230-257.

64. G. A. Leveniotos, *Dominion* (όπως σημ. 1) 295-296. – Η. Αναγνωστάκης - Άννα Λαμπροπούλου, *Μια περίπτωση εφαρμογής του βυζαντινού θεσμού του ασύλου στην Πελοπόννησο. Η προσφυγή των Σλάβων στο ναό του Αγίου Ανδρέα Πατρών*, *Σύμμεικτα* 14 (2001) 29-47, ειδικά 35.

65. Β. Βλασίδης, *Ο αλυτρωτισμός στο διαδίκτυο*, *Μακεδονισμός* (όπως σημ. 17) 77-92. – Του ιδίου, *Η ιστορία σε διατεταγμένη υπηρεσία: Internet και Μακεδονικό ζήτημα, 1990-2007, Ταυτότητες* (όπως σημ. 17) 463-494.

ως «νεομακεδονισμός»): το ιδεολόγημα αυτό κατασκευάζει κυριολεκτικά εθνική την εθνική υπόσταση και την «ιστορική» αποστολή του Κράτους αλλά και του σλαβικού τμήματος του πολυεθνικού πληθυσμού της FYROM⁶⁶. Όπως σημειώνει εύστοχα ο Σπ. Σφέτας, «δεν είναι τυχαίο ότι οι ιστορικοί στα Σκόπια θεωρούνται η εμπροσθοφυλακή του έθνους, ότι η συγγραφή της εθνικής ιστορίας είναι αποκλειστικά προνόμιο του Ινστιτούτου της Εθνικής Ιστορίας και της Ακαδημίας Επιστημών και Τεχνών»⁶⁷. Το συγκεκριμένο ζήτημα έχει ήδη επισημανθεί και αναλυθεί διεξοδικά και από άλλους ξενόγλωσσους ερευνητές, όπως λ.χ. οι U. Brunnbauer και M. Lomonosov, αν και ο τελευταίος ασκεί παράλληλα κριτική και στην πολιτική του Ελληνικού κράτους στο θέμα της ονομασίας της FYROM, θεωρώντας ότι ο συγκεκριμένος παράγοντας «πυροδότησε», τουλάχιστον εν μέρει, τη μυθοπλαστική ιστοριογραφία που αναπτύχθηκε στη συγκεκριμένη χώρα κατά τις τελευταίες δεκαετίες. Αξίζει πάντως να σημειωθεί εδώ η γενικότερη παρατήρηση του Γερμανού ιστορικού S. Troebst ότι «η ιστορική επιστήμη σε αυτή τη μικροσκοπική δημοκρατία (...) έχει πολύ μακρύ δρόμο να διανύσει (...)»⁶⁸.

Εκτός από το «Institut za nacionalna istorija» των Σκοπίων, του οποίου προΐσταται κατά τα τελευταία χρόνια ο T. Čepreganov, θα πρέπει να επισημανθεί εδώ και το «Institut za istraživanje na staroslovenskata kultura» (= Ινστιτούτο για την έρευνα του παλαιοσλαβικού πολιτισμού), το οποίο ιδρύθηκε στο Prilep (βυζ. Πρίλαπος, σημ. Περλεπές) το 1980 και λειτούργησε υπό την εποπτεία του καθηγητή αρχαιολογίας B. Babić⁶⁹. Το συγκεκρι-

66. Βλ. π.χ. D. Malenski, A. Macedonism, *Historical Dictionary of the Republic of Macedonia*, επιμ. D. Belchev, Lanham 2009, σ. 139. Επιπρόσθετη βιβλιογραφία ανωτ., σημ. 25, 31. Για σχόλια, βλ. N. Μέρτζος, Πρόλογος, *Μακεδονισμός* (όπως σημ. 17) 11. – M. Lomonosov, *National Myths* (όπως σημ. 31) 78 κ.ε. Για τον «νεομακεδονισμό», βλ. A. Vangeli, *Ancient Macedonia Style* (όπως σημ. 32) 16.

67. Σπ. Σφέτας, *Κατευθύνσεις* (όπως σημ. 41) 300.

68. S. Troebst, *IMRO + 100 = FYROM? The Politics of Macedonian Historiography*, *The New Macedonian Question*, επιμ. J. Pettifer, New York 2001, σ. 60-78 -βλ. I. Δ. Μιχαηλίδης, *Αλυτρωτισμός* (όπως σημ. 17) 294. – Του ιδίου, "Masterpieces" (όπως σημ. 31). – U. Brunnbauer, *Historiography, Myths and Nation in the Republic of Macedonia, (Re)writing History. Historiography in Southeast Europe after Socialism*, επιμ. U. Brunnbauer, Münster 2004, σ. 165-200. – Του ιδίου, *Ancient Nationhood and the Struggle for Statehood: Historiographic Myths in the Republic of Macedonia, Myths and Boundaries in South-East Europe*, επιμ. P. Kolsto, London 2005, σ. 262-296. – M. Lomonosov, *National Myths* (όπως σημ. 31) 50 (για τις παλαιότερες δημοσιεύσεις στη FYROM), 60 κ.ε. (για την ελληνική πλευρά), 78 κ.ε. (για τις σύγχρονες δημοσιεύσεις στη FYROM), 89 κ.ε. (συμπεράσματα). Γενικότερα, πρβλ. A. M. Τάμης, *Πλαστογραφηση* (όπως σημ. 36) 83 κ.ε.

69. B. Babić, *Materijalnata kultura na makedonskite Sloveni vo svetlinata na arheološkite istraživanja vo Prilep. Prilog za istorijata na kulturata na makedonskiot narod* (= Ο υλικός πολιτισμός των «Μακεδόνων» Σλάβων υπό το φως της αρχαιολογικής έρευνας στον Πρίλαπο. Συμβολή

μένο Ινστιτούτο εξελίχθηκε μεν στο δεύτερο μεγαλύτερο κέντρο έρευνας για τη σλαβική αρχαιολογία στην πρώην ενιαία Γιουγκοσλαβία (ανέλαβε μεταξύ άλλων, μετά το 1991, την έκδοση του παλαιότερου περιοδικού *Balcanoslavica*), καθώς η λειτουργία του ευνοήθηκε από την ανεξαρτητοποίηση της FYROM και την αύξηση του ενδιαφέροντος για την αρχαιολογική και ιστορική έρευνα που προέκυψε μετά τη συγκεκριμένη εξέλιξη⁷⁰.

Αρκετά πρόσφατα, το 2008, κυκλοφόρησε στα Σκόπια συλλογικός τόμος με τίτλο και πάλι «*History of the Macedonian Peoples*»⁷¹. Το έργο «επιανεκδίδεται» δηλαδή συχνά, ενίοτε με ελαφρά παραλλαγμένο περιεχόμενο και συγγραφική ομάδα αλλά πάντοτε με τον ίδιο τίτλο. Υπεύθυνος έκδοσης είναι αυτήν τη φορά ο προαναφερθείς T. Čerpeganov, ενώ στον τόμο συνέγραψαν (πέραν του ιδίου) και οι κάτοχοι διδακτορικού τίτλου A. Šukarova⁷², M. B. Panov⁷³, D. Georgiev, K. Bitovski, I. Katardziev (ακαδημαϊκός), V. Stojčev και Novica Veljanovski. Πρόκειται και πάλι για έργο ανάλογης ακριβώς, αν όχι ακόμη πιο ακραίας, ψευδοϊστορικής και δογματικής οπτικής που στοχεύει σαφώς στην προβολή εθνικοπολιτικής προπαγάνδας. Το έργο εκδόθηκε φυσικά υπό την αιγίδα του «Ινστιτούτου Εθνικής Ιστορίας» των Σκοπίων και χρηματοδοτήθηκε από την κυβέρνηση της FYROM. Όπως και στον προηγούμενο τόμο, λείπει φυσικά πάλι οποιαδήποτε επιστημονική και ιστορική τεκμηρίωση (βιβλιογραφία, παραπομπές, χάρτες κλπ.) των, συχνά παντελώς ανυπόστατων, ισχυρισμών των συγγραφέων. Το γενικότερο μοτίβο παραμένει μεν περίπου ίδιο, με μερικές όμως αξιοσημείωτες διαφοροποιήσεις. Σύμφωνα λ.χ. με την A. Šukarova, οι αρχαίοι Μακεδόνες αποτελούσαν παλαιο-βαλκανικό πληθυσμό ινδοευρωπαϊκής προέλευσης. Κατά την ίδια υπήρξαν υποτιθέμενα

στην ιστορία του πολιτισμού του «μακεδονικού» έθνους) [Institut za istraživanje na staroslovenskata kultura], Prilep 1986.

70. P. Novaković, *Archaeology in the New Countries of Southeastern Europe: A Historical Perspective*, *Comparative Archaeologies. A Sociological View of the Science of the Past*, επιμ. L. R. Rozny, New York 2011, σ. 339-461, ειδικά 425-426.

71. *History of Macedonian People (2008)* (όπως σημ. 25).

72. Aneta Šukarova, *Macedonia in the Prehistoric Time, Macedonia in the Ancient World, Alexander III of Macedonia (336 BC - 323 BC). Macedonia the World Empire, The Formation of Macedonia Empires (sic) after the Dead (sic) of Alexander III of Macedonia*, *History of Macedonian People (2008)* (όπως σημ. 25), αντίστοιχα σ. 5-10, 11-38, 39-46, 47-57.

73. M. B. Panov, *Macedonia in the Period of Roman Rule (168 BC to the end of the III century), Macedonia between East and West (IV-V century), Macedonia and the Slavs (the middle of the VI century - the middle of the IX century), Macedonia - The Cradle of the Cultural and Spiritual Processes (from the middle of the IX - to the middle of the X century), The Creation of the Medieval State in Macedonia, Macedonia between the Byzantine and Ottoman Empire (XI-XIV century)*, *History of Macedonian People (2008)* (όπως σημ. 25) 59-65, 67-72, 73-84, 85-93, 95-106, 107-115 αντίστοιχα.

λαός ξεχωριστός, γλωσσικά και εθνικά, από τους Έλληνες και συνδέονταν με τους αρχαίους Βρύγες, με τους οποίους αναμίχθηκαν (οι δε Έλληνες χαρακτηρίζονται, σε άρθρα που δημοσιεύονται στο διαδίκτυο και αλλού, ως «υποσαχάριος λαός», εν αντιθέσει με τους «γηγενείς» «Μακεδόνες», Τούρκους κ.ά. που ανήκουν στο παλαιότερο μεσογειακό *substratum!*)⁷⁴.

Ανάλογες απόψεις εκφράζουν ωστόσο και άλλοι συγγραφείς από τα Σκόπια, όπως λ.χ. οι E. Petrova και M. Bōskoski⁷⁵: Σύμφωνα με τα λεγόμενά τους, οι Μακεδόνες συγγένευαν και με τους Βρύγες, συνεπώς με τους Φρύγες της Μικράς Ασίας, ενώ η «μακεδονική γλώσσα» ήταν υποτιθέμενα διαφορετική από την ελληνική και άμεσα συγγενική με τη φρυγική διαθέτοντας δικά της γλωσσολογικά χαρακτηριστικά (φωνητικά και ονομαστικά)⁷⁶! Το ποια ακριβώς ήταν αυτά τα χαρακτηριστικά και γιατί δεν διασώζεται κανένα δείγμα αυτής της υποτιθέμενης ξεχωριστής γλώσσας φυσικά δεν διευκρινίζεται⁷⁷.

Θα πρέπει να σημειωθεί εδώ ότι ο ισχυρισμός περί υποτιθέμενης (θρακο)ιλλυρικής καταγωγής των αρχαίων Μακεδόνων δεν χρησιμοποιείται πλέον ιδιαίτερα από τους ερευνητές των Σκοπίων μάλλον για προ-

74. Βλ. π.χ. A. Arnaiz-Villena - K. Dimitroski - A. Pascho - J. Moscoso - E. Gomez-Casado - G. Silvera-Redondo - P. Varela - M. Blagoevska - V. Zdravkanska - J. Martínez-Laso, HLA Genes in Macedonians and the sub-Saharan Origin of the Greeks, ιστότοπος www.makedonika.org/processpaid.aspcontentid=ti.2001.pdf - βλ. Β. Βλασίδης, Διαδίκτυο (όπως σημ. 64) 82-83.

75. Eleonora Petrova, *Brigite na centralniot Balkan vo II i I milenium pred n.e. / The Briges in the Central Balkans, 2nd-1st Millenium BC*, Skopje 1996, σ. 14 κ.ε. - M. Bōskoski, *Names* (όπως σημ. 25) 29. Πρβλ. στον ιστότοπο www.historyofmacedonia.org/ConciseMacedonia/ShortHistory.html.

76. P. Chr. Ilievski, *Antičkiot makedonski* (όπως σημ. 31). - N. Proeva, *Antičkite Makedonci* (όπως σημ. 31) 11 κ.ε., 269 κ.ε. - M. Bōskoski, *Names* (όπως σημ. 25). Βλ. ωστόσο αντιθ. κατωτ. σημ. 77.

77. Οι σωζόμενες λέξεις (βλ. π.χ. Ησύχιος), τα πάμπολλα ελληνικής ετυμολογίας ανθρωπωνύμια, τα οικωνύμια, τοπωνύμια και υδρωνύμια, οι παρατηρήσεις της σύγχρονης γλωσσολογικής επιστήμης αλλά και οι μεταγενέστερες ελληνικές επιγραφικές μαρτυρίες (λ.χ. οι νομισματικές), οι ενεπίγραφες στήλες της Βεργίνας και ειδικά οι επιγραφές του 3^{ου} αι. π.Χ. που είναι περισσότερες και ενδεικτικότερες, αποτελούν στην πραγματικότητα αδιάψευστα τεκμήρια τόσο για την ελληνική προέλευση των αρχαίων Μακεδόνων όσο και για τη γλώσσα που οι ίδιοι μιλούσαν: την αιολική διάλεκτο της ελληνικής, όπως και οι συγγενικοί τους Μάγνητες, σύμφωνα με τον N. G. L. Hammond, *Illyris, Epirus and Macedonia*, *Cambridge Ancient History*, τ. III.3, Cambridge 1984, σ. 285. - Του ιδίου, *The Macedonian State*, Oxford 1989, σ. 12. - Του ιδίου, *Literary Evidence for Macedonian Speech*, *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte* 43.2 (1994) 131-142. Επιπρόσθετα, βλ. O. Hoffmann, *Die Makedonen. Ihre Sprache und ihr Volkstum*, Göttingen 1906. - J. Chadwick, *The Prehistory of the Greek Language*, Cambridge 1963. - R. Katičić, *Ancient Languages of the Balkans*, The Hague - Paris 1976. - R. A. Crossland, *The Language of the Macedonians*, *Cambridge Ancient History. Volume III.1*, Cambridge 1982, σ. 843-847. - J. N. Kalleris, *Les Anciens Macédoniens, étude linguistique et historique*, Athènes 1988. - C. Brixhe - A. Panayotou, *Le Macédonien. Langues indo-européennes*, επιμ. F. Bader, Paris 1994, σ. 205-220. Πρβλ. τα ανάλογα σχόλια πολλών ερευνητών στον I. K. Ξυδόπουλο, *Σχέσεις* (όπως σημ. 32) 34 κ.ε.

φανείς λόγους (δεν μπορεί να στοιχειοθετηθεί, δεν είναι φυσικά αποδεκτός από το μεγάλο μέρος της διεθνούς επιστημονικής κοινότητας και, ακόμη περισσότερο, εξαιτίας του ισχυρού αλβανικού παράγοντα της FYROM)⁷⁸. Οι St. Antoljak και M. Bōskoski αναφέρουν λ.χ. σε άλλες δημοσιεύσεις τους ότι κατά την περίοδο της σλαβικής εγκατάστασης στα Βαλκάνια η γεωγραφική Μακεδονία διέθετε (sic) μη ελληνικούς «μακεδονικούς», παιονικούς (!) και εκλατινισμένους πληθυσμούς, οι οποίοι τελικά απορροφήθηκαν εθνογλωσσικά από τους επήλυδες⁷⁹. Τα πολυάριθμα αποδεικτικά στοιχεία που καταδεικνύουν το ανυπόστατο αυτών των ισχυρισμών φυσικά και πάλι αποσιωπούνται (πληροφορίες αφηγηματικών κειμένων και λοιπές γραμματειακές μαρτυρίες, επιστολές και επίσημα έγγραφα, ποικίλες επιγραφές⁸⁰, λοιπά αρχαιολογικά ευρήματα, οικωνύμια, τοπωνύμια, ανθρωπωνύμια και λοιπά γλωσσικά κατάλοιπα κλπ.)⁸¹. Αντιθέτως, στον ελεύθερο και πρακτικά εντελώς ανεξέλεγκτο χώρο του διαδικτύου, όπου προβάλλεται με ένταση το ιδεολόγημα του «μακεδονισμού»⁸², παρατηρείται κατά τα τελευταία χρόνια μία απουσία αναφορών στο σλαβικό παρελθόν και στη σλαβική ταυτότητα, η οποία αποδίδεται ως αποκύημα της «κομμουνιστικής προπαγάνδας».

Στο πλαίσιο της λεγόμενης «αποσλαβοποίησης» της «μακεδονικής» ταυτότητας εντάσσεται και η σταδιακή περιθωριοποίηση των αποστόλων των Σλάβων Κυρίλλου και Μεθοδίου (που άλλοτε χαρακτηρίζονταν μετ' επιτάσεως ως «Σλάβοι Μακεδόνες»⁸³) από επιστημονικά περιοδικά,

78. Βλ. και ανωτ., σημ. 21, 76. Για τον αλβανικό παράγοντα και τη σύγχρονη ιστοριογραφία της FYROM, βλ. M. Lomonosov, *National Myths* (όπως σημ. 31). Για μια επισκόπηση της διεθνούς βιβλιογραφίας περί αρχαίας Μακεδονίας, βλ. I. K. Ξυδόπουλος, *Σχέσεις* (όπως σημ. 32) 34 κ.ε.

79. St. Antoljak - B. Panov, *Srednovekovna Makedonija* (όπως σημ. 25), τ. 1, σ. 305, τ. 3, σ. 16, 323-325, 380, 463. – M. Bōskoski, *Names* (όπως σημ. 25) 65 κ.ε. Ειδικά για την αρχαία Παιονία, πρβλ. τους ισχυρισμούς της E. Petrova, *Pajonija* (όπως σημ. 32).

80. Μαργ. Γ. Δήμιτσας, *Η Μακεδονία εν λίθοις φθεγγόμενοις και μνημείοις σωζόμενοις ήτοι πνευματική και ἀρχαιολογική παράστασις τῆς Μακεδονίας ἐν συλλογῇ 1409 ἑλληνικῶν καὶ 189 λατινικῶν ἐπιγραφῶν καὶ ἐν ἀπεικονίσει τῶν σπουδαιότερων καλλιτεχνικῶν μνημείων*, τ. 1-2, Ἀθήνησιν 1896 (φωτομηχ. ανατ. [ΜΧΑ - Αρχεῖο Ἱστορικῶν Μελετῶν 1], πρόλ. Δ. Παντερμαλῆς, Θεσσαλονίκη 1988). – E. Τσιγαρίδας - Κάτια Λοβέρδου-Τσιγαρίδα, *Κατάλογος χριστιανικῶν ἐπιγραφῶν στὰ μνημεῖα τῆς Θεσσαλονίκης* [ΕΜΣ - Μακεδονική Βιβλιοθήκη 52], Θεσσαλονίκη 1979. – D. Feissel - J.-M. Spieser, *Inventaires en vue d'un recueil des inscriptions historiques de Byzance. II. Les inscriptions de Thessalonique. Supplement, TM 7 (1979) 303-348*. – D. Feissel *Recueil des inscriptions chretiennes de Macédoine*, Paris 1983.

81. Αναλυτικά, βλ. I. K. Ξυδόπουλος, *Σχέσεις* (όπως σημ. 32) 34 κ.ε.

82. Β. Βλασίδης, *Διαδίκτυο* (όπως σημ. 65).

83. Η άποψη περί υποτιθέμενης σλαβικής καταγωγής των δύο αδελφών πρωτοδημιουργήθηκε στα πλαίσια της πανσλαβιστικής κίνησης του 19^{ου} αι. Αναλυτικά, βλ. Αντ.-Αιμ. Ν. Ταχιάος, *Ἡ ἐθνικότης Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου κατὰ τὰς σλαβικὰς ἱστορικὰς πηγὰς καὶ*

βιβλία, προπαγανδιστικά διαδικτυακά κείμενα και ποικίλα εκλαϊκευτικά συγγράμματα· το γεγονός αυτό υποδηλώνει, κατά τον Β. Βλασίδη, τη θέληση πολλών σύγχρονων Σλαβομακεδόνων να δομήσουν μία ιστορική ταυτότητα μακριά από τη σλαβική καταγωγή. Οι Κύριλλος, Μεθόδιος και Κλήμης Αχρίδος παρουσιάζονται ως «υπεύθυνοι» μόνο για τους ολιγάριθμους Σλάβους που εγκαταστάθηκαν στη Χερσόνησο του Αίμου κατά τον μεσαίωνα και εντάχθηκαν στον ήδη εκχριστιανισμένο από την εποχή του Απόστολου Παύλου μακεδονικό κορμό⁸⁴.

Θα πρέπει να σημειωθεί εδώ ότι μία τάση σχετικής αποστασιοποίησης από την παλαιότερη προσπάθεια σύνδεσης της FYROM και των κατοίκων της με το αρχαίο παρελθόν διακρίνεται στην πολύ πρόσφατη συλλογική *Makedonska enciklopedija*, έργο ωστόσο μονολιθικό που προκάλεσε επίσης πολλές αντιδράσεις στο εσωτερικό της συγκεκριμένης χώρας από το αλβανικό στοιχείο, εξαιτίας των μάλλον ακραίων του αναφορών σε Αλβανούς επήλυδες που εκδιώξαν από διάφορες περιοχές «μακεδονικούς» πληθυσμούς κλπ. Κατά τα άλλα, όπως επισημαίνει και ο Μ. Lomonosov, η συγκεκριμένη εγκυκλοπαιδεία αποτελεί ουσιαστικά επιτομή των απόψεων που προβάλλονται στη σύγχρονη ιστοριογραφική παραγωγή της FYROM για την αρχαία Μακεδονία: Οι αρχαίοι Μακεδόνες αποτελούσαν υποτιθέμενα μη ελληνικό «ινδοευρωπαϊκό παλαιοβαλκανικό» πληθυσμό με ξεχωριστά ήθη, γλώσσα, θεσμούς και πολιτισμό, στη γένεση του οποίου συμμετείχαν υποτιθέμενα διάφορες μη ελληνικές φυλετικές ομάδες (λ.χ. Βρύγες, Παίονες, Λυγκηστές, Δασσαρήτες, Ηδωνοί)· αργότερα εκρωμαϊστήκαν επιφανειακά, εκσλαβίστηκαν μετά τις μεσαιωνικές σλαβικές εγκαταστάσεις, εκχριστιανίστηκαν και τους επιβλήθηκε η βυζαντινή κυριαρχία· η σημερινή FYROM «κληρονόμησε» ωστόσο την ονομασία της από το κράτος του Φιλίππου Β'⁸⁵.

μαρτυρίας, Κυρίλλω και Μεθώδιω. Τόμος έόρτιος έπί τή χιλιοστή και έκατοστή έτηριδι, επιμ. Ι. Ε. Αναστασίου [Ιερά Μητρόπολις Θεσσαλονίκης - Θεολογική Σχολή ΑΠΘ], έν Θεσσαλονίκη 1966, 1968, τ. Β', σ. 85-132. – Κ. G. Bonis, *Die Slaven-apostel Kyrillos und Methodios und die Basilica des hl. Demetrius von Thessalonike. Ein Beitrag zur Klärung der Familie dieser Heiligen und eine Deutung gewisser Mosaiken und Aufschriften des «Hl. Demetrius von Thessalonike»*, τ. I-III., Athen 1969. – Του ίδιου, Συμβολή εις περαιτέρω έρευναν του προβλήματος περι τής καταγωγής των ιεραποστόλων Κυρίλλου και Μεθώδιου, *Βυζαντινά* 13.1 (1985) (ΔΩΡΗΜΑ στον Ιωάννη Καραγιαννόπουλο) 425-451. – Α. Δεληκάρη, Εικόνα (όπως σημ. 41) 176 κ.ε. Επιπρόσθετα, βλ. Αντ.-Αμ. Ν. Ταχιάος, *Κύριλος και Μεθώδιος. Οι θεμελιωτές της αρχαίας σλαβικής γραμματείας*, Θεσσαλονίκη 1992 (ανατ. 2007). – Του ίδιου, *Cyril and Methodius* (όπως σημ. 10). – Κ. Γ. Νιχωρίτης, *Οι άγιοι Κύριλλος και Μεθώδιος. Οι άγωνες και το έργο τους για την ένταξη των Σλάβων στον βυζαντινό πολιτισμό και τα ελληνικά γράμματα*, Αθήνα 2000.

84. Β. Βλασίδης, Διαδίκτυο (όπως σημ. 65) 84.

85. Α. Stojmilov, λ. Makedonija, *Makedonska enciklopedija* (όπως σημ. 32), τ. 2, σ. 820. – Aneta Šukarova, λ. Antička Makedonija, ό.π., τ. 2, σ. 821-822. – Της ίδιας, λ. Antički Makedonci, ό.π.,

Ιδιαίτερα χαρακτηριστικό είναι επίσης και το πρόσφατο έργο «*Macedonia and the Macedonians. A History*» του «Καναδού - Μακεδόνα» (sic) ιστορικού Andrew W. Rossos, το αρχικό ονοματεπώνυμο του οποίου ήταν Diko Roshovski, ενώ η καταγωγή του από το πρώην χωριό Βάμπελ (σημ. Μοσχοχώρι, περιφέρεια Καστοριάς)⁸⁶. Ο ίδιος αφιερώνει λίγες μόνο σελίδες για την αρχαία και τη μεσαιωνική ιστορική περίοδο της Μακεδονίας, εν αντιθέσει με τους δύο τελευταίους αιώνες που αναλύονται διεξοδικά⁸⁷. κατά τα άλλα ωστόσο υιοθετεί πλήρως την εθνικιστική, διαστρεβλωτική και ουσιαστικά ψευδοϊστορική γραμμή που υπαγορεύεται από το «Ινστιτούτο Εθνικής Ιστορίας» των Σκοπίων⁸⁸.

Ας επανέλθουμε ωστόσο στον πρόσφατο συλλογικό τόμο *History of Macedonian People* (2008) και ειδικά στο ξεχωριστό κεφάλαιο περί σλαβικών εγκαταστάσεων. Ο M. B. Panov ισχυρίζεται σε αυτό, εντελώς εσφαλμένα, ότι η Θεσσαλονίκη πολιορκήθηκε από σλαβικά φύλα το 515/16 (sic), ενώ η σλαβική εγκατάσταση στη Μακεδονία πραγματοποιήθηκε ουσιαστικά γύρω στα πρώτα χρόνια του 7^{ου} αι. Στην πραγματικότητα ωστόσο τα διαθέσιμα στοιχεία, τουτέστιν οι αναφορές των πιο αξιόπιστων κειμένων αλλά και τα πορίσματα των αρχαιολογικών ερευνών, καταδεικνύουν ότι οι μόνιμες εγκαταστάσεις άρχισαν να σημειώνονται λίγο αργότερα, επί αυτοκράτορα Ηρακλείου (610-641)⁸⁹. Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι η χρο-

τ. 2, σ. 1, σ. 70. – K. Adžievski, λ. Makedonija vo sredniot vek (= Η Μακεδονία στους μεσαιωνικούς χρόνους), ό.π., τ. 2, σ. 823. – Bl. Ristovski, λ. Makedonskata nacija (= Το «μακεδονικό» έθνος), ό.π., τ. 2, σ. 859. – Aneta Svetieva, λ. Makedonci, ό.π., τ. 2, σ. 896 -για τις επισημάνσεις βλ. M. Lomonosov, *National Myths* (όπως σημ. 31) 86-87, σημ. 399-401. Γενικότερα, βλ. Σπ. Σφέτας - Κ. Κεντρωτής, *Αλβανοί των Σκοπίων* (όπως σημ. 31).

86. Αναλυτικότερα, βλ. ιστότοπος http://en.wikipedia.org/wiki/Andrew_Rossos.

87. A. W. Rossos, *Macedonia and the Macedonians. A History* [Studies of Nationalities], Stanford, California 2008, σ. 11 κ.ε. (αρχαίοι χρόνοι), 19 κ.ε. (μεσαιωνική, «σλαβική Μακεδονία» [sic]), 41 κ.ε. (χρόνοι οθωμανικής κυριαρχίας), 59 κ.ε. (χρόνοι «εθνικής αναγέννησης» [sic] από το 1800 κ.ε.). Πρβλ. επιπρόσθετα του ιδίου, *The Macedonians of Aegean Macedonia: A British Officer's Report, 1944*, *Slavonic and East European Review* 69.2 (1991) 282-309. – Του ιδίου, *The British Foreign Office and Macedonian National Identity, 1918-1941*, *Slavic Review* 53.2 (1994) 369-394. – Του ιδίου, *Macedonianism and Macedonian Nationalism on the Left*, *National Character and National Ideology in Interwar Eastern Europe*, επιμ. I. Banac - Katherine Verdery [Yale Russian and East European Publications 13], New Haven 1995, σ. 219-254. – Του ιδίου, *Incompatible Allies: Greek Communism and Macedonian Nationalism in the Civil War in Greece, 1943-1949*, *Journal of Modern History* 69.1 (March 1997) 42-76. – Του ιδίου, *Great Britain and Macedonian Statehood and Unification, 1940-49*, *East European Politics and Societies* 14.1 (2000) 119-142. – Του ιδίου, *The Disintegration of Yugoslavia, Macedonia's Independence and Stability in the Balkans*, *In War and Change in the Balkans: Nationalism, Conflict, and Cooperation*, επιμ. B. K. Blitz, Cambridge 2006, σ. 110-117.

88. Βλ. αναλυτικότερα την κριτική του S. Troebst, ιστότοπος <http://hszokult.geschichte.hu-berlin.de/rezensionen/2008-4-042.pdf>.

89. Για τη χρονολόγηση, βλ. ανωτ. σημ. 5.

νολόγηση των απαρχών της συγκρότησης των αποκαλούμενων (από ορισμένους συγγραφείς) «Μακεδονικών σκλαβηνιών» (sic)⁹⁰ στις αρχές του 6^{ου} αι. θα πρέπει λοιπόν να απορριφθεί ασυζητητί, παρά την προσπάθεια ορισμένων συγγραφέων από τη FYROM, όπως λ.χ. ο Μ. Bōskoski, να τις παρουσιάσουν ως ευρύτερα αποδεκτές από τη σύγχρονη επιστημονική κοινότητα⁹¹. Σύμφωνα με τον Μ. Β. Ρανον, οι επήλυδες των σκλαβηνιών διέθεταν αναπτυσσόμενη πολιτική οργάνωση λίγες δεκαετίες μετά τις αρχές του 7^{ου} αι. Οι τελευταίες υπήρξαν, υποτιθέμενα, ημιανεξάρτητες τον 8^ο αι.⁹², ενώ η κυριαρχία του Βυζαντίου στις μακεδονικές περιοχές ήταν, πάντοτε κατά τον Ρανον, μόνο ονομαστική⁹³. Στο μεταξύ το «αρχαίο μακεδονικό έθνος» (sic), πάντοτε ισχυρό πολιτιστικά και πληθυσμιακά, συμβίωνε με τους απόγονους των Σλάβων που εγκαταστάθηκαν στην περιοχή, ενώ η σλαβική επικράτησε τελικά της υποτιθέμενης «μακεδονικής» γλώσσας που χρησιμοποιούνταν στη Θεσσαλονίκη έως τον 7^ο αι.⁹⁴

Ο προσεκτικός μελετητής των μεσαιωνικών πηγών μπορεί να διαπιστώσει εύκολα ότι ο όρος *Μακεδονία* χρησιμοποιείται σε αυτές με τις εξής σημασίες: γεωγραφική ή μυθολογική - ιστορική ή διοικητική - στρατιω-

90. Ο V. Πορονί, *Sklavinies macédoniennes* (όπως σημ. 63), τοποθετεί λ.χ. τη δημιουργία τους στα τέλη του 6^{ου} αι. Σε επιστολή του αυτοκράτορα Μιχαήλ Β' (βλ. κατωτ., σημ. 106) διαχωρίζονται όμως σαφώς οι σκλαβηνίες από την ιστορική Μακεδονία. Μολαταύτα, οι συγγραφείς του συλλογικού *Documents* (όπως σημ. 31) 50, σημ. 182, επιχειρούν τη σύνδεσή τους σχολιάζοντας «μακεδονικές σκλαβηνίες». Ο Βούλγαρος ερευνητής P. St. Koledarov, *Ethnic and Political Preconditions for Regional Names in the Central Parts of the Balkan Peninsula, An Historical Geography of the Balkans*, επιμ. F. W. Carter, London - New York - San Francisco 1977, σ. 293-317, ειδικά 297, αναπαράγει την παλαιά άποψη του L. Niederle, *Manuel de l'antiquités slaves*, Paris 1923, τ. 1, σ. 104-105, περί υποτιθέμενης ταύτισης του σημασιολογικού περιεχομένου του όρου *σκλαβηνία* από τα μέσα του 7^{ου} αι. κ.ε. με τη γεωγραφική περιοχή της Μακεδονίας.

91. Μ. Bōskoski, *Names* (όπως σημ. 25) 60, ο οποίος την παρουσιάζει ως υποτιθέμενη επιστημονική *opinio communis*, χωρίς όμως καμία σχετική παραπομπή, διευκρίνιση, σχόλιο ή επιχειρηματολογία: «It is also believed that the Madedonian Sclavinias as social and political organizations started being established as early as the beginning of the 6th century». Για τη μελέτη αυτή, βλ. αναλυτικά κατωτέρω.

92. Ανάλογη άποψη εκφράζεται σε αρκετές μελέτες. Βλ. π.χ. *Istorija makedonskiot narod* (όπως σημ. 25, 49), τ. 1, μέρος Β', κεφ. β'. - V. Πορονί, *Sklavinies macédoniennes* (όπως σημ. 63) 230 κ.ε. - P. St. Koledarov, *Names* (όπως σημ. 90) 297-298. - Του ιδίου, *Zur Frage der politischen ethnischen Veränderungen auf dem Balkan im 7. Jh.*, *Études Historiques* 10 (1980) 77-89, ειδικά 79 κ.ε. - D. Obolensky, *Κοινοπολιτεία* (όπως σημ. 14) 104 κ.ε. - St. Antoljak, *Sklavinien* (όπως σημ. 24) 27 κ.ε. - Του ιδίου, *Militär-administrative Organisation* (όπως σημ. 24) 383 κ.ε. - Του ιδίου, *Unsere "Sklavinien"* (όπως σημ. 24) 9 κ.ε. - Μ. Bōskoski, *Names* (όπως σημ. 25) 59 κ.ε. Αντιθ. βλ. E. Chrysos, *Settlements* (όπως σημ. 10) 124 κ.ε. - G. A. Leveniotes, *Dominion* (όπως σημ. 1) 295-296.

93. Πρβλ. ευρύτερα, P. St. Koledarov, *Names* (όπως σημ. 90) 297.

94. Μ. Β. Panov, *Macedonia and the Slavs* (όπως σημ. 37) 77 κ.ε.

τική (λ.χ. *Θέμα Μακεδονίας*)⁹⁵ ή εκκλησιαστική-διοικητική⁹⁶. Αντιθέτως, δεν έχει ποτέ, όπως ήταν εξάλλου φυσικό, χαρακτήρα και περιεχόμενο εθνολογικό και πολύ περισσότερο δεν προσδιορίζει ή αφορά σλαβικούς πληθυσμούς, όπως επιχειρεί να υποστηρίξει ο Μ. Böskoski στη δίγλωσση μελέτη του (υπό την επιμέλεια των Β. Ρανον - Μ. Georgievski) για τους όρους *Μακεδονία* και *Μακεδόνες* κατά τον μεσαίωνα⁹⁷. Αναφέρουμε εδώ μόνο ορισμένα από τα πολλά χαρακτηριστικά παραδείγματα που απαντούν στις πηγές:

95. Α. Stavridou - Zafra, *Invasions* (όπως σημ. 38) 172 κ.ε. – Ι. Ε. Καραγιαννόπουλος, *Βυζαντινή Μακεδονία. Από τον ένατο αιώνα ως το 1204. Πολιτική ιστορία, ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ, 4000 χρόνια* (όπως σημ. 21) 279-288. – Η. Ditten, *Zur Bedeutung der Einwanderung der Slawen, Byzanz im 7. Jahrhundert. Untersuchungen zur Herausbildung des Feudalismus*, επιμ. F. Winkelmann - Η. Köpstein - Η. Ditten - Ilse Rochow [Berliner byzantinische Arbeiten 48], Berlin 1978, σ. 73-160, ειδικά 137 κ.ε. – Ιω. Χ. Ταρνανίδης, *Σκλαβήνοι* (όπως σημ. 10) 24 κ.ε., 36 κ.ε. Για την «εκ νέου επιβολή» της βυζαντινής κυριαρχίας στα Βαλκάνια και τη σταδιακή συγκρότηση των *στρατηγιών / θεμάτων*, βλ. G. Ostrogorsky, *Postanak tema Helada i Peloponez*, *ZRVI* 1 (1952) 64-77 (ελλην. μτφρ. Ιω. Παπαδριανός, *Ἡ γένεσις τῶν θεμάτων τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Πελοποννήσου, Βαλκανική Βιβλιογραφία 1* [Συμπλήρωμα] [1973] 205-229), ειδικά 69, 75-76 (μτφρ. Ιω. Παπαδριανός, ό.π. 207 κ.ε.). – P. Lemerle, *Philippe et la Macédoine orientale à l'époque chrétienne et byzantine. Recherches d'histoire et d'archéologie*, Paris 1945, σ. 116 κ.ε., 124. – Του ιδίου, *Invasions et migrations dans les Balkans depuis la fin de l'époque romaine jusqu'au VIIIe siècle*, *Revue Historique* 211 (1954) 265-308 (= *Essais sur le monde byzantine* [Variorum Reprints], London 1980, αρ. Ι). – J. Ferluga, *Quelques aspects du développement du système des thèmes dans la péninsule des Balkans*, *ZRVI* 8.1 (1964) 131-143 Αντιθ. βλ. Α. Ν. Στράτος, *Τὸ Βυζάντιον στὸν Ζ' αἰῶνα*, τ. Α' - Στ', Ἀθήναι 1965-1977, σ. 802-803.

96. Χ. Ζαχόπουλος, *Νεοπλασία* (όπως σημ. 22) 184 κ.ε., με παράθεση πηγών και βιβλιογραφίας. Πρβλ. και Ν. Ρ. Andriotes, *History of the Name "Macedonia"*, *Balkan Studies* 1 (1960) 143-148. – Ρ. St. Koledarov, *Imeto Makedonija v istoričeskata geografija* (= Η ονομασία Μακεδονία στην ιστορική γεωγραφία), *Sofija* 1985. – J. Koder, *Macedonians and Macedonia in Byzantine spatial thinking*, *Byzantine Macedonia* (όπως σημ. 21) 12-18. – Ιω. Χ. Ταρνανίδης, *Βόρεια της Μακεδονίας* (όπως σημ. 21) 30 κ.ε. – Του ιδίου, *Σκλαβήνοι* (όπως σημ. 10) 24 κ.ε. – Ρ. Petrov, *Ništo novo* (όπως σημ. 25).

97. Μ. Böskoski, *Names* (όπως σημ. 25) 14 κ.ε., 103 κ.ε., 201 κ.ε. Στο ίδιο σφάλμα υποπίπτουν οι Α. Ρ. Kazhdan - Ann Wharton Epstein, *Αλλαγές στον βυζαντινό πολιτισμό κατά τον 11^ο και 12^ο αιώνα*, μτφρ. Ανδρέας Παππάς, μτφρ. παραρτ. Δ. Τσουγκαράκης [Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης], Αθήνα 1997 (α' εκδ. Berkeley - Los Angeles - London 1985), σ. 265, αναφερόμενοι στους Μακεδόνες ως ξεχωριστή εθνική ομάδα από τους Έλληνες που υπηρετούσε υποτιθέμενα στο βυζαντινό στρατό. Το σχετικό απόσπασμα ωστόσο του έργου *Ἰωάννου Σκυλίτση χρονογραφίας συνέχεια*, έκδ. Εὐδ. Θ. Τσολάκης, *Ἡ συνέχεια τῆς χρονογραφίας τοῦ Ἰωάννου Σκυλίτση* [ΙΜΧΑ - ΕΜΣ 105], Θεσσαλονίκη 1968, σ. 125.5-7, στο οποίο υποτιθέμενα στηρίζονται, υπονοεί θεματικές δυνάμεις από τα θέματα Μακεδονίας, Βουλγαρίας, Καππαδοκίας κλπ. και όχι ξεχωριστές εθνικές ομάδες. Το ίδιο ακριβώς υπονοείται κάθε φορά που μνημονεύονται «Μακεδόνες» στα ιστοριογραφικά κείμενα της εποχής (λ.χ. στον Σκυλίτση, στον Ατταλειάτη και αλλού), εξαιρουμένων ορισμένων περιπτώσεων, στις οποίες ωστόσο υπονοούνται οι αρχαίοι Έλληνες Μακεδόνες.

(α) Κατά την πρώτη πολιορκία της Θεσσαλονίκης από τους Σλάβους (586 ή το πιθανότερο 597⁹⁸) είχαν συρρεύσει εντός της πόλης, σύμφωνα με απόσπασμα των *Θαυμάτων* του Αγίου Δημητρίου, «Μακεδόνες, Θεσσαλοί και Αχαιοί». Τα παλαιά ονόματα των επαρχιών είχαν πλέον απολέσει την παλαιά «εθνική», δηλαδή τοπική, σημασία τους και προσδιόριζαν απλώς γεωγραφικά τους Έλληνες κατοίκους αυτών των περιφερειών, οι οποίοι αποτελούσαν «τὸ τῶν Χριστιανῶν φῦλον» και «τὸ γένος τῶν Ῥωμαίων», σε αντιπαράβολή βεβαίως με τους ξένους εισβολείς Σκλαβηγούς⁹⁹. Ανάλογες αναφορές απαντούν σε αρκετούς ακόμη Βυζαντινούς συγγραφείς, όπως π.χ. στον επίσκοπο της συριακής Κύρου Θεοδώρητο (ca. 393-466)¹⁰⁰ ή στον πολύ μεταγενέστερο διάκονο και χαρτοφύλακα της επισκοπής Γρεβενών και μετέπειτα μητροπολίτη Κερκύρας (ca. 1219/20-1238) Γεώργιο Βαρδάνη¹⁰¹.

Μολαταύτα, ο Μ. Bōskoski υποστηρίζει ότι ο συγγραφέας των *Θαυμάτων* αναφέρεται στους κατοίκους της Θεσσαλίας και της Αχαΐας,

98. S. Vryonis, Jr., *The Evolution of Slavic Society and the Slavic Invasions in Greece. The First Major Attack in Thessaloniki, A.D. 597*, *Hesperia* 50 (1981) 378-390. – Th. Korres, *Some Remarks on the First Two Major Attempts of the Avaroslavs to Capture Thessaloniki (597 and 614)*, *Βυζαντινά* 19 (1998) 171-185.

99. *Μαρτύριον τοῦ ἁγίου μεγαλομάρτυρος Δημητρίου*, έκδ. P. Lemerle, *Les plus anciens recueils des miracles de Saint Démétrius et la pénétration des Slaves dans les Balkans. I. Le texte, II. Le commentaire* [Centre national de la recherche scientifique], Paris 1981, τ. I, συλλ. α', θαύμα ιγ', παρ. 124, σ. 136 κ.ε. Πρβλ. Ιω. Χ. Ταρνανίδης, *Βόρεια της Μακεδονίας* (όπως σημ. 21) 31-32, 51.

100. Θεοδώρητος Κύρου, *Ἐκκλησιαστική ἱστορία*, έκδ. L. Parmalier - F. Scheidweiler, *Theodorets Kirchengeschichte* [Die griechischen Christlichen Schriftsteller der ersten Jahrhunderte 44], Berlin 1954, σ. 306.22 κ.ε.: «πόλις (...) μεγίστη και πολυάνθρωπος (σημ.: η Θεσσαλονίκη), ἔς μὲν τὸ Μακεδόνων ἔθνος τελοῦσα, ἡγουμένη δὲ και Θετταλίας και Αχαΐας και μέντοι και ἄλλων παμπόλλων ἔθνων, ὅσα τῶν Ἰλλυριῶν τὸν ὑπαρχον ἡγούμενον ἔχει». Είναι προφανές ότι με τον ὄρο ἔθνος προσδιορίζονται οι κάτοικοι διαφορετικών γεωγραφικών περιφερειών (Μακεδονίας, Αχαΐας, Θεσσαλίας και γενικά περιοχών που υπάγονταν στο Ἰλλυρικό).

101. Ο Γεώργιος Βαρδάνης αναφέρεται σε απαντητική επιστολή του προς τον πατριάρχη Γερμανό Β' στην ιστορική περιφέρεια των «Μακεδόνων» αλλά και στη Βιθυνία, στη Λυδία και τους Λυδούς και στους Φρύγες. Βλ. Αικατερίνη Γαλῶνη, *Γεώργιος Βαρδάνης: Συμβολή στη μελέτη του βίου, του έργου και της εποχής του* [Κέντρο Βυζαντινῶν Ερευνῶν. Βυζαντινά Κείμενα και Μελέτες 46], Θεσσαλονίκη 2008, σ. 414.56 κ.ε. Οι αρχαιοπρεπείς ονομασίες υπονοούν φυσικά Έλληνες κατοίκους και ελληνικές ιστορικές περιφέρειες, άλλες από τις οποίες ανήκαν στο «δντικό ἡμῶν βασίλειον» (= Ἡπειρος) και άλλες στο «πρὸς Ἀνατολάς» (= Νίκαια). Για το κείμενο και για τις σχέσεις των δύο κρατῶν, πρβλ. Α. Μηλιαράκης, *Ἱστορία του βασιλείου της Νίκαιας και του δεσποτάτου της Ἡπείρου (1204-1261)*, Αθήνα 1994 (α' έκδ. Leipzig 1898), σ. 222-230. – Ν. Γ. Ζιάγκος, *Φεουδαρχικὴ Ἡπειρος καὶ δεσποτάτο τῆς Ἑλλάδας. Συμβολὴ στὸ νέο ἑλληνισμὸ*, Αθήνα 1974, σ. 278. – Αλκμήνη Σταυροῖδου-Ζαφράκα, *Νίκαια και Ἡπειρος τὸν 13^ο αἰῶνα. Ἰδεολογικὴ ἀντιπαράθεση στὴν προσπάθειά τους νὰ ἀνακτήσουν τὴν αὐτοκρατορία* [Εταιρεία Βυζαντινῶν Ερευνῶν 7], Θεσσαλονίκη 1991. Για τον Βαρδάνη, πρβλ. Σ. Σκλαβενίτης, *Γεώργιος Βαρδάνης, μητροπολίτης Κερκύρας (1219 - περ. 1238)*. Συμβολή στη μελέτη του βίου και του συγγραφικῶν του έργου [διδ. διατρ.], Ἰόνιο Πανεπιστήμιο 2007.

διευκρινίζοντας σε αυτό το σημείο ότι εννοεί την Ελλάδα, ενώ με τον όρο *Μακεδονία* υπονοούνται οι πληθυσμοί της Μακεδονίας με την ιστορική - γεωγραφική έννοια του όρου, οι οποίοι ζούσαν εκεί μέχρι την εμφάνιση των σλαβικών φύλων. Η προσπάθειά του συγκεκριμένου μελετητή να διαχωρίσει τις ελληνικές περιοχές από τη Μακεδονία είναι λοιπόν προφανής και φυσικά αλλοιώνει όχι μόνο τα ευρύτερα ιστορικά δεδομένα αλλά, εν προκειμένω, και την ουσία των λεγομένων της πηγής που υποτίθεται ότι χρησιμοποιεί¹⁰². Το σχετικό απόσπασμα των *Θαυμάτων* αναφέρεται επί λέξει σε «*Μακεδόνας ἅπαντας, ἀλλὰ καὶ Θετταλοὺς καὶ Ἀχαιοὺς*» που κατέφυγαν εντός της Θεσσαλονίκης. Προφανώς όλοι αυτοί συναποτελούσαν, για τον συγγραφέα των *Θαυμάτων*, το ελληνικό γένος (πρβλ. την ανάλογη χαρακτηριστική διατύπωση του Θεοδώρητου Κύρου¹⁰³). Ο Böskoski παραθέτει δυστυχώς στο βιβλίο του πολλές ακόμη ανάλογες διαστρεβλωτικές ερμηνείες των όρων *Μακεδονία / Μακεδόνες* που απαντούν στις μεσαιωνικές πηγές. Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν λ.χ. η «μετάφραση» αποσπάσματος από τον αγνώστου συγγραφέα (Θεόδωρος Πρόδρομος ή Νικόλαος Καλλικλής;) σατιρικό διάλογο *Τιμαρίωνα* (12^{ος} αι.)¹⁰⁴ καθώς και η παρα-

102. M. Böskoski, *Names* (όπως σημ. 25) 54.

103. Βλ. ανωτ., σημ. 100.

104. *Τιμαρίων ἢ περὶ τῶν κατ' αὐτὸν παθημάτων*, έκδ. R. Romano, *Pseudo-Luciano. Timarione* [Universita di Napoli - Cattedra di Filologia Bizantina. Byzantina et Neo-Hellenica Neapolitana 2], Napoli 1974, κεφ. 5, σ. 53.114-118 (βλ. και Π. Βλαχάκος, *Τιμαρίων. Ἐνα ταξίδι ἀπὸ τῆν Κωνσταντινούπολη στη Θεσσαλονίκη*, πρόλ. Β. Κατσαρός, Θεσσαλονίκη 2002). – M. Böskoski, *Names* (όπως σημ. 25) 133-134. – Του ιδίου, *Makedonija vo XI i XII vek: Nadvoresni upadi na teritorijata na Makedonija* (= Η Μακεδονία κατά τους 11^ο-12^ο αι.: Οι εξωτερικές επιδρομές στην περιοχή της Μακεδονίας) [Institut Nacionalnoj Istoriji], Skopje 1997, σ. 120-121: «*Ἐορτὴ δὲ ἦν τὰ Δημήτρια* (σημ.: «Ἐορτὴ δὴ ἔστι τὰ Δημήτρια» κατὰ τον Böskoski!) ὥσπερ ἐν Ἀθήνησι Παναθήναια καὶ Μιλησίους τὰ Πανιώνια· γίνεται δὲ καὶ παρὰ Μακεδόσι μεγίστη τῶν πανηγύρεων. συρρεῖ (σημ.: «Σύρρει» κατὰ τον Böskoski) γὰρ ἐπ' αὐτὴν οὐ μόνον ἀντόχθων ὄχλος καὶ ἰθαγενῆς, ἀλλὰ πάντοθεν καὶ παντοίος, Ἑλλήνων τῶν ἅπανταχοῦ, Μυσῶν τῶν παρικοῦντων γένη παντοδαπά Ἰστρον μέχρι καὶ Σκυθικῆς». Στον Böskoski το απόσπασμα μεταφράζεται στην αγγλική ως εξής: «The festival of St. Demetrios is a great holiday like the Panathenaia in Athens, and the Panionia in Miletus. It is the most considerable celebration among the inhabitants of Macedonia. Not only would the local population assemble here (sic), but people from everywhere and of every sort would arrive. Greeks come from every place, as well as the neighboring tribes of Mysians who live as far away as Istar and the land of the Scythians». Ο όρος «*Μιλήσιοι*» του κειμένου (που υπονοεί βεβαίως Ἕλληνες) μετατρέπεται λοιπόν, σχεδόν ταχυδακτυλουργικά, σε «*Μίλητο*», ενώ ο όρος «*Μακεδόνες*» (που συνδέεται εννοιολογικά και συντακτικά με τον προηγούμενο) σε «*κάτοικοι της Μακεδονίας*» και η φράση «*ἀντόχθων ὄχλος καὶ ἰθαγενῆς*» (που υπονοεί τους Μακεδόνες [πρβλ. *Τιμαρίων*, ό.π., κεφ. 3, σ. 52.80: «*παλαιὰ Μακεδονία*»] και συνδέεται με τους υπόλοιπους «*Ἕλληνες ἀπὸ παντοῦ*») σε «*τοπικοί πληθυσμοί*». Για τους όρους αυτούς, πρβλ. Π. Βλαχάκος, Γεωγραφικά στον *Τιμαρίωνα*, *Βυζαντινά* 21 (2000) 181-187, ειδικά 182 κ.ε. (με βιβλιογραφία). Πρβλ. Αικατερίνη Χριστοφιλοπούλου, *Βυζαντινὴ ἱστορία. Β' 1 610-867*,

πλανητική αγγλική απόδοση αποσπάσματος του Νικήτα Χωνιάτη¹⁰⁵.

(β) Σε επιστολή του αυτοκράτορα Μιχαήλ Β΄ εξ Αμορίου (820-829) προς τον Φράγκο ηγεμόνα Λουδοβίκο Ευσεβή (α. 824) μνημονεύονται οι γεωγραφικές περιφέρειες ή το πιθανότερο θέματα Θράκης, Μακεδονίας, Θεσσαλονίκης και οι κοντινές στην τελευταία υποτελείς σκλαβηνίες. Οι τελευταίες όμως προφανώς δεν ταυτίζονται με τη Μακεδονία ή με την ευρύτερη περιφέρεια Θεσσαλονίκης¹⁰⁶.

(γ) Στον μεταγενέστερο σατιρικό διάλογο *Τιμαρίωνα* (αρχές 12^{ου} αι.)¹⁰⁷ διαχωρίζεται κατά τρόπο σαφή η καθαυτή μεσαιωνική «μακεδονική γη» και η παλαιά Μακεδονία με την Πέλλα από τα βορειότερα «βουλγαρικά όρη», δηλαδή τις βουλγαρο-σλαβικές περιοχές (πρόκειται για τις περιφέρειες της βόρειας και κεντρικής Βαλκανικής που, εν αντιθέσει με τις νοτιότερες, είχαν εν πολλοίς εκσλαβιστεί γλωσσικά και πολιτιστικά μετά τον 7^ο αι.)¹⁰⁸.

(δ) Κατά τον επόμενο αιώνα, ο αρχιεπίσκοπος Αχρίδος Δημήτριος Χωματηνός (ca. 1217-1236¹⁰⁹) χρησιμοποιεί τον προσδιορισμό «Μακεδών»

Θεσσαλονίκη²1998, σ. 232-233. – Γ. Τσάρας, *Τιμαρίων ή περί τον κατ' αυτόν παθημάτων, Η Θεσσαλονίκη 1* (1985) 189-203. – Αλκμήνη Σταυρίδου-Ζαφράκα, *Θεσσαλονίκη «πόλις μεγάλη και πολυάνθρωπος»*. Η οργάνωση της πόλης και η επιρροή της κατά τη βυζαντινή περίοδο, *Πανελλήνιο Συνέδριο «Η Θεσσαλονίκη και ο ευρύτερος χώρος. Παρελθόν - παρόν - μέλλον»*, 28 Φεβρουαρίου - 2 Μαρτίου 2003 [ΕΜΣ - Μακεδονική Βιβλιοθήκη 97], Θεσσαλονίκη 2005, σ. 43-61, ειδικά 58-59.

105. Οι αναφορές στο έργο *Χρονική διήγησις τοῦ Χωνιάτου κύρ Νικήτα (...)*, έκδ. J. L. van Dieten, *Nicetae Choniatae Historia* [CFHB 11/1-2], Berolini - Novi Eboraci 1975, σ. 601.69-70, στους «Θράκες πρότερον, οὕτω καὶ Μακεδόνες τῷ τότε καὶ Θεσσαλοὶ καὶ ὅσα ἐς Ἑλλάδα καθήκονσιν ἀσμένως ἐδέχοντο» ερμηνεύονται ως εξής στον Μ. Böskoski, *Names* (ὅπως σημ. 25) 142-143: «Choniaties under "Thracians", "Macedonians" and "Thessalians" understands the inhabitants of the same historical-geographic areas in the beginning of the 13th century, using the terms Thrace, Macedonia and Thessaly (known to him) in their classical meaning. While doing so, he distinguishes "inhabitants of Ellada" for whom he did not find it necessary to use the equally classical terms "Greeks" or "Achaians"». Ὅπως γίνεται προφανές, ο υποτιθέμενος διαχωρισμός των Ελλήνων ἀπὸ τους Μακεδόνες, Θράκες και Θεσσαλούς στον Χωνιάτη εἶναι ἀνύπαρκτος. Στο βιβλίο του Böskoski ακολουθεῖται, σε ἀμπολλες περιπτώσεις, τὸ ἴδιο ἀπαράλλακτο μοτίβο της κατὰ τὸ δοκοῦν μετάφρασης και ερμηνείας των πηγών.

106. J. D. Mansi, *Sacrorum consiliorum nova et amplissima collectio*, ανατ. Graz 1960, τ. XIV, στήλ. 418. – *Monumenta Germaniae Historica*, έκδ. G. H. Pertz - Th. Mommsen, *Legum Sanctio III. Concilia T. 2, I*, Leipzig 1900, σ. 407: «partes Thraciae, Macedoniae, Thessaloniae et circumjacentibus Sclaviniiis».

107. R. Romano, *La satira Bizantina dei secoli XI-XV*, Torino 1999, σ. 108-175. Βλ. και ανωτ. σημ. 104.

108. *Τιμαρίων* (ὅπως σημ. 104), κεφ. 3, σ. 52. – Π. Βλαχάκος, *Τιμαρίων* (ὅπως σημ. 104) 48. – Α. Σταυρίδου-Ζαφράκα, *Πόλις μεγάλη* (ὅπως σημ. 104) 57.

109. Αλκμήνη Σταυρίδου-Ζαφράκα, *Η αρχιεπισκοπή Αχρίδος και η αυτοκρατορία της Θεσσαλονίκης, Χριστιανική Μακεδονία. Πελαγονία - Μια άλλη Ελλάδα. Θεσσαλονίκη -*

για κάποιον Ιωάννη Ιερακάρη. Αναφέρει ότι ο τελευταίος «τὸ δὲ γένος ἔλκων ἐκ Μακεδόνων»¹¹⁰, εν αντιθέσει με τους τοπικούς Σλάβους αντιδίκους και πεθερούς του για την κατοχή ενός αμπελιού. Τα ονόματα των τελευταίων (Δράζης του Γρίδου, Στάννα σύζυγος του Βελκάνου, γέροντες μάρτυρες Δροβοσλάβος, Δραγόμαδος, Δόβρος) είναι, αν μη τι άλλο, δηλωτικά της εθνικής προέλευσης των κατόχων τους¹¹¹. Ο εκδότης των πονημάτων του Χωματηνού G. Prinzing επισημαίνει ότι η ερμηνεία του όρου «Μακεδόνων» δεν είναι εύκολη, αν και μάλλον δεν είναι εθνικός προσδιορισμός, όπως ισχυρίζονται ορισμένοι. Κατά τον ίδιο, υποδηλώνει ίσως ότι ο Ιερακάρης ανήκε σε κάποια ειδική στρατιωτική μονάδα ή είχε σχέση με τους αιρετικούς Παυλικιανούς¹¹². Σύμφωνα με την Α. Σταυρίδου-Ζαφράκα, ο Ιερακάρης καταγόταν από την περιοχή του άλλοτε θέματος Μακεδονίας, δηλαδή τη νοτιοδυτική Θράκη / κάτω Έβρο, από όπου μετέβη στα δυτικά ως πρόσφυγας ή ως στρατιώτης καταλήγοντας σώγαμπρος. Με την ίδια σημασία χρησιμοποιεί εξάλλου τον όρο και ο σύγχρονος ιστοριογράφος Γεώργιος Ακροπολίτης. Το θέμα Μακεδονίας δεν υφίστατο μεν στα μέσα του 13^{ου} αι., αν και η ονομασία συνέχιζε πιθανότατα να χρησιμοποιείται για τις συγκεκριμένες θρακικές περιοχές¹¹³. Η Α. Δεληκάρη υποστηρίζει ότι ο Βυζαντινός Ιερακάρης καταγόταν από τη γεωγραφική Μακεδονία (στο κείμενο αναφέρεται το χωρίο Ρακίτα της Αχρίδας), αλλά ότι η αναφορά εκ Μακεδόνων πραγματοποιείται ακριβώς σε αντιδιαστολή και διαχωρισμό από τους μη Μακεδόνες, δηλαδή τους προαναφερθέντες Σλάβους που κατοικούσαν στην περιοχή¹¹⁴. Ο M. Bǔskoski αναφέρει αντιθέτως ότι ο όρος «Μακεδόνες» υπονοεί τους «Μακεδόνες» και «Δρογουβίτες» κατοίκους της Μακεδονίας, αλλά ο συγκεκριμένος ισχυρισμός είναι απόλυτα ανακριβής (ο D. Dragojlonić αναφέρεται, από την άλλη, γενικότερα σε «Μακεδόνες Δρογουβίτες»· ο Bǔskoski επιθυμεί μάλλον σε αυτό το σημείο να διαχωρίσει τους λεγόμενους «Μακεδόνες» (υπονοώντας τους υπο-

Αχρίδα, επιμ. - εποπτ. Α. Α. Αγγελόπουλος [Ίδρυμα εθνικού και θρησκευτικού προβληματισμού], Θεσσαλονίκη 2004, σ. 407-421, ειδικά 412, 420.

110. Δημήτριος Χωματηνός, *Πονήματα διάφορα*, έκδ. G. Prinzing, *Demetrii Chomateni Ponemata Diaphora* [CFHB 38], Berlin 2002, αρ. 72, σ. 249.7-9.

111. Ιω. Χ. Ταρνανίδης, *Σκλαβήνοι* (όπως σημ. 10) 42-43. – Του ίδιου, *Βόρεια της Μακεδονίας* (όπως σημ. 21) 34-35.

112. G. Prinzing, *Demetrii Chomateni* (όπως σημ. 110) 155*, σημ. 59.

113. Alkmene Stavridou-Zafraka, *Ethnic Names in the State of Epiros in Thirteenth Century, Byzantium. Identity, Image, Influence. XIX International Congress of Byzantine Studies, University of Copenhagen, 18-24 August, 1996. Abstracts of Communications*, επιμ. K. Fledelius, Copenhagen 1996, σ. 3112. – Της ίδιας, *Η δυτική Μακεδονία τον 13^ο αιώνα, Μακεδονία. Ιστορία και πολιτισμός* (όπως σημ. 21) 31-43, ειδικά 39-40.

114. Α. Δεληκάρη, *Εικόνα* (όπως σημ. 41) 157. Πρβλ. J. Koder, *Macedonians* (όπως σημ. 96) 12-18. – Ιω. Χ. Ταρνανίδης, *Σκλαβήνοι* (όπως σημ. 10) 42-43.

πιθέμενους προγόνους των κατοίκων της σημερινής FYROM) από τους «Δρογουβίτες», επειδή μάλλον ο Χωματηνός χρησιμοποιεί σε δικαστική απόφαση τον όρο «Δρογουβιτικός» αναφερόμενος στην ηγεμονία του Βλάχου ή Βούλγαρου χωροδеспότη Δοβρομηρού Χρύσου στην ευρύτερη περιφέρεια της Στρώνιτσας (ca. τέλη 12^{ου} - αρχές 13^{ου} αι.) και όχι στον Δοβρομηρό Στρέαζο, ο οποίος ήλεγχε απλώς τον οχυρό Πρόσακο επί του Αξιού (ca. 1207/08-1214)¹¹⁵. Ο προσδιορισμός «Μακεδών» δεν αφορά επίσης τον Βλαστηνό Βρατωνά, γιο του Σλάβου Ράδου και πεθερό του Ιερακάρη, όπως αναφέρεται εσφαλμένα σε μελέτη του D. M. Nicol¹¹⁶.

(ε) Τέλος, ο Νικηφόρος Γρηγοράς χαρακτηρίζει κατά τον 14^ο αι. τους «Ιλλυριούς και Τριβαλλούς» (αρχαιοπρεπείς ονομασίες των Αλβανών και των βορειότερων Σλάβων [= Σέρβων] αντίστοιχα) ως «γειτονικούς λαούς των Ρωμαίων της Μακεδονίας»¹¹⁷. Ο ίδιος αναφέρεται επίσης στους ελληνικούς και βουλγαρικούς πληθυσμούς που συμβίωναν στις περιφέρειες νοτίως του Δούναβη¹¹⁸.

Ειδικά στις σλαβικές πηγές δεν υπάρχει σχεδόν καμιά μνεία της Μακεδονίας και των Μακεδόνων, παρά μόνον όπου και όταν είναι αναγκαίο να αποδοθεί στα σλαβικά κάποιο βυζαντινό (ελληνικό) κείμενο με σχετική αναφορά¹¹⁹. Σε αυτές τις περιπτώσεις ο όρος *Μακεδονία* αποδίδεται ως *Makedonija* και οι *Μακεδόνες* ως *Makedonci*. Οι συγκεκριμένοι όροι «αποδεσμεύθηκαν» όμως πολύ αργότερα στο σλαβικό λεξιλόγιο από τους αντίστοιχους ελληνικούς, ώστε να υποδηλώνουν έκτοτε κάτι διαφορετικό και να διαθέτουν ξεχωριστή σημασιολογική φόρτιση¹²⁰. Όπως

115. M. Bőskoski, *Names* (όπως σημ. 25) 150. Πρβλ. D. Dragojlović, «Μακεδόνες Δρογουβίτες» (όπως σημ. 25). Για την υποτιθέμενη «εθνική» σημασία του συγκεκριμένου όρου «Μακεδόνες», βλ. και D. A. Angelov, *Prinos kŭm narodnostite i pozemelni otnošenija v Makedonija* (Epirski despotat) *prez rŭrvata četvŭrt na XIII vek* (glavno spored documenti na Ochridskata arhieriskopija) (= Συμβολή στη μελέτη των εθνικών και εδαφικών σχέσεων στη Μακεδονία [Δεσποτάτο Ηπείρου] κατά το α' τέταρτο του 13^{ου} αι. [κύριο πρόγραμμα εγγράφων αρχιεπισκοπής Αχρίδας], *Izvestija na kamarata na narodnata Kultura, serija Chumatiani nauk* 4.3 (Sofija 1947) 131-174, ειδικά 140. Για τον όρο που αναφέρει ο Χωματηνός, βλ. του ίδιου, *Πονήματα διάφορα* (όπως σημ. 110), αρ. 81, σ. 276.91, αρ. 94, σ. 316.27-28. – F. Barišić - B. Ferjančić, *Vest i Dimitrija Homatjana o vlasti Druguvita, ZRVI* 20 (1981) 41-58.

116. D. M. Nicol, *Mixed Population and Local Patriotism in Epiros and Western Macedonia after the Fourth Crusade, Actes du XVe Congrès International d'Études Byzantines. Rapports I. Histoire*, Athènes 1976, σ. 3-33, ειδικά 6-7 (= *Studies in Late Byzantine History and Prosopography* [Variorum Reprints], London 1986, αρ. IV). Η συγκεκριμένη αναφορά οφείλεται πιθανότατα σε σφάλμα εκ παραδρομής.

117. Νικηφόρον τῷ Γρηγορᾷ ῥωμαϊκῆς ἱστορίας λόγοι ΑΖ', ἐκδ. L. Schopen, *Nicephori Gregorae Byzantina Historia*, Bonnæ 1829, σ. 247.9 κ.ε.

118. Ν. Νικολοῦδης, *Μακεδονία* (όπως σημ. 21) 34, με σχόλια και παραπομπές.

119. Αναλυτικά, βλ. Α. Δεληκάρη, *Εικόνα* (όπως σημ. 41) 157 κ.ε.

120. Ιω. Χ. Ταρνανίδης, *Σκλαβήνοι* (όπως σημ. 10) 50, σημ. 10.

αναφέρει και η Α. Δεληκάρη, παραθέτοντας και σχετικά παραδείγματα, «τα ονόματα Μακεδονία και Μακεδών χρησιμοποιούνταν λοιπόν αποκλειστικά για να δηλώσουν βυζαντινά εδάφη και κατοίκους Βυζαντινούς»¹²¹.

Οι ερευνητές που έχουν διαφορετική άποψη σχετικά με τα παραπάνω, όπως λ.χ. ο Μ. Böskoski¹²², θα ήταν προφανώς χρήσιμο να επιστημονούν στις μελέτες τους τις (εξ όσων γνωρίζουμε ανύπαρκτες) σλαβικές πηγές, οι αναφορές των οποίων θα μας «διαφωτίσουν» για το πώς ακριβώς αυτοπροσδιορίζονταν οι υποτιθέμενοι «Μακεδόνες Σλάβοι». Αν οι τελευταίοι είχαν πραγματικά, όπως τονίζει ο Σπ. Σφέτας, «συνείδηση κάποιας ιδιαίτερης ταυτότητας και σαφή επίγνωση του γεωγραφικού τους χώρου, με ποιον τρόπο εξέφρασαν την ιδιαιτερότητά τους και τη διαφοροποίησή τους από τους γείτονες; (...) Δεν υπάρχει καμιά μνεία για “Μακεδόνες” και “μακεδονικό μεσαιωνικό κράτος”»¹²³.

Όλα αυτά καταδεικνύουν ότι η χρήση των προσδιοριστικών όρων *Μακεδόνες -ικά* από σύγχρονους ερευνητές για τα σλαβικά φύλα που εγκαταστάθηκαν στην περιοχή είναι παντελώς αυθαίρετος, καθώς ο χώ-

121. Α. Δεληκάρη, Εικόνα (όπως σημ. 41) 156, 182. Επίσης, βλ. I. Tarnanidis, *The Macedonians of the Byzantine Period*, *Byzantine Macedonia* (όπως σημ. 21), σ. 29-49, ειδικά 48. Ο Βούλγαρος μοναχός Chrabr, *O pismenech* (= Περί γραμμάτων), *Magnae Moraviae Fontes Historici. 3: Diplomata, Epistolae, Textus, Historici Varii*, έκδ. D. Bartoňková - L. Havlík - J. Ludvíkovský - Zd. Masařík - R. Večerka [Opera Universitatis Purkynianae Brunensis. Facultas Philosophica 134], Brno 1966, σ. 365-371, χρησιμοποιεί χαρακτηριστικά (ήδη στα τέλη του 9^{ου} ή αρχές του 10^{ου} αι.) στο έργο του για την υπεράσπιση της σλαβικής (= γλαγολιτικής;) τους όρους «ελληνικός» και «Έλληνες» («Γραικοί») υποδηλώνοντας τη Μακεδονία και τα μακεδονικά εδάφη. Πρβλ. F. Miklosich, *Lexikon Palaeoslovenico-Graeco-Latinum*, Aalen 1977 (α' έκδ. Vindobonae 1862-1865), σ. 147. Για τον Chrabr, βλ. ιστότοπος http://de.wikipedia.org/wiki/M%C3%B6nch_Chrabr (με ειδική βιβλιογραφία).

122. Μ. Böskoski, *Names* (όπως σημ. 25) 64: «Gradually the term (σημ.: Μακεδονία) was used not only to indicate the territory of Macedonia in its ancient meaning, but the usage by its citizens increased, for whom the sources stressed that they were from Macedonia or that they were Macedonians. This naming was gradually accepted by the new citizens (sic) as well, the Slavs, who started to be named Macedonians according to the territory». Ο συγγραφέας ωστόσο, παρά τη συστηματική παραποίηση και διαστρέβλωση των πληροφοριών των πηγών που πραγματοποιεί στο βιβλίο του, αποτυγχάνει να επιστημονήσει έστω και μία αναφορά των αποκαλούμενων «Μακεδόνων-Σλάβων» (με αυτήν την ονομασία) στα μεσαιωνικά κείμενα. Ο ίδιος (σ. 65) υποστηρίζει ότι με αυτόν τον τρόπο, δηλαδή ως *Μακεδόνες*, τους αποκαλούν οι Βυζαντινοί συγγραφείς του 10^{ου} αι., χωρίς όμως να προσδιορίζει ούτε τους συγγραφείς ούτε τα σχετικά χωρία. Βλ. εξάλλου στου ίδιου, σ. 75-76, όπου παρατίθενται οι ξεχωριστές αναφορές από τον Ιωάννη Καμινιάτη περί Μακεδόνων της «μεγάλης και πρώτης πόλεως» Θεσσαλονίκης, δηλαδή Ελλήνων, και περί υποτελών στην αυτοκρατορία Σλάβων Δρουγουβιτών και Σαγουδατών επήλυδων που ζούσαν στην ύπαιθρο. Ούτε ο Κωνσταντίνος Πορφυρογέννητος αναφέρει στα έργα του τους Σλάβους επήλυδες ως «Μακεδόνες», όπως επιχειρεί μάταια να υποστηρίξει ο Böskoski (βλ. σ. 82 κ.ε.).

123. Σπ. Σφέτας, *Κατευθύνσεις* (όπως σημ. 41) 301-302.

ρος λαμβάνει συνήθως την ονομασία του από τον άνθρωπο (λ.χ. σκλαβηνίες, Δρογουβιτία, Βαγενετία κλπ.) και όχι το αντίθετο, όπως υποστηρίζει ο Μ. Bōskoski¹²⁴, εκτός βέβαια αν πρόκειται «για ομάδες χωρίς κανένα έρεισμα συνείδησης καταγωγής, συλλογικής μνήμης, θεσμών και πεποιθήσεων που αφομοιώθηκαν αυτόματα», όπως επισημαίνει ο Χ. Ζαχόπουλος¹²⁵. Οι βυζαντινές πηγές αναφέρονται χαρακτηριστικά στις «κατά τὴν Μακεδονίαν Σκλαυνίας» και όχι βεβαίως σε «Σλάβους Μακεδόνες»¹²⁶. Η διαφορά είναι, αν μη τι άλλο, σαφής.

Σε ό,τι αφορά ειδικά στα σημερινά εδάφη του κράτους της FYROM, διαθέτουμε περιορισμένες «εθνολογικού» τύπου αναφορές στις πηγές για τους Σλάβους επήλυδες που εγκαταστάθηκαν σε αυτά κατά τον μεσαίωνα: Βερζήτες στον άνω Αξιό¹²⁷ και -κατ' άλλους- Βελεγεζήτες ή Βερζήτες ή Βελζήτες στις περιοχές Αχρίδας - Πριλάπου - Μοναστηρίου - Βελεσσών (ή στον νοτιοδυτικό Αίμο)¹²⁸. επίσης, για μικρό χρονικό διάστημα το «ανάμικτο» φύλο ή καλύτερα πληθυσμιακή ομάδα (κατά βάση «ρωμαϊκής» προέλευσης και φρονήματος) των Σερμησιάνων στην πεδιάδα Πελαγονίας, μεταξύ Πριλάπου και Μοναστηρίου υπό τον άγνωστης εθνικής προέλευσης Κούβερ (Σλάβο, Άβαρο, Ρωμαίο ή κατ' άλλους Πρωτοβούλγαρο¹²⁹ και ενδεχομένως τέταρτο γιο ενός αρχηγού συνασπισμού παλαιοβουλγαρικών φύλων, Ουτιγούρων και Κουτριγούρων και άλλων ομάδων που λεγό-

124. M. Bōskoski, *Names* (όπως σημ. 25) 64.

125. Χ. Ζαχόπουλος, *Νεοπλασία* (όπως σημ. 22) 193. – Γ. Ι. Μίντσης, *Εγκαταστάσεις* (όπως σημ. 4) 163-164.

126. Θεοφάνης (όπως σημ. 22) 430.20-21.

127. P. Lemerle, *Miracles* (όπως σημ. 99), τ. Ι, συλλ. β', θαύμα α', παρ. 179, σ. 175.3 κ.ε.

128. Πρόκειται απλώς για υπόθεση του L. Niederle, *Manuel* (όπως σημ. 90), τ. Ι, σ. 106 κ.ε., ο οποίος «τοποθετούσε» εκεί τους κατοίκους της λεγόμενης Βερζιτίας που ο Βούλγαρος τσάρος Τελέριγ(ος) είχε επιχειρήσει να εντάξει στη σφαίρα επιρροής του κατά τη δεκαετία του 770. Οι G. Vasmer και G. Ostrogorsky κ.ά. ερευνητές τοποθετούσαν εσφαλμένα τη Βερζιτία ή Βερζιτία στη Θεσσαλία ταυτίζοντας τους κατοίκους της (Βερζήτες) με τους Βελεγεζήτες του 7^{ου} αι. κοντά στη Δημητριάδα, αλλά οι Δ. Α. Ζακυθινός, *Βυζαντινή ιστορία, 324-1071*, Αθήνα - Γιάννενα 1989 (α' έκδ. Αθήναι 1972), σ. 177, σημ. 2. – Αικ. Χριστοφιλοπούλου, *Ιστορία Β'1* (όπως σημ. 104) 128, παρατηρούν, κατά τη γνώμη μας ορθά, ότι οι Βελεγεζήτες του 7^{ου} και οι Βερζήτες του 8^{ου} αι. αποτελούσαν μάλλον απλώς μέλη της ίδιας φυλετικής ομάδας που διασπάστηκε τον 7^ο αι. και οι δεύτεροι είχαν μάλλον εγκατασταθεί στη νότια ή νοτιοδυτική παρική του Αίμου. Εξάλλου, βλ. και Η. Ditten, *Einwanderung* (όπως σημ. 95) 99.

129. Η βουλγαρική καταγωγή του αναφέρεται μόνο σε μεταγενέστερο (12^{ος} αι.) χειρόγραφο κώδικα των *Θαυμάτων* του Αγίου Δημητρίου (*Codex Parisinus graecus* 1517). Βλ. ωστόσο τα σχόλια για την αμφίβολη αυτή μεία και για την πιθανολογούμενη βουλγαρική καταγωγή του από την Martha Gregorou-Ioannidou, The «καθ' ἡμᾶς γλώσσα» in the Mauros' and Koubers' Episode (Miracula S. Demetrii 291), *Byzantine Macedonia* (όπως σημ. 21) 89-101, ειδικά 90, σημ. 1. – Της ίδιας, Το επεισόδιο του Κούβερ στα «Θαύματα του Αγίου Δημητρίου», *Βυζαντινά* 1 (1981) 67-87.

ταν Κοβράτ[ης] [Κυνράτ]¹³⁰ κατά τους Ν. Zlatarski και V. Beševliev¹³¹). Ο Ν. Νικολούδης παραθέτει σε ειδικό χάρτη και τα μετέπειτα σλαβικά φύλα που υποστηρίζεται ότι κατοικούσαν στην ευρύτερη περιοχή των Σκοπίων (Μιάντσι, Κοπακόβτσι, Μπρ[ι]σιάτσι [σλαβ. Brsjaci ή Bārsjaci ή Bārzaci], Πολιάντσι, Πιάντσι, Σιρακόβτσι). Τα περισσότερα από αυτά ωστόσο είναι μάλλον άσχετα με τα σλαβικά φύλα που γνωρίζουμε από τις πηγές ότι εγκαταστάθηκαν στις μακεδονικές περιοχές κατά τον 7^ο αι.¹³², αν και οι λεγόμενοι *Bārsjaci* ή *Bārzaci* ή *Brsjaci* θεωρούνται από ορισμένους, όπως θα δούμε αμέσως παρακάτω, ως απόγονοι των Βερζιτών. Περιττό είναι ίσως να λεχθεί εδώ ότι το τελευταίο φύλο προβάλλεται σε μελέτες και στο διαδικτυο ως προγονικό των σημερινών «Μακεδόνων»!¹³³

Ειδικά για το εθνωνύμιο Βερζήτες¹³⁴ θα πρέπει να σημειώσουμε εδώ ότι

130. Αναφέρεται ως πατρίκιος Κούβρατος σε δακτυλίδι θησαυρού που βρέθηκε στην ογκραυκή Malaja Perešćepina (βλ. I. Gavrituhin, La date du «trésor» de Perešćepina et la chronologie des antiquites de l'époque de formation du khaganat Khazar, *La Crimée entre Byzance et le khaganat Khazar*, επιμ. C. Zuckerman [Collège du France - Centre national de la recherche scientifique. Centre de recherche d'histoire et civilisation de Byzance. Monographies 25], Paris 2006, σ. 13-30). Ίδρυσε ένα ασταθές αλλά εκτεταμένο κράτος, ενώ ο θησαυρός βυζαντινών αντικειμένων ίσως αποτελούσε δώρο της κυβέρνησης του Ηρακλείου. Για τον Κοβράτ(η), βλ. J. Werner, Kagan Kuvrat, der Begründer Großbulgariens, *Südosteuropa Mitteilungen* 24 (1984) 64-68. – Του ίδιου, *Der Grabfund von Malaja Perešćepina und Kuvrat, Kagan der Bulgaren* [Bayerische Akademie der Wissenschaften - Philosophisch-historische Klasse N. F. 91], München 1984. – D. Ziemann, *Entstehung Bulgariens* (όπως σημ. 5) 144 κ.ε.

131. V. N. Zlatarski, *Istorija na bālgarskata dāržava prez srednite vekove. I (679-852), II (852-1018)* (= Ιστορία του Βουλγαρικού κράτους κατά τον μεσαίωνα), Sofija 1918, 1927 (ανατ. 1970-1972, 2002), τ. I, passim. – V. Beševliev, *Die protobulgarische Periode der bulgarischen Geschichte*, Amsterdam 1982, σ. 163-169 (το όνομα Κούβερ είναι τουραυκού ετύμου). Η Αικ. Χριστοφίλοπούλου, Μακεδονία (όπως σημ. 21) 31, τον θεωρεί Βούλγαρο και τον ταυτίζει με τον Κοβράτ(η). Βλ. πάντως, Μ. Γρηγορίου-Ιωαννίδου, Κούβερ (όπως σημ. 129) 69 κ.ε. (για την εφήμερη παρουσία του στη Μακεδονία). Αναλυτικά για τους Σερμησιάνους και τον Κούβερ, βλ. και Ν. Milev, Kuvrat ot istorijata i Kuber v «Cudesata» na Sv. Dimitrija Solunski (= Η ιστορία του Κοβράτ(η) και ο Κούβερ στα «Θαύματα» του Αγ. Δημητρίου Θεσ/νίκης), *Periodicesko Spisanie* 71 (1910) 557-644, ειδικά 576 κ.ε. – P. Lemerle, Oū en est la "question Kuber?", *Αφιέρωμα στον Ν. Σβορώνο*, τ. 1, Ρέθυμνο 1986, σ. 51-58. – Αικ. Χριστοφίλοπούλου, ό.π. 29 κ.ε. – Π. Γ. Παπαδημητρίου, Από τις κλεισούρες στα δερβένια. Η σύζευξη της σλαβοφωνίας και του Ισλάμ στους Πομάκους της Ροδόπης. Μια ιστορική θεώρηση, Θεσσαλονίκη 2008, σ. 197 κ.ε. – D. Ziemann, *Entstehung Bulgariens* (όπως σημ. 5) 135 κ.ε. Για το ζήτημα της συνταύτισης Κούβερ και Κοβράτ(η) και τις αντικρουόμενες απόψεις των ερευνητών, βλ. και Α. Κ. Ηλιάδη, «Θαύματα» (όπως σημ. 10) 79 κ.ε.

132. Ν. Νικολούδης, Ιστοριογραφία (όπως σημ. 25) 3382. Βλ. επίσης τον χάρτη στον *Istoriski atlas* (όπως σημ. 32) 33 (παρατίθεται και στο *Μακεδονισμός* [όπως σημ. 17] 112).

133. Βλ. π.χ. στον ιστότοπο http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_medieval_Slavic_tribes.

134. Genoveva Čankova-Petkova, Über die Herkunft einiger slawischer Ethnonyme und Toponyme und ihre Bedeutung für das gesellschaftlich-politische Leben auf dem Balkan, *Studien zum 7. Jahrhundert in Byzanz. Probleme zur Herausbildung des Feudalismus*, επιμ. Helga Köpstein -

ο F. Miklosich ανήγαγε ετυμολογικά τη συγκεκριμένη ονομασία στη λ. *brbza* (= σημιύδα· πρβλ. λογ. *bêrze*, νεοσλαβ. *brêza* = αγελάδα με λευκά στίγματα στο τρίχωμα, επιρω. *brêzast*)¹³⁵. Σύμφωνα μάλιστα με τον παλαιό μελετητή O. Tafrafi, ο όρος αυτός υποδηλώνει ότι κύρια παραδοσιακή οικονομική δραστηριότητα της συγκεκριμένης ομάδας υπήρξε η κτηνοτροφία¹³⁶. Για την ετυμολογία του συγκεκριμένου εθωνυμίου έχουν εκφραστεί ωστόσο και διαφορετικές απόψεις. Ο O. Pritsak λ.χ. θεωρούσε το α' συνθετικό της ονομασίας Βερζήτες (*Berz*) ελληνική μεταγραφή της ονομασίας *Barč*, η οποία δήλωνε μία χαζαρική-πρωτοβουλγαρική φυλετική ομάδα (συνεπώς οι Βερζήτες διέθεταν ουσιαστικά απώτερη «τουρκική» προέλευση)¹³⁷. Αξίζει ίσως να σημειώσουμε εδώ τη λέξη *βερζήτικον* που απαντά στις βυζαντινές πηγές υποδηλώνοντας κάποιο είδος ψαριού της Αζοφικής θάλασσας (αρχ. Μαιώτις)¹³⁸. Άλλοι συγγραφείς συνδέουν την ονομασία *Βερζήτες* με σύγχρονους λεκτικούς όρους, όπως λ.χ. οι *bruzas*, *bheres*, *bruz'as*, *brz* και *brzo*, οι οποίοι απαντούν σε διάφορες γλώσσες υποδηλώνοντας τον «γρήγορο». Ο H. Ditten φαίνεται να διαφωνεί με τη σύνδεση από τον M. Vasmer (και προσφάτως από τον M. Böskoski¹³⁹) των Βερζητών με τις ονομασίες *Bärsjaci* ή *Bärzaci* ή *Brsjaci* που φέρουν κάτοικοι των περιοχών Μοναστηρίου (Bitola), Πριλάπου (Prilep), Κίτσενο, Κρούσοβου (Kruševo) και Βελεσσών (αρχ. Βυλάζωρα, σημ. [Titov] Veles), οι οποίες ανήκουν βέβαια στα εδάφη του σημερινού κράτους της FYROM¹⁴⁰. Αξίζει να σημειωθεί εδώ ότι ο B. Babić αποδίδει στο φύλο των Βερζητών την προέλευση του πολιτισμού Komani-Krue στην κοιλάδα της Οχρίδας και της Στρούγκας στην Αχρίδα¹⁴¹.

Fr. Winkelmann [Berliner byzantinische Arbeiten 47], Berlin 1976, σ. 73-76.

135. F. Miklosich, *Lexikon* (όπως σημ. 121).

136. O. Tafrafi, *Η Θεσσαλονίκη από τις απαρχές έως τον 14^ο αιώνα*, μτφρ. - νεότ. βιβλιογρ. Α. Νικολοπούλου, πρόλ. - βιβλιογρ. σημ. - γενική επιμ. Α. Γ. Κ. Σαββίδης, Αθήνα 1994 (α' έκδ. Paris 1919), σ. 279, σημ. 7.

137. O. Pritsak, *The Slavs and the Avars, Gli slavi occidentali e meridionali nell'alto medioevo, 15-21 Aprile* [Settimane di studio del Centro italiano di studi sull'alto medioevo 30.1], τ. 1-2, Spoleto 1983, σ. 353-435. Για τη μη σλαβική προέλευση αρκετών φύλων των *Θαυμάτων* του Αγίου Δημητρίου, βλ. Σ. Ν. Λιάκος, *Τι πράγματι ήσαν οι Σκλαβήνοι (Asseclae) έποικοι του θέματος Θεσσαλονίκης (Δρογουνβίται - Ρυγχίνοι - Σαγουνδάτοι)* [Μικροευρωπαϊκές {ήτοι Βαλκανικές} Μελέτες 4], Θεσσαλονίκη 1971.

138. H. Mihăescu, *L'analyse des mots d'origine étrangère, moyen de délimiter les courants de civilisation dans l'Empire byzantin, Βυζαντινά 13.1* (1985) (*Δώρημα στον Ιωάννη Καραγιαννόπουλο*) 693-707, ειδικά 699-700. – Γ. Λεβενιώτης, *Πληροφορίες* (όπως σημ. 7).

139. M. Böskoski, *Names* (όπως σημ. 25) 61.

140. L. Niederle, *Manuel* (όπως σημ. 90), τ. 1, σ. 106 κ.ε. – M. Vasmer, *Die Slaven in Griechenland* [Abhandlungen der Preussischen Akademie der Wissenschaften - Philosophisch-historische Klasse 12], Berlin 1941 (ανατ. Leipzig 1970), σ. 85 κ.ε. – G. Čankova-Petkova, *Ethnonyme* (όπως σημ. 134) 73 κ.ε. – H. Ditten, *Einwanderung* (όπως σημ. 95) 99.

141. B. Babić, *Denevnite teritorii na Republika Makedonija i Republika Albanija vo VII i VIII*

Όπως και να έχει, οι Βερζήτες είχαν πιθανότατα εγκατασταθεί στην ευρύτερη περιοχή μεταξύ Αχρίδας και Στόβων. Για την ακριβή όμως γεωγραφική τους τοποθέτηση μόνο υποθέσεις μπορούν να γίνουν. Οι M. Niederle, A. Σταυρίδου-Ζαφράκα και Ιω. Χ. Ταρνανίδης τους τοποθετούν στο γεωγραφικό τρίγωνο που σχηματίζουν οι πόλεις Μοναστήρι (σημ. Bitola), Βελεσσά¹⁴² και Αχρίδα¹⁴³, ο Ν. Νικολούδης ανάμεσα στις Αχρίδα, Μοναστήρι, Πρίλαπο και Βελεσσά¹⁴⁴, ενώ η Μ. Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου στην ευρύτερη περιφέρεια του Μοναστηρίου, νοτίως του όρους Μπαμπούνα (αρχ. Μεσσάπιον)¹⁴⁵. Η V. Tärkova-Zaimova αναφέρει γενικά την αρχαία Πελαγονία¹⁴⁶ και ο Μ. Böskoski την κεντρική Μακεδονία (με την ευρύτερη γεωγραφική έννοια του όρου, άρα κάπου κοντά στα σύνορα Ελλάδας - FYROM)¹⁴⁷. Τέλος ο D. Angelov, γράφοντας στα τέλη της δεκαετίας του 1960, αναφέρεται γενικά στη «σύγχρονη Μακεδονία», χωρίς περαιτέρω επεξήγηση¹⁴⁸.

Από τις αναφορές των πηγών διαφαίνεται ότι οι Βερζήτες αναγνώριζαν πλήρως τη βυζαντινή αυτοκρατορική κυριαρχία ήδη από τον 7^ο και οπωσδήποτε τον 8^ο αι.¹⁴⁹. Η θεωρία που επιχειρεί να αναπτύξει ο Μ. Böskoski περί υποτιθέμενου ανεξάρτητου ισχυρού κράτους της Βερ-

vek (= Η σημερινή επικράτεια της Δημοκρατίας της «Μακεδονίας» και της Δημοκρατίας της Αλβανίας κατά τους 7^ο και 8^ο αι.), *Prilogi za istraživanije na istorijata na kulturata na rojbatata na Makedonija* 2 (Skopje 1995) 153-182, ειδικά 153-163. Πρβλ. T. Filiposki, *The Komani-Krue Settlements, and Some Aspects of their Existence in the Ohrid-Struga Valley (VII-VIII Century)*, *Macedonian Historical Review* 1 (Skopje 2010) 67-80, ειδικά 69.

142. Υποστηρίζεται ότι ορισμένα παλαιοσλαβικά ευρήματα έχουν ανακαλυφθεί στην τοποθεσία Viničani, κοντά στο (Tito) Veles. Βλ. B. Aleksova, *Material Culture* (όπως σημ. 24), II, 1. – B. Babić, *The Report of the Old Slavic Findspot in Macedonia*, *Balcanoslavica* 4 (1975) 127-138, ειδικά 128. Πρβλ. F. Baratte, *Témoignages* (όπως σημ. 5) 167.

143. L. Niederle, *Manuel* (όπως σημ. 90), τ. 1, σ. 106 κ.ε. – Alkmene Stavridou-Zafraka, *Macedonia during the Byzantine Period*, *Macedonian Hellenism* (όπως σημ. 21) 116-123, ειδικά 118. – Ιω. Χ. Ταρνανίδης, *Σκλαβήνοι* (όπως σημ. 10) 81. – Του ιδίου, *Βόρεια της Μακεδονίας* (όπως σημ. 21) 60.

144. Ν. Νικολούδης, *Μακεδονία* (όπως σημ. 21) 27.

145. Μ. Νυσταζοπούλου-Πελεκίδου, *Βυζάντιο και Σλάβοι* (όπως σημ. 10) 83. Βλ. επίσης Α. Γ. Μουτζάλη, *Σλάβοι* (όπως σημ. 6) 72, σημ. 59.

146. Vasilka Tärkova-Zaimova, *La ville de Salonique et son hinterland slave (jusqu'au Xe siècle)*, *Actes du IIe Congrès International des Études du Sud-Est Européen*, τ. 2, Athènes 1972, σ. 355-362, ειδικά 357 (= *Byzance et les Balkans à partir du VIe siècle* [Variorum Reprints], London 1979, αρ. VI).

147. Μ. Böskoski, *Names* (όπως σημ. 25) 60.

148. D. Angelov, *Einiges über die politisch-rechtlichen Beziehungen zwischen Bulgarien und Byzanz*, *Byzantinische Forschungen* 3 (1968) (*POLYCHORDIA. Festschrift Franz Dölger zum 75. Geburtstag*) 42-50, ειδικά 43.

149. K. Adžievski, *Pelagonija* (όπως σημ. 24) 29. – B. Babić, *Denevnite teritorii* (όπως σημ. 141) 163.

ζητίας από τα μέσα του 7^{ου} αι., το οποίο μάλιστα υπήρξε, κατά τον ίδιο, «το πρώτο σλαβικό κράτος που ιδρύθηκε στην κεντρική Μακεδονία» (sic) και διέθετε «αντίθετα συμφέροντα με το Βυζάντιο και τους Βουλγάρους» (sic), δεν στηρίζεται βεβαίως στις μαρτυρίες των πηγών. Ο ίδιος εξάλλου υποπίπτει σε αντίφαση, καθώς παραδέχεται ότι οι Βερζήτες «continued under the patronage of Byzantium». Λίγο παρακάτω προσθέτει ωστόσο ότι «the wish for a free and independent life was to remain until the next occasion when they would reject Byzantium tutorship [sic] again». Το πότε και από ποιους πραγματοποιήθηκε αυτή η υποτιθέμενη αποτίναξη της βυζαντινής κυριαρχίας, που δεν υποστηρίζεται ούτε καν στο προπαγανδιστικού χαρακτήρα συλλογικό έργο *History of the Macedonian People* (1979)¹⁵⁰, ο Böskoski το αφήνει, βεβαίως, ασχολίαστο¹⁵¹. Αν ο ίδιος επέλεγε να πράξει διαφορετικά, θα έπρεπε να αναφερθεί όχι σε υποτιθέμενους «Μακεδόνες» Βερζήτες, αλλά στους Βουλγάρους των τσάρων Συμεών (893-927) και, κυρίως, Σαμουήλ (976-1018) στην Αχρίδα και γενικά στην ευρύτερη γεωγραφική περιφέρεια της σύγχρονης FYROM, στις διαμάχες των προαναφερθέντων με την αυτοκρατορία και στον απεσταλμένο από τους Βουλγάρους επίσκοπο *Δρεβενίτζας* ήτοι *Βελίτζας* (ίσως στα Βελεσσά¹⁵²) Κλήμεντα. Αξίζει μάλιστα να σημειωθεί εδώ ότι αρχιεπίσκοπος Αχρίδος Θεοφύλακτος (ca. 1088/89-1107), περιγράφοντας τη δράση του Κλήμεντος στο γεωγραφικό τρίγωνο Δεαβόλεως - Αχρίδος - Γλαβνίτσας ή Γλαβενίτζης, αναφέρεται διεξοδικά στους αμαθείς *Βούλγαρους* αλλά και στους *Γραικούς* (= Έλληνες) κατοίκους της περιοχής¹⁵³.

Οι συγγραφείς από τη FYROM προσπαθούν με κάθε τρόπο να στοιχειοθετήσουν τον υποτιθέμενο «μακεδονικό» χαρακτήρα του μεσαιωνι-

150. *History of Macedonian People* (1979) (όπως σημ. 25) 32.

151. M. Böskoski, *Names* (όπως σημ. 25) 60 κ.ε.

152. Angeliki Delikari, *Der Hl. Klemens und die Frage des Bistums von Velitza. Identifizierung, Bischofsliste (bis 1767) und Titularbischöfe* [SS Cyril und Methodius Center for Cultural Studies], Thessaloniki 1997, σ. 97 κ.ε.

153. *Βίος και πολιτεία και όμολογία τε και μερική θαυμάτων διήγησις τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Κλήμεντος, ἐπισκόπου Βουλγάρων, συγγραφείσα παρὰ τοῦ ἁγιωτάτου καὶ ἀοιδίμου ἀρχιεπισκόπου τῆς πρώτης Ιουστινιανῆς καὶ πάσης Βουλγαρίας, κυρίου Θεοφύλακτου (...)*, έκδ. Ι. Ε. Αναστασίου, *Βίος Κωνσταντίνου-Κυρίλλου - Βίος Μεθοδίου (μετάφρασις). Βίος Κλήμεντος Αχρίδος* [Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ ΑΠΘ. Τόμος ΙΒ΄. Ἀνάπτυπον], Θεσσαλονίκη 1968, σ. 162-184, σ. 180.25 κ.ε. Πρβλ. Ελευθερία Σπ. Παπαγιάννη, *Οἱ Βούλγαροι σὺν ἐπιστολῆς τοῦ Θεοφύλακτου Αχρίδας*, *Πρακτικὰ Ἰ Πανελληνίου Ἱστορικοῦ Συνεδρίου (Μάιος 1989)* [Ἑλληνικὴ Ἱστορικὴ Ἐταιρεία], Θεσσαλονίκη 1989, σ. 63-92. – Margaret Mullet, *Byzantium and the Slavs: The Views of Theophylact of Ochrid*, *Annuaire de l'Université de Sofia «St. Kliment Ohridski» de recherches slavo-byzantines «Ivan Dujčev»* 87.6 (1994) 55-70. – T. Filoposki, *Theophylact and the People of Ohrid: the Issue of the "Otherness"*, *Macedonian Historical Review* 2 (Skopje 2011) 87-102.

κού Βουλγαρικού κράτους του Σαμουήλ στις περιοχές της (ενρύτερης) βορειοδυτικής Μακεδονίας (Αχρίδα, Μογλενά, Πρέσπες κλπ.). Όπως είναι γνωστό, η σύγχρονη ιστοριογραφία των Σκοπίων επιχειρεί να αποσιωπήσει και να παρακάμψει κάθε τι που συνδέεται με τον βουλγαρικό (αλλά και τον σερβικό¹⁵⁴) παράγοντα στη σημερινή FYROM. Ο λόγος για τη συγκεκριμένη επιλογή είναι βεβαίως προφανής: Μέχρι και το μεσοπόλεμο η Σόφια και το εκεί ευρισκόμενο «Makedonski Nauchen Institut» (= Μακεδονικό Επιστημονικό Ινστιτούτο) μονοπωλούσαν σχεδόν τον σλαβικό αλυτρωτισμό στο λεγόμενο «Μακεδονικό ζήτημα». Εκεί κυκλοφόρησαν και οι πρώτοι γεωγραφικοί χάρτες της αποκαλούμενης «Μεγάλης Μακεδονίας», η οποία αναπαράχθηκε ως δηλωτική ονομασία αργότερα στα Σκόπια, για να προσδιορίσει τα υποτιθέμενα «γεωγραφικά και εθνοτικά σύνορα της Μακεδονίας». Η εκτύπωση του χάρτη συνοδεύθηκε ωστόσο και από την έκδοση βιβλίου με τον επίσης δηλωτικό τίτλο «*Makedoniia kato prirodno i stopansko tsialo*» (= Η Μακεδονία ως φυσική και οικονομική ενότητα) (Sofija 1945), το οποίο μάλιστα εκδόθηκε και στα Σκόπια από το «Institut za nacionalna istorija» της μετέπειτα FYROM. Το γεγονός αυτό ωστόσο είναι από μόνο του παραπλανητικό. Οι Βούλγαροι ιστορικοί υπερτονίζουν, εν αντιθέσει με τους συγγραφείς από τη FYROM, τον βουλγαρικό, κατ' αυτούς, χαρακτήρα της περιοχής του σημερινού κράτους των Σκοπίων, επειδή η τελευταία βρισκόταν για ορισμένα χρονικά διαστήματα υπό τον στρατιωτικό και πολιτικό έλεγχο χάνων ή τσάρων (κυρίως επί Κρούμου, Βορίση / Μιχαήλ, Συμεών, Σαμουήλ). Το νεότερο Βουλγαρικό κράτος διεκδίκησε, ως γνωστόν, στο παρελθόν (και) αυτές τις περιοχές, ενώ οι Βούλγαροι μελετητές τις χαρακτηρίζουν ως βουλγαρόφωνες¹⁵⁵.

154. Ν. Νικολούδης, *Μακεδονία* (όπως σημ. 21) 43 κ.ε.

155. Αντ.-Αιμ. Ν. Ταχιάος, *Κύριλος και Μεθόδιος* (όπως σημ. 83) 171-172. – Ι. Δ. Μιχαηλίδης, *Αλυτρωτισμός* (όπως σημ. 17) 22 κ.ε. – Γ. Ι. Μίντσης, *Εγκαταστάσεις* (όπως σημ. 4) 165-166, σημ. 23 (βιβλιογραφία). Για τη βουλγαρική ιστοριογραφία περί Μακεδονίας, βλ. Δ. Χ. Γόλης, *Το Μακεδονικό Επιστημονικό Ινστιτούτο της Σόφιας (1923-1947) όργανο του βουλγαρικού αναθεωρητισμού*, Θεσσαλονίκη 2005. – V. Aaarbakke, Ποιος μπορεί να γιατρέψει μια ραγισμένη καρδιά; Η θέση της Μακεδονίας στη σύγχρονη βουλγαρική ιστορία, *Ταντότητες* (όπως σημ. 17) 239-277. Βούλγαροι ερευνητές, όπως οι P. St. Koledarov και Vasilka Tărkova-Zaimova, χαρακτηρίζουν τις σλαβικές εγκαταστάσεις ως «βουλγαροσλαβικές» και ανεξάρτητες της βυζαντινής αρχής. Για τα υποτιθέμενα «βουλγαρικά» αρχαιολογικά ευρήματα στη Μακεδονία, βλ. J. Ivanov, *Bălgarski starini iz Makedonia / Antiquités bulgares en Macédoine*, Sofija 21931 (νεότ. έκδ. Sofija 1970). Οι Βούλγαροι ιστορικοί υποστηρίζουν, από τις αρχές του 20^{ου} αι., ότι οι μεσαιωνικές σλαβικές εγκαταστάσεις στη Μακεδονία και γενικά στην Ελλάδα ανήκαν γλωσσικά και εθνολογικά στον βουλγαρικό κλάδο των Νότιων Σλάβων. Ωστόσο, τα σλαβικά γλωσσικά δάνεια στη μεσαιωνική ελληνική όχι μόνο δεν ενισχύουν αυτήν την άποψη, αλλά αντιθέτως οδηγούν στο εντελώς αντίθετο συμπέρασμα. Βλ. Φ. Μαλιγκούδης, *Σλάβοι*

Η έντονη προσπάθεια μείωσης ή και πλήρους αποσιώπησης του ιστορικού ρόλου που διαδραμάτισε ο βουλγαρικός παράγοντας κατά τους μεσαιωνικούς (και όχι μόνο) χρόνους στις περιοχές της σημερινής FYROM είναι λ.χ. ιδιαίτερα αισθητή στον συλλογικό τόμο *History of the Macedonian People* (1979) αλλά και σε άλλες δημοσιεύσεις¹⁵⁶, όπου υποστηρίζονται τα εξής: (α) Την «αυτοκρατορία» του «υπηρέτη του Θεού» τσάρου Σαμουήλ κατοικούσαν εν πολλοίς «Μακεδόνες Σλάβοι» (sic) και Σλάβοι της Ελλάδας καθώς και πληθυσμιακές μειονότητες Βουλγάρων, Σέρβων, Κροατών, Ρωμαίων (sic), Αλβανών και Βλάχων αλλά και Βαρδαριωτών Τούρκων, Αρμενίων και Αρωμούνων Βλάχων. (β) Η (υποτιθέμενη) μετέ-

(όπως σημ. 8) 90-91. Χαρακτηριστική είναι η θεωρία του I. Božilov, *Les Bulgares dans l'Empire byzantin*, *Godišnik na Sofia Univerzitet, Istoričeski Fakultét* 69 (1975) (1980) 143-193, περί υποτιθέμενης υπαγωγής των Σλάβων επήλυδων του 7^{ου} αι. στο βουλγαρικό έθνος, η οποία αντικρούστηκε πολύ πειστικά από τον F. Malingoudis, *Die «Bulgaren im byzantinischen Reich»*. *Kritische Bemerkungen*, *Balkan Studies* 22.1 (1981) 247-267. Ο I. Dobrev, *Zaselvane na bŭlgarskite slavjani na balkanskija poluostrvo* (= Ο εποικισμός της Βαλκανικής χερσονήσου από τους Βούλγαρους Σλάβους), *Sofija* 1967. – Του ίδιου, *Slavjanskata toponimija v Pelopones kato izvor za istorijata na bŭlgarskija ezik* (= Τα σλαβικά τοπωνύμια της Πελοποννήσου ως πηγή της ιστορίας της βουλγαρικής γλώσσας), *Suposlavitelno Ezikoznanie Spisanie na Sofijakija universitet "Kliment Ochridski"* 12.3 (1987) 45-56, συνδέει εθνολογικά και γλωσσικά τους Σλάβους επήλυδες στον ελλαδικό χώρο με τους Βουλγάρους αποκαλώντας τους συλλήβδην *Slavjani* (sic). Πρόκειται όμως για νεολογισμό και συνειδητή αλλοίωση του εθωνυμίου *Slovène* (= Σλάβοι). Ο όρος δεν απαντά στις μεσαιωνικές πηγές. Κατά τον Dobrev, οι *Slavjani* αποτελούσαν υποτιθέμενα το σύνολο του αγροτικού πληθυσμού της Πελοποννήσου. Οι «σκληρωμένοι» (sic) πληθυσμοί της αλλά και της Θεσσαλίας πρόσβλεπαν, κατά τον ίδιο, στη Βουλγαρία για την απελευθέρωσή τους! Βλ. την κριτική του Φ. Μαλιγκούδη, *Σλάβοι* (όπως σημ. 8) 78 κ.ε., 87-88.

156. *History of Macedonian People* (1979) (όπως σημ. 25) 44-45. Επιπρόσθετα, βλ. D. Täskovski, *Samuilstvoto Carstvo* (όπως σημ. 25). – Του ίδιου, *Empire* (όπως σημ. 25). – Του ίδιου, *Samuil* (όπως σημ. 25). – J. L. Doklestitch, *L'état macédonien de Samuel dans l'historiographie et la publication bourgeoise serbe au XIX siècle, 1000 godini od vostanieto na Komitopolite i sozdavanjeto na Samoilovata država*. *Zbornik na materijali od naučnata sredba održana vo Prespa od 10 do 15 Oktovmri 1969 godina / Recueil des matériaux de la réunion scientifique tenue à Prespa 10-15 oct. 1969. Millénaire de l'insurrection des Comitopoules et organisation de l'état de Samuel*, επιμ. έκδ. M. Apostolski - St. Antoljak - B. Panov [Institut d'Histoire Nationale], Skopje 1971. – M. Loos, *Prašanjeto za eretičkoto dviženje pod caruvanajeto na Samoil* (= Το ζήτημα της αιρετικής κίνησης την εποχή της βασιλείας του Σαμουήλ), *1000 godini* (ό.π.). – St. Antoljak, *Regard critique des sources pour l'état de Samuel, jusqu'en 1014, Le millénaire du soulèvement des Comitopoules et la fondation de l'état de Samuel*, Skopje 1971. – Του ίδιου, *Samuel* (όπως σημ. 24). – M. Böskoski, *Makedonija vo XI i XII vek: Nađvorenšni upadi na teritorijata na Makedonija* (= Η Μακεδονία κατά τους 11^ο - 12^ο αι.: Οι εξωτερικές επιδρομές στην περιοχή της Μακεδονίας) [Institut za nacionalna istorija], Skopje 1997, σ. 23-27. – V. Stojčev, *Military History of Macedonia*, τ. 1-2, Skopje 2004 (α' έκδ. στα σλαβικά, 2000), σ. 64 κ.ε. – M. B. Panov, *Creation* (όπως σημ. 73) 95 κ.ε.

πειτα αφομοιωτική πολιτική των Ελλήνων ιεραρχών της Αχρίδας¹⁵⁷ δεν κατόρθωσε να αποκτήσει βαθιές ρίζες και ο λαός συνέχισε να επικοινωνεί στη μητρική του Σλαβονική γλώσσα¹⁵⁸, η οποία βέβαια είναι «παλαιομακεδονική» γλώσσα¹⁵⁹!

Ο S. Milosavleski υποστηρίζει μάλιστα ότι στην ευρύτερη Αχρίδα μόνο ο τοπικός ανώτερος κλήρος μιλούσε την ελληνική¹⁶⁰. Αν ίσχυε όμως αυτό, τότε σε ποιον απευθύνονταν ο εκτενής αλλά και ο σύντομος *Βίος* του τοπικού επισκόπου Κλήμεντος που συνέγραψαν αντίστοιχα στα ελληνικά οι αρχιεπίσκοποι Αχρίδος Θεοφύλακτος και (ενδεχομένως) Δημήτριος Χωματηνός; Η λογικότερη απάντηση είναι ότι απευθύνονταν τουλάχιστον σε κάποιο μέρος του ποιμνίου τους, δηλαδή στο ελληνόφωνο τμήμα του πληθυσμού των περιφερειών Πελαγονίας και Παιονίας. Χαρακτηριστικές είναι και οι λεγόμενες *Αποκρίσεις* που αποδίδονταν παλαιότερα στον Ιωάννη Κίτρους ή στον Χωματηνό και αποτελούν σειρά απαντήσεων σε υποθέσεις και προβλήματα κανονικού, οικογενειακού και ιδιωτικού δικαίου¹⁶¹ (διαζύγια, κληρονομικές διαφορές, περιοριστικές διεκδικήσεις, προσωπικές σχέσεις κλπ.) των κατοίκων των περιοχών της αρχιεπισκοπής. Εδώ μνημονεύονται πολυάριθμοι κάτοικοι της βορειοδυτικής και δυτικής Μακεδονίας που έφεραν καθαρά ελληνικά ονόματα. Οι γνωμοδοτήσεις - αποφάσεις του συνοδικού δικαστηρίου της αρχιεπισκοπής Αχρίδος καταγράφηκαν στη λόγια ελλη-

157. Πρβλ. B. Panov, *Teofilakt Ohridski kako izvor za srednovekovnata istorija na makedonskiot narod* [= Ο Θεοφύλακτος Αχρίδος ως πηγή για τη μεσαιωνική ιστορία του «μακεδονικού» λαού], Skopje 1971, ειδικά σ. 300-302, για τον Σαμουήλ.

158. *History of Macedonian People* (1979) (όπως σημ. 25) 52-53.

159. *History of Macedonian People* (1979) (όπως σημ. 25) 33. Για την ανασκευή αυτών των απόψεων βλ. S. Pirivatrić, *Samuilova država. Obim i karakter* (= Το κράτος του Σαμουήλ. Η έκταση και ο χαρακτήρας του) [Vizantinološki Institut. Srpske Akademije Nauka i Umetnosti. Posebna izdanija 21], Beograd 1997, σ. 180-186. Πρβλ. N. Νικολούδης, *Ιστοριογραφία* (όπως σημ. 25) 3878 κ.ε. – Α. Δεληκάκη, *Εικόνα* (όπως σημ. 41) 168, 179 κ.ε. – Α. Kazhdan - C. M. Brand, *Samuel of Bulgaria, The Oxford Dictionary of Byzantium*, επιμ. Α. Kazhdan, Oxford - New York 1991, τ. 3, σ. 1838. – Σπ. Σφέτας, *Κατευθύνσεις* (όπως σημ. 41) 301 κ.ε.

160. S. Milosavleski, *Sociologija na makedonskata nacionalna svest* (= Η κοινωνιολογία της «μακεδονικής» εθνικής συνείδησης), Skopje 1992, σ. 64 -βλ. σχετικά Σπ. Σφέτας, *Κατευθύνσεις* (όπως σημ. 41) 301.

161. Ο Β. Κατσαρός, *Ιωάννης Κασταμονίτης. Συμβολή στη μελέτη του βίου, του έργου και της εποχής του* [Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών - Βυζαντινά Κείμενα και Μελέται 22], Θεσσαλονίκη 1988, σ. 356 κ.ε., υποστηρίζει ότι τα συγκεκριμένα, νομοκανονικού περιεχομένου, κείμενα είναι μάλλον, με βάση τη χειρόγραφη παράδοση και άλλα στοιχεία, αντιγραφή συλλογών του Ιωάννη Κασταμονίτη, δασκάλου των Δημητρίου Χωματηνού, Ιωάννη Απόκαυκου και άλλων λογίων στην Κων/πολη.

νική εκκλησιαστική γλώσσα της εποχής, η οποία προφανώς ήταν κατανοητή τουλάχιστον από ένα μέρος των πληθυσμών της περιοχής¹⁶².

Άλλο σχετικό, και παράλληλα ιδιαίτερα χαρακτηριστικό, παράδειγμα συνειδητής αλλοίωσης των πληροφοριών των πηγών αποτελεί η περίπτωση ενός μεταγενέστερου συμβολαίου του Βενετού συμβολαιογράφου Manoli Bresciani, το οποίο περιέχει 222 καταχωρήσεις αγοραπωλησιών δούλων της Κρήτης με καταγωγή από τη Μακεδονία μνημονεύοντας μάλιστα εκτός από το όνομα και την εθνική προέλευση και τον τόπο γεννήσεως του καθενός από αυτούς (2 Μαΐου 1381 - 11 Ιουλίου 1383). Οι 130 περιπτώσεις αφορούν άτομα που δήλωσαν στον συμβολαιογράφο ότι ήταν βουλγαρικής καταγωγής¹⁶³. Μολαταύτα, ο D. Vlahov, πρώην επαναστάτης (διετέλεσε μέλος της *Vnatrešna Makedonska Revolucionerna Organizacija*¹⁶⁴), πολιτικός και ιστορικός εγκατεστημένος, μετά από μακρόχρονη περιπλάνηση, στα Σκόπια από το 1944¹⁶⁵, ισχυριζόταν σε δημοσίευσή του, παραποιώντας εντελώς τις πληροφορίες του συμβολαίου, ότι η πηγή αναφέρεται σε «Μακεδόνες» (και όχι σε Βουλγάρους όπως είναι το ορθό) σκλάβους από τις περιοχές Καστοριάς, Βοδενών (Έδεσσας), Θεσσαλονίκης, Σερρών κλπ.¹⁶⁶.

162. Δ. Χωματινός (όπως σημ. 110) 465-483 (ευρετήριο του εκδότη G. Prinzing). Πρβλ. Βασιλική Νεράντζη-Βαρμάζη, Ο Θεοφύλακτος Αχρίδας και ο δυτικομακεδονικός χώρος, *Βυζαντινά* 15 (1989) 343-349. – Της ίδιας, Πληροφορίες του Θεοφύλακτου Αχρίδας και του Δημητρίου Χωματιανού για τον δυτικομακεδονικό χώρο, *Βυζαντινή Μακεδονία 324-1430* (όπως σημ. 21) 231-238, ειδικά 237-238. – Αλκμήνη Σταυρίδου-Ζαφράκα, Η δυτική Μακεδονία τον 13^ο αιώνα, *Μακεδονία. Ιστορία και πολιτισμός* (όπως σημ. 21) 31-43, ειδικά 38 (με κριτική και στον Β. Α. Δήμου, Εθνολογικά στοιχεία στα έργα του Δημητρίου Χωματιανού, *Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου για το Δεσποτάτο της Ηπείρου [Άρτα, 27-31 Μαΐου 1990]*, επιμ. Ε. Χρυσός, Άρτα 1992, σ. 279-302). Για την εικόνα της βυζαντινής επαρχίας και τα έθνη της μέσα από τον Θεοφύλακτο Αχρίδος, βλ. γενικότερα Maria Dora Spadaro, La provincia bizantina in due autori del secolo XI: Teofilatto di Achrida e Cecaumeno, *Zwischen Polis, Provinz und Peripherie. Beiträge zur byzantinischer Geschichte und Kultur*, επιμ. L. M. Hoffmann - Anuscha Monchizadel [Mainzer Veröffentlichungen zur Byzantinistik 7], Wiesbaden 2005, σ. 239-254.

163. I. Sakazon, Documents récemment découverts, datent de la fin du XIVe siècle concernant les Bulgares de la Macédoine vendus comme esclaves, *Revue Macédonienne* 7 (1932) 1-62. Πρβλ. όμως και την κριτική του Ν. Ανδριώτη, *Ελληνικά* 5 (1932) 236-237. Στη μακεδονική Ζίχνα λειτουργούσε σθλαβοεμπόριον κατά τον 14^ο αι. Βλ. Maria Gerolymatou, Note sur l'emporion byzantin, *Καπετάνιος και Λόγιος. Μελέτες στη μνήμη του Δημήτρη Ι. Πολέμη / Captain and Scholar. Papers in Memory of Demetrios I. Polemis*, επιμ. Ελισάβετ Α. Ζαχαριάδου - Ε. Χρυσός, Άνδρος 2009, σ. 103-113, ειδικά 113 (με παραπομπές).

164. Βλ. ιστοτόπος http://en.wikipedia.org/wiki/Internal_Macedonian_Revolutionary_Organization (για τις πηγές και την ειδική βιβλιογραφία).

165. Για τον Dimitar Vlahov (Κιλκίς 1878 - Βελιγράδι 1953), βλ. *Νεώτερον εγκυκλοπαιδικόν λεξικόν «Ηλίου»*, τ. 1-18, Αθήνα 1945-1960, τ. 4, σ. 600. Βλ. και http://en.wikipedia.org/wiki/Dimitar_Vlahov.

166. D. Vlahov, *Makedonija* (όπως σημ. 25).

Ας επανέλθουμε όμως στους Βερζήτες: Οι P.-J. Šafařík, M. Rusu, P. Lemerle, G. G. Litavrin, B. Babić και M. Böskoski υποστηρίζουν εσφαλμένα ότι αρχηγός των πρώτων στα τέλη του 8^{ου} αι. ήταν ο λεγόμενος Ακάμηρος (ή Ακαμηρός;), *άρχων των Σκλαβινών της Βελζητίας*¹⁶⁷ (όχι «βασιλεύς», όπως αναφέρει ο Α. Παπαθανασίου¹⁶⁸, ούτε «Βερζητίας», όπως υποστήριξε κάποτε ο Α. Rambaud¹⁶⁹). Ο Ακάμηρος ωστόσο υπήρξε στην πραγματικότητα επικεφαλής της *αρχοντίας* των Βελεγεζιτών στη Θεσσαλία, εντός δηλαδή των γεωγραφικών ορίων της στρατιωτικής και διοικητικής δικαιοδοσίας του *θέματος* Ελλάδος, όχι όμως στην Αττική, όπως θεωρούσε ο Rambaud. Ο Ακάμηρος εξάλλου έδρασε πολιτικά στην κεντρική Ελλάδα ως καθαρά αυτοκρατορικός αξιωματούχος. Το 799 επιχείρησε να ελευθερώσει τους γιους του Κωνσταντίνου Στ' (790-797) από τον περιορισμό τους στην Αθήνα, ώστε να ανατρέψουν μαζί με τους Ελλαδικούς, στο *θέμα* των οποίων υπαγόταν και ο ίδιος, την αυτοκράτειρα Ειρήνη (797-802)¹⁷⁰.

167. P.-J. Šafařík, *Slovanskæ drevnosti* (= Σλαβικές αρχαιότητες), τ. 2, Moskva 1848, σ. 319, 365. – M. Rusu, *Le trésor de Vrap a-t-il appartenu au prince slave Acamir de Belzitia?*, *Zbornik posveten na Bosko Babić / Mélange Boško Babić, 1924-1984*, επιμ. M. Apostolski [Institut za istraživanje na staroslovenskata kultura. Posebni izdanija 3], Prilep 1986, σ. 187-194, ειδικά 192-193. – Του ίδιου, *Tezaurul de la Vrap a apartinut pricipului slav Akamir al Bezitiei?*, *Acta Musei Napocensis. I: Preistorie, istorie veche, arheologie* 26-30 (1989-1993) 149-159. – P. Lemerle, *Miracles* (όπως σημ. 99), τ. II, σ. 90, 192-193, σημ. 304. – G. G. Litavrin, *Slavinii VII-IX w. Social'no-politicheskie organizacii slavian, Etnogenez narodov Balkan i severnogo Prichernomor'ia. Lingvistika, istoriia, arkheologija*, επιμ. S. B. Bernshtein - L. A. Gindin, Moskva 1984, σ. 193-203. – Του ίδιου *Vizantiia i slaviane (sbornik statei)*, St. Petersburg 1999. – B. Babić, *Denevnite teritorii* (όπως σημ. 141) 163. – M. Böskoski, *Names* (όπως σημ. 25) 62. Για τον *άρχοντα* Ελλάδος, Θηβιτών, Βηχητών, Κερμινίτζας κλπ. και τις σφραγίδες τους, βλ. N. Bees, *Zur Sigillographie der byzantinischen Themen Peloponnes und Hellas, Viz. Vrem.* 21.3 (1914-1915) 90-110, 192-235, ειδικά 201-203. – N. P. Lihačev, *Molitvodovuly Grečeskogo Vostoka*, επιμ. Valentina S. Šandrovskaia [Naučnoe Nasledstvo 19], Moskva 1991, σ. 70-71. – J. Nesbitt - N. Oikonomides, *Seals 2* (όπως σημ. 6), αρ. 10.1, σ. 53 (10^{ος} αι.), αρ. 27.1, σ. 82 (9^{ος} ή 10^{ος} αι.). – N. Oikonomidès, *L'archonte slave* (όπως σημ. 10). – W. Seibt, *Siegel als Quelle für Slawenarchonten in Griechenland, SBS* 6 (1999) 27-36. – Του ίδιου, *Weitere Beobachtungen zu Siegeln früher Slawenarchonten in Griechenland, Βυζάντιο. Κράτος και κοινωνία. Μνήμη Νίκου Οικονομίδα*, επιμ. Άννα Αβραμέα - Αγγελική Λαΐου - Ε. Χρυσός [Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών], Αθήνα 2003, σ. 459-465. Για τον *άρχοντα* Βελεγεζιτών, βλ. *κατωτ.*, σημ. 167. Για τις *αρχοντίες*, βλ. J. Ferluga, *Archon: Ein Beitrag zur Untersuchung der südslavischen Herrschentitel im 9. und 10. Jh. im Lichte der byzantinischen Quellen, Tradition als historische Kraft*, Berlin 1982, σ. 254-266. – J. Koder, *Zu den Archontes der Slawen in De Administrando Imperio* 29, 106-115, *Wiener slavistisches Jahrbuch* 29 (1983) 128-131. – Bojanna Krsmanović, *Une donnée sur l'archontia Slave au XIème siècle, ZRVI* 34 (1995) 69-77. – T. Živković, *Forging Unity* (όπως σημ. 10) 71 κ.ε.

168. A. Papatthanasioy, *A. Akamir, Encyclopaedic Prosopographical Lexicon of Byzantine History and Civilisation. Volume I. Aaron - Azarethes*, επιμ. A. G. C. Savvides - B. Hendrickx - Alicia J. Simpson - Thekla Sansaridou-Hendrickx, Turnhout 2007, σ. 105.

169. A. Rambaud, *Empire* (όπως σημ. 2) 226-227.

170. Θεοφάνης (όπως σημ. 22) 473.32-33. Ο Μ. Böskoski, *Names* (όπως σημ. 25) 62, σημ. 71,

το γεγονός αυτό, όπως και οι προγενέστερες στρατιωτικές κινήσεις των Ελλαδικών (π.χ. εκείνη του 726/27), υποδηλώνουν βεβαίως, εμμέσως πλην σαφώς, δημογραφική ευρωστία και κυρίως ισχυρή στρατιωτική παρουσία της αυτοκρατορίας στην ευρύτερη περιοχή¹⁷¹. Οι Βερζήτες, αλλά και οι μεταγενέστεροι όροι *Βερζητία* και *Βερζιτία* του μοναχού Θεοφάνη (αρχές 9^{ου} αι.)¹⁷², *Verzitia* στο συμπύλημα του Αναστάσιου Βιβλιοθηκάρου (μέσα 9^{ου} αι.)¹⁷³ και *Βερξητία* του Γεωργίου Κεδρηνού (τέλη 11^{ου} - αρχές 12^{ου} αι.), δεν θα πρέπει λοιπόν να συγχέονται με τη σλαβική *αρχοντία* της Βελζητίας στη Θεσσαλία, όπου ήταν εγκατεστημένοι οι Βελεγεζήτες. Στο σφάλμα αυτό υπέπεσαν αρκετοί παλαιότεροι και σύγχρονοι ερευνητές¹⁷⁴.

παρέχει εκτενή βιβλιογραφία από Σλάβους ερευνητές που τάσσονται υπέρ της συγκεκριμένης, ορθής κατά τη γνώμη μας, θέσης. Ειδικά, βλ. και Α. Παπαθανασίου, *Κόσμος* (όπως σημ. 10) 159 κ.ε., 166-170 (βιβλιογραφία). – Του ιδίου, *Το κίνημα του άρχοντα των Βελεγεζητών Σλάβων Ακάμηρου στη θεσσαλική Μαγνησία το έτος 799 μ.Χ.*, *Αρχαίον Θεσσαλικών Μελετών* 12 (1999) 57-83. – Του ιδίου, *Akamir* (όπως σημ. 168) (με επιπρόσθετη βιβλιογραφία).

171. Π. Γιαννόπουλος, *Σλάβοι* (όπως σημ. 8) 26.

172. Θεοφάνης (όπως σημ. 22) 348.16 κ.ε., 447.10 κ.ε.

173. Anastasius Bibliothecarius, *Chronologia tripartite II*, έκδ. C. de Boor, Lipsiae 1883, σ. 295-206. Πρβλ. St. Antoljak, *Sklavinien* (όπως σημ. 24) 37-38 και σημ. 82. – M. Böskoski, *Names* (όπως σημ. 25) 61, σημ. 67.

174. Βλ. π.χ. Κ. Χοφφ, *Σλάβοι* (όπως σημ. 2) 31. – T. L. F. Tafel, *De Thessalonica eisque agro dissertatio geographica*, Berolini 1839 [Variorum Reprints], London 1972, σ. lxxviii-lxxix. – Του ιδίου, *Historia Thessalonicae res gestas usque ad annum Christi DCCCCIV complectens*, Tubingae 1835, σ. 54-55. – A. Rambaud, *Empire* (όπως σημ. 2) 226-227. – S. Runciman, *A History of the First Bulgarian Empire*, London 1930, σ. 41. – O. Tafrafi, *Θεσσαλονίκη* (όπως σημ. 136) 281, σημ. 17. – Α. Γ. Μουτζάλη, *Σλάβοι* (όπως σημ. 6) 72, σημ. 59 (Βελζήτες στο Μοναστήρι και όχι Βερζήτες). Οι G. Ostrogorsky, *Ιστορία* (όπως σημ. 27), τ. 2, σ. 35, 257, σημ. 72α. – M. Vasmer, *Slaven* (όπως σημ. 137) 33. – Γ. Ι. Θεοχαρίδης, *Μακεδονία* (όπως σημ. 21) 183. – Γ. Τσάρας, “και άμφιμίκτους τινας κάμας”, *Βυζαντινά* 13.1 (1985) (ΔΩΡΗΜΑ στον Ιωάννη Καραγιαννόπουλο) 179-200, ειδικά 88, ταυτίζουν Βερζήτες και Βελεγεζήτες, οι οποίοι ωστόσο το πολύ να ανήκαν σε κοινή φυλετική ομάδα. Ο Δ. Α. Ζακυθινός, *Οί Σλάβοι έν Έλλάδι. Συμβολαι εις την ιστορίαν του μεσαιωνικού Έλληνισμού*, Αθήναι 1945, σ. 33, είχε ορθά διαχωρίσει Βελζητία και Βερζητία. Οι Βελεγεζήτες είχαν εγκατασταθεί στα «των Θηβών» Φθιώτιδας (κοντά στη σημ. Νέα Αγχίαλο) «και Δημητριάδος μέρη». Εκεί προφανώς βρισκόταν και η λεγόμενη *αρχοντία Βελζητίας*. Η τελευταία ταυτίζεται μάλλον με τη *Βελεγεζητία*, αλλά συγχέεται εσφαλμένα με τη *Βερζητία* από πολλούς ερευνητές. Στην *Partitio terrarum imperii Romaniae*, έκδ. A. Carile [Studi Veneziani 7], Firenze 1965, σ. 125-305, ειδικά 222.114 (α. 1204), η οποία είχε βασιστεί στο προγενέστερο προνομιακό χρυσόβουλλο του Αλέξιου Γ΄ Αγγελου για τους Βενετούς (α. 1198), μνημονεύεται κάποια *Provincia Velechative*. Ορισμένοι θεωρούν ότι η ονομασία αυτή αποτελεί «ανάμνηση» ή κατάλοιπο των παλαιών Σλάβων επήλυδων που είχαν πλέον αφομοιωθεί εθνολογικά, αν και ο Ζακυθινός είχε επισημάνει ότι η ετυμολογική σύναψη της *provincia Velechative* με τις Βελεγεζητία και Βελζητία παρουσιάζει φωνητικές δυσχερείες. Η *provincia* (= θέμα) ταυτίζεται από τους Αλκμήνη Σταυριδου-Ζαφράκα, *Provincia Velechative*, *Ελληνικά* 45 (1995) 134-140. – Αικατερίνη Ασδραχά - Σπ. Ασδραχά, Βελεχατούια, *ΡΟΔΩΝΙΑ. Τιμή στον Μ. Ι. Μανούσακα*, Ρέθυμνο 1994, τ. 1, σ. 37-44, με τη βλαχόφωνη Βελεχατουΐα, η οποία μνημονεύεται επανειλημμένα από τον

Συμπερασματικά: Μεγάλο τμήμα της σύγχρονης βιβλιογραφίας που προέρχεται από τη FYROM δεν εξακολουθεί απλώς να χαρακτηρίζεται από εθνικιστικές ή αλτρωτικές τάσεις όπως στο παρελθόν, θυμίζοντας έτσι εν μέρει την παλαιότερη ιστοριογραφία του 19^{ου} αι., αλλά έχει «εξελιχθεί» κατά τις δύο τελευταίες δεκαετίες σε μία εν πολλοίς μυθοπλαστική (και ογκώδη) συγγραφική παραγωγή, η οποία επιχειρεί να επανερμηνύσει κατά το δοκούν το αρχαίο και μεσαιωνικό ιστορικό παρελθόν της ευρύτερης περιοχής. Ουσιαστικά πρόκειται για μία σύγχρονη στρατευμένη ιστοριογραφία, η οποία λειτουργεί ως θεραπαινίδα πολιτικών και εθνικών σκοπιμοτήτων. Οι συγγραφείς των συγκεκριμένων έργων και γενικά οι δημοσιεύσεις του «Κέντρου Εθνικής Ιστορίας» των Σκοπίων υποστηρίζουν ότι οι σλαβικές εγκαταστάσεις πραγματοποιήθηκαν κατά τον 6^ο αι. (και όχι τον 7^ο αι. όπως είναι το ιστορικά ορθό) σε περιοχές εξαιρετικά αραιοκατοικημένες ή ακόμη και έρημες (επίσης ανακριβές ιστορικά), ότι οι Σλάβοι επήλυδες αναμίχθηκαν με το εναπομείναν γηγενές «μακεδονικό» (υποτιθέμενα μη ελληνικό) στοιχείο και ότι η γεωγραφική Μακεδονία απέκτησε έκτοτε σλαβική, υποτιθέμενα, εθνική και πολιτιστική όψη. Οι λεγόμενες *σκλαβηνίες* παρουσιάζονται ως «ημιανεξάρτητες» κατά τον 8^ο αι. (στην πραγματικότητα ωστόσο οι επικεφαλής τους και οι ίδιες υπάγονταν τότε στην αυτοκρατορική περιφερειακή διοίκηση, ακόμη και οι *Βερζήτες* που είχαν εγκατασταθεί σε περιοχές της σημερινής FYROM). Η Βυζαντινή αυτοκρατορία διέλυσε το υποτιθέμενα «Μακεδονικό» (στην πραγματικότητα Βουλγαρικό) κράτος του (Βούλγαρου) τσάρου Σαμουήλ και υπήρξε γενικά καταπιεστική έναντι των συγκεκριμένων «Μακεδόνων» (όταν ωστόσο οι όροι *Μακεδονία*, *Μακεδόνας* κλπ. χρησιμοποιούνται στις πηγές της εποχής αφορούν καθαρά και μόνο τη βυζαντινή ελληνόφωνη πλευρά και δεν έχουν ποτέ εθνολογική σημασία).

Για την προβολή των ανωτέρω θέσεων ακολουθούνται, όπως αναλύθηκε στο παρόν άρθρο, οι εξής μέθοδοι: (α) Η σκόπιμη ελλιπής παράθεση των πληροφοριών των αφηγηματικών και λοιπών πηγών· (β) η επεξεργασία και η υποκειμενική, ουσιαστικά διαστρεβλωτική, ερμηνεία επιλεγμένων αναφορών και χωρίων των κειμένων· (γ) η αποσιώπηση των υπολοίπων αξιόπιστων τεκμηρίων και ευρημάτων (της αρχαιολογικής σκαπάνης, της μελέτης των ανθρωπωνυμίων, οικωνυμίων και τοπωνυμίων, της νομισματικής, της σιγιλλογραφίας, της μελέτης εγγράφων και επιγραφών, της ανθρωπολογίας, της γλωσσολογίας κλπ.)· (δ) η χρήση αδόκιμων όρων και νεολογισμών· (ε) η αποσιώπηση των πορισμάτων της παλαιότερης και κυρίως σύγχρονης έρευνας.

Ιωάννη Απόκαυκο και βρισκόταν στην περιφέρεια Δωρίδος (ουσιαστικά η ορεινή περιοχή ανάμεσα στις Αμφισσα, Ναύπακτο και Νέες Πάτρεις).